

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Кафедра іноземної філології, українознавства та соціально-правових
дисциплін

Інформаційні технології в сучасній системі освіти

Кривий Ріг
2019

УДК 37:004
ББК 74:32.973.202
I 74

Рецензенти:

Бакум З.П. – д.пед.н., професор, професор кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету
Караман С.О. – д.пед.н., професор, завідувач кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка
Греб М.М. - д.пед.н., професор, завідувач кафедри української мови та
славістики Бердянського державного педагогічного університету

Рекомендовано до друку
Вченою радою Донецького національного університету економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського
(протокол № 16 від 20.06.2019 р.)

I 74 Інформаційні технології в сучасній системі освіти: моногр. / О.М. Романуха, В.М. Зінченко, С.К. Ревуцька, П.О. Чевердак, Д.П. Шапран. [ДонНУЕТ], . Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. – 122 с. – Режим доступу: <http://elibrary.donnuet.edu.ua>.

У роботі розглянуто інформаційні технології в освіті ХХІ ст. Звернено увагу на принципи формування електронного підручника майбутнього. Підкреслено роль візуалізації в освіті та необхідність її трансформування з урахуванням розвитку інформаційних технологій, як мови не лише спілкування, але й передавання та розуміння інформації. Розкрито роль STEAM-технологій, на конкретних прикладах продемонстровано їх цікавість та практичність. Звернено увагу на динамічність даного напрямку та його поширення на різні дисципліни. Досліджено роль мовно-мовленнєвих компетентностей загалом та роль інформаційних технологій у їх формуванні.

УДК 37:004
ББК 74:32.973.202

©Романуха О.М., Зінченко В.М.,
Ревуцька С.К., Чевердак П.О.,
Шапран Д.П., 2019
©Донецький національний
університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-
Барановського, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
--------------------	----------

РОЗДІЛ I.

Застосування ІТ для формування мовно-мовленнєвих компетентностей з української мови при вивченні мовних курсів у вишах економічного профілю	
---	--

РОЗДІЛ II.

Використання графічного інтерфейсу як дидактичної складової електронного підручника	
---	--

РОЗДІЛ III.

Застосування інформаційних технологій при вивченні риторико- та мовознавчих дисциплін в економічному виші	
---	--

РОЗДІЛ IV.

Впровадження steam-технологій у викладання дисциплін гуманітарного циклу	
--	--

ВИСНОВКИ.....	
----------------------	--

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	
--	--

ВСТУП

Стрімкий розвиток інформаційних технологій у сучасному світі сприяє активній трансформації освіти, зокрема шляхом урізноманітнення методів і форм навчання, удосконалення процедур отримання необхідної інформації та її оброблення і засвоєння. У загальному контексті реформування системи освіти в Україні, в умовах розвитку і широкого застосування комп'ютерної техніки навчальний процес у освітніх закладах має будуватися із застосуванням інформаційних технологій, що сприяє диференціації, гуманізації та гуманітаризації освіти, інтенсивному розвитку й реалізації духовного та інтелектуального потенціалу молоді. Метою освітнього процесу, згідно з чинним Законом України «Про освіту» (ст.12, 17), є «всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності», а також «здобуття високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань». Законом також визначено перелік ключових компетентностей, формування яких є обов'язковою умовою для досягнення цієї мети. До таких, з-поміж інших, віднесено: вільне володіння державною мовою; компетентності у галузі техніки і технологій; навчання впродовж життя; культурну компетентність; інноваційність та інформаційно-комунікаційну компетентність – як необхідні кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. З огляду на вищезазначене, саме компетентнісний підхід покладено авторами в основу дослідження інформаційних технологій в освітньому процесі в Україні XXI століття в контексті кореляції тенденцій розвитку сучасного суспільства та необхідних змін, яких потребує освітня система. Запропоновані авторами теоретичні висновки та практичні рекомендації, як універсального, так і

конкретно-предметного характеру, ґрунтуються на врахуванні новітніх підходів вікової психології, семіотики, інтерактивності, що повною мірою відповідає актуальним завданням педагогічної науки.

У першому розділі монографії з'ясовується сутність понять «компетенція», «компетентність», «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «комунікативна компетенція»; обґрунтовуються концептуальні підходи до вдосконалення змісту й організації навчання в закладах вищої освіти економічного профілю на основі застосування лінгводидактичного потенціалу інформаційних технологій; узагальнюються погляди вчених-психологів і педагогів на проблему впровадження інформаційних технологій у процес навчання української мови за професійним спрямуванням; окреслюються психолого-педагогічні умови формування професійних мовно-мовленнєвих компетентностей студентів економічного профілю з використанням інформаційних технологій; розглядаються зміни в моделі процесу навчання мови за професійним спрямуванням з використанням інформаційних технологій.

У другому розділі на основі огляду найновіших наукових досліджень та власного авторського науково-практичного досвіду всебічно висвітлюється проблема використання графічного інтерфейсу як методологічної основи електронного підручника, обґрунтовується ідея щодо застосування такої методики для створення підручника з історії, пропонується його інноваційна авторська модель у формі мобільного додатку, створеного на принципах графічного інтерфейсу. Також подаються практичні рекомендації щодо застосування різних технічних варіантів створення і використання електронного підручника, аналіз переваг окремих технічних платформ, що можуть бути використані в цих процесах.

Третій розділ присвячено дослідженню застосування інформаційних технологій для вивчення риторико- та мовознавчих дисциплін в економічному ЗВО. Визначаються альтернативні способи викладання за допомогою інформаційних технологій, насамперед використання послуг

сервісу Survio для проведення самостійних досліджень і створення на їх основі академічних текстів. Звертається увага на ризики зловживання технічними можливостями, що призводять до проблем порушення академічної культури і доброчесності вченого, зокрема в студентських науково-дослідних роботах. На основі аналізу проведених у студентському середовищі опитувань з'ясовуються найсуттєвіші проблеми студентства в процесі опанування мовними та риторичними навичками, а також причини безвідповідального, недоброчесного ставлення до процесу здобуття якісної освіти, зокрема, виявів академічної недоброчесності.

У четвертому розділі розглядаються особливості застосування STEAM-технологій під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу з метою формування актуальних професійних та особистісних компетентностей. Пропонуються програми та інтернет-ресурси, які доцільно застосовувати в навчальному процесі для викладання філологічних дисциплін, подається короткий огляд мобільних додатків освітнього спрямування, пропонуються способи використання в навчанні смартфонів. Визначаються переваги ігрових технологій, зокрема таких, як сприятливий інформаційний простір гри, привабливий дизайн, система заохочень, умовний характер завдань, нетиповість подання матеріалу (наприклад, у формі ілюстрацій-коміксів). Детально розроблено принципи і форми практичного застосування STEAM у вивченні тем з фонетики та лексикології на основі інтегрованого залучення навчального матеріалу не лише з дотичних наук, але й з віддалених галузей знань.

Всеохопність теми монографії дозволяє визначити універсальні принципи та завдання використання інформаційних технологій в освітньому процесі. Результати дослідження можуть бути використані для поглиблення теоретичних знань з педагогіки вищої школи та для практичного використання у викладанні дисциплін гуманітарного циклу.

РОЗДІЛ І

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МОВНО-МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРИ ВИВЧЕННІ МОВНИХ КУРСІВ У ВИШАХ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Пріоритетним завданням вищої школи в Україні відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, Національної доктрини розвитку освіти, Закону «Про вищу освіту», Державного стандарту вищої освіти, концепцій мовної освіти є підготовка компетентного спеціаліста – мовної особистості.

Головна мета вивчення мовних курсів у вищій школі – формування національно свідомої, інтелектуально розвиненої, духовно багатої, морально досконалої мовної особистості, яка володіє всіма виражальними засобами сучасної української літературної мови й підготовлена до подальшого професійного зростання. Процес мовної підготовки фахівця економічного профілю передбачає високий рівень сформованості професійних мовно-мовленнєвих компетентностей, що підвищує його конкурентоспроможність і мобільність на ринку праці, здатність налагоджувати ділові контакти.

За таких умов особливого значення набуває вдосконалення змісту навчання, запровадження сучасних освітніх технологій, спрямованих на формування мовно-мовленнєвих компетентностей майбутнього фахівця економічного профілю.

Для нашого дослідження важливим є з'ясування сутності дефініцій базових понять: «компетенція», «компетентність», «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «комунікативна компетенція», «мовно-мовленнєві компетентності».

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що попри доволі часте вживання понять «компетенція» і «компетентність», на цей час відсутнє їх однозначне трактування. Тлумачення досліджуваних понять характеризується

багатоаспектністю. З'ясуванням їх сутності займалися педагоги (Ю. Бабанський, Л. Занков, І. Лернер, В. Пасинок), лінгводидакти (О. Біляєв, А. Богуш, Н. Бутенко, О. Горошкіна, Т. Донченко, І. Дроздова, М. Криськів, О. Любашенко, В. Михайлюк, В. Момот, М. Пентиліук, Т. Симоненко), психологи (Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн), мовознавці (Ф. Бацевич, С. Єрмоленко, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Плющ, Д. Хаймс, Н. Хомський, Н. Шумарова).

Попри плюралізм трактувань, учені згодні з тим, що компетентність не можна ототожнювати тільки зі знаннями, уміннями та навичками, це поняття більш широке. На відміну від знань, компетентність – це не просто володіння інформацією, а й спроможність застосовувати її в конкретній діяльності. Здатність до вирішення різнопланових завдань відрізняє компетентність від умінь. Змога однозначно діяти в різних ситуаціях, в тому числі й нестандартних, засвідчує відмінність компетентності від навичок. Отже, поняття «компетентність» включає синтез когнітивної, предметно-практичної, мотиваційної, ціннісної та особистісної складових.

У своєму дослідженні ми тлумачимо поняття «компетентність» як здатність ефективно використовувати здобуті знання у мовно-мовленнєвій діяльності; як володіння мовною, мовленнєвою і комунікативною компетенцією тощо.

Більшість учених розмежовують поняття «компетентність» і «компетенція» та вважають, що поняття «компетентність» включає в себе різні компетенції.

У нашому дослідженні ми передбачаємо відокремлення понять «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «комунікативна компетенція».

У науковий обіг термін «мовна компетенція» було введено Н. Хомським. Учений розділяє знання мови (граматики) і реальну мовну діяльність, яку вважає предметом вивчення психології, протиставляє знання системи мови (competence) мовній активності (performance) в реальному спілкуванні. Він гадає, що знання мови вроджені, а граматичні правила формуються у

свідомості, тобто мовна компетенція виникає внаслідок поєднання вроджених знань і засвоюваного пасивно мовного матеріалу; вона виявляється в суб'єктивному світосприйнятті, а соціальні фактори, що впливають на комунікативну діяльність особистості, до уваги не беруться¹.

Термін «мовна компетенція» сучасні дослідники вживають у різних значеннях: як мовну здатність, мовленнєву діяльність, мовну активність, мовну та мовленнєву компетенції, як знання про мову (знання мовних одиниць різних рівнів, правил їх зміни та поєднання) і як володіння мовою (використання знань у процесах спілкування).

Володіння мовою також часто називають комунікативною компетенцією². Поняття мовної компетенції розробляють у своїх працях Ю. Караулов, Т. Ладиженська, Л. Мацько, С. Караман, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін. На думку вчених, основні характеристики мовної компетенції – це здібність до мови, знання мови, реалізація мови в мовленні. Метою навчання мови методисти вважають формування комунікативної компетенції, творчого (креативного) типу людини, соціальних навичок, світоглядних переконань, морально-етичних якостей особистості.

Зміст мовної компетенції студентів ми вбачаємо у засвоєнні категорій та одиниць мови, їх функцій; формуванні уявлень про її устрій, розвиток і функціонування; у вивченні правил і закономірностей оволодіння системно-структурними утвореннями фонологічного, семантичного, морфологічного, синтаксичного характеру, необхідних для розуміння і побудови мовлення; у здатності розуміти й реалізувати на практиці граматичну природу висловлювання.

Складниками мовної компетенції є: фонологічна (знання про звукові засоби мови); орфографічна (знання системи правил, а також уміння їх застосовувати); пунктуаційна (уміння правильно інтонувати мовний потік);

¹ Хомский Н. Язык и мышление. Москва: Изд-во МГУ, 1972. 122 с.

²Божович Е. Д. Развитие языковой компетенции школьников : проблемы и подходы. *Вопросы психологии*. 1997. № 1. С. 33–44.; Тищенко О. М. Україномовна компетентність вчителів як теоретико-методична проблема / Розвиток україномовної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти: теорія, практика наук.-метод. посіб. / за наук. ред. В. І. Пуцова, М. І. Скрипник. Київ: Геопринт, 2008. С. 8–21.

семантична (розуміння текстів і їх продукування); лексична (багатий словниковий запас, уміння ним користуватися); граматична (знання граматичних норм і вміння їх застосовувати),

Мовна компетенція – це практичне оволодіння українською мовою, її словниковим запасом і граматичним ладом, знання норм і правил сучасної української літературної мови та дотримання їх в усних і писемних висловлюваннях, уміле їх використання в процесі мовлення.

Поняття *мовна і мовленнєва компетенції* більшість методистів відносять до концептуальних засад навчання української мови. Сучасні лінгводидакти О. Беляєв, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, Г. Шелехова та інші наголошують на тому, що основною метою в навчанні мови є формування й розвиток мовної особистості – людини, яка виявляє високий рівень мовної та мовленнєвої компетенції.

На думку М. Пентилюк, мовна й мовленнєва компетенції ґрунтуються на усвідомленні основної функції мови – комунікативної, яка забезпечує мовленнєву діяльність її носіїв і впливає на їхній духовний розвиток³.

У науковій літературі суть мовленнєвої компетенції визначається по-різному: «саме спілкування, здійснюване засобами мови, а також те, що є кінцевим результатом цього процесу» (Б. Беляєв); «активний, спрямований, мотивований, предметний (змістовий) процес видачі і (чи) прийому сформованої, сформульованої за допомогою мови думки (волевиявлення, вираження почуттів), спрямований на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини в процесі спілкування» (І. Зимня); «мовленнєва здатність, яка формується під час навчання через вербальне спілкування» (С. Пассов).

Більшість дослідників тлумачить мовленнєву компетенцію як уміння, пов'язані з мовленнєвою діяльністю: вміння говорити, слухати, читати, писати, будувати монологічні та діалогічні висловлювання в конкретній ситуації, відповідно до рівня мовної компетенції учасників спілкування.

³ Пентилюк М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова та література в школі*. 1990. № 3. С. 8–10.

М.Пентилюк визначає мовленнєву компетенцію як комплексне поняття, що включає систему мовленнєвих умінь, необхідних для спілкування у різних життєвих ситуаціях. На її думку, формування мовленнєвої компетенції значною мірою залежить від знання механізмів мовлення⁴.

Мовленнєва компетенція репрезентує знання фонетичного, лексичного, словотворчого, морфологічного та синтаксичного рівнів, а також системи правил оперування мовними одиницями кожного рівня для побудови одиниць більш високого – комунікативних синтаксичних одиниць, за визначенням Д. Ізаренкова⁵.

Як взаємопов'язані елементи мовленнєвого акту, що перебувають в органічному зв'язку, визначають мовну та мовленнєву компетенцію окремі дослідники.

Мовно-мовленнєва компетенція формується в результаті явищ, що перебувають у постійному взаємозв'язку: мовної норми і мовлення як комунікативних одиниць, вважає Л. Скворцов. Мова, визнана державою, зафіксована державним стандартом, відповідними програмами, правописами, словниками, підручниками, літературою як система, втілює в собі стабільність, є зрозумілою для членів спільноти, необхідною й бажаною для опанування⁶.

Мовленнєва компетенція може виявлятися в соціокультурній (використання мовних засобів національної культури), соціолінгвістичній (розуміння і використання мовлення в певному середовищі), дискурсивній (поєднання висловлювань у зв'язні відрізки мовлення з урахуванням тематики, логічного оформлення) компетенціях⁷.

Найбільш прийнятним для нашого дослідження вважаємо тлумачення мовленнєвої компетенції як здатності адекватно використовувати мовні засоби

⁴ Пентилюк Марія. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–5.

⁵ Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов. *Русский язык за рубежом*. 1990. № 4. С. 54–60.

⁶ Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Энциклопедия, 1992. 496 с.

⁷ Веніг Н. М. Формування мовленнєвої компетенції старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2001. 16 с.

для побудови висловлювань і текстів відповідно до норм в усному та писемному мовленні.

На основі мовної й мовленнєвої компетенції формується комунікативна. Під комунікативною компетенцією розуміється комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування⁸.

До дефініції поняття «комунікативна компетенція» в науковій літературі існують різні підходи⁹. Методисти тривалий час послуговувалися терміном мовна компетенція, запровадженим Н. Хомським. З часом учений увів до наукового обігу також термін «комунікативна компетенція», яким він позначав здатність, необхідну для виконання мовленнєвої діяльності рідною мовою, коли мовець мусить володіти умінням створювати речення за моделями, повинен розуміти подібність чи відмінність у значеннях двох висловлювань¹⁰. Проте Н. Хомський не враховував змістовий компонент мовного оформлення комунікації.

Розширив суть поняття комунікативна компетенція Д. Хаймс, за визначенням якого це не тільки володіння словником і граматиною, а й знання ситуацій та умов, за яких відбувається мовленнєвий акт¹¹.

Як сукупність усіх компонентів, що наявні в ситуації спілкування, розглядав комунікативну компетенцію М. Вятютнев. Для формування комунікативної компетенції студентів економічного профілю цінною є його думка про важливість інтелектуальних здібностей мовця для реалізації певного мовленнєвого акту, а також розуміння комунікативної компетенції як здатності

⁸ Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. С. 89.

⁹ Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*. 1985. № 2. С. 17–24.

¹⁰ Хомский Н. Язык и мышление. Москва: Изд-во МГУ, 1972. 122 с.

¹¹ Hymes D. Sociolinguistics and ethnography of Speaking Social anthropology and language. London, 1971. 318 p.

людини спілкуватися в трудовій та навчальній діяльності, задовольняючи власні інтелектуальні потреби¹².

Сучасні лінгводидакти розглядають комунікативну компетенцію як здатність здійснювати спілкування за допомогою мови, тобто передавати думки й обмінюватися ними в різних ситуаціях у процесі взаємодії з іншими учасниками спілкування, правильно використовувати систему мовних і мовленнєвих норм, вибираючи комунікативну поведінку, адекватну ситуації спілкування.

Наприклад, А. Богуш розглядає комунікативну компетенцію як певну систему знань, практичних мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєвих здібностей людини; уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, застосовувати мовні й немовні засоби для спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях¹³.

Л. Мацько, Л. Кравець включають до комунікативної компетенції психологічну (відчуття настрою партнера) та ілокутивну (реалізація комунікативних намірів за допомогою мовлення) компетенції¹⁴.

Для нашого дослідження обираємо розуміння комунікативної компетенції як здатності творити власні програми мовленнєвої поведінки, адекватні ситуації спілкування. Комунікативна компетенція, на нашу думку, включає знання основних понять про стиль мови, способи зв'язків речень у тексті, побудову опису, розповіді, роздуму тощо. Особливої ваги надаємо власне комунікативним умінням і навичкам – тобто, здатності вибрати необхідну мовну форму спілкування відповідно до комунікативної ситуації.

Аналіз різних поглядів науковців на мовленнєву та комунікативну компетенції дав нам можливість зробити висновок про доцільність розмежування понять «комунікативна компетенція» та «мовленнєва компетенція».

¹² Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах. *Русский язык за рубежом*. 1977. № 6. С. 38–45.

¹³ Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника. *Педагогіка й психологія*. 2000. № 1. С. 5–10.

¹⁴ Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.

Мовленнєва компетенція передбачає володіння вміннями і навичками спілкування (комунікації). Разом з тим прийнято виділяти у мовленні комунікативну функцію, оскільки у розвитку комунікативно-мовленнєвої сфери є визначальними комунікативні якості мовця. Отже, комунікативна компетенція первинна щодо мовленнєвої.

Основними ознаками компетенцій, на думку вітчизняних педагогів, є надпредметність, поліфункціональність, міждисциплінарність, забезпечення широкої сфери розвитку особистості. Практикою доведено, що формування мовних, мовленнєвих і комунікативних компетенцій студентів можливе тільки за умови створення ефективної системи навчання мовних курсів.

Для роботи над методикою формування мовно-мовленнєвих компетентностей студентів економічного профілю ми враховували методичні ідеї українських лінгводидактів.

С. Караман розрізняє чотири типи компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну й функціонально-комунікативну. На думку вченого, мовна компетенція визначається загальноприйнятими орфоепічними, лексичними, словотворчими, граматичними, стилістичними нормами; мовленнєва – чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, говорінням, читанням, письмом; соціокультурна – рівнем знань національної культури; функціонально-комунікативна – умінням використовувати мовні засоби в межах функціональних стилів¹⁵.

З. Бакум пропонує розрізняти мовну, мовленнєву та комунікативну компетенції. На її думку, першорядне місце в комунікативній компетенції посідають комунікативні вміння та навички: уміння обрати необхідну мовленнєву форму, спосіб вираження залежно від умов комунікативного акту. Саме тому З. Бакум виокремлює в навчанні мови третій тип компетенції – комунікативну, яка в сучасній методиці розглядається як уміння спілкуватися

¹⁵ Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.

для обміну інформацією; забезпечує мовленнєву діяльність її носіїв і впливає на їхній духовний розвиток¹⁶.

Досліджуючи методику навчання української мови, М. Пентилюк і Т. Окуневич виділяють три види комунікативної компетенції: мовну компетенцію, соціокультурну компетенцію, мовленнєву та емотивну культуру¹⁷. Важливий аспект комунікативної компетенції під час навчання рідної мови науковці вбачають у формуванні вмінь та навичок у різних видах, стилях, жанрах мовленнєвої діяльності.

Осмилення лінгвістичних засад формування мовнокомунікативної компетенції студентів неможливе без визначення літературних мовних норм – їх знання учасниками спілкування є важливою складовою мовної компетенції. К. Городенська визначає поняття «мовна норма» як сукупність мовних засобів, які відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства. Мовна норма – це важливе поняття теорії мови, що відбиває характерні ознаки системи мови¹⁸.

Культура мовлення майбутнього фахівця економічного профілю передбачає виразність, багатство, логічність, доступність, чистоту, точність, доречність, а також правильність – дотримання норм літературної мови – як основну комунікативну ознаку.

С. Єрмоленко виділяє такі ознаки високої культури мови (мовлення): точність, ясність, виразність, стилістична вправність та майстерність у доборі структурних варіантів висловлювання, у використанні лексичних та граматичних синонімів.

Ознаками низької культури мови (мовлення), що свідчить про бідність думки та обмеженість духовного світу її носія, є порушення правил

¹⁶ Бакум З. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. С.193.

¹⁷ Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах у таблицях і схемах: навч. посібник. Київ: Ленвіт, 2010. С. 15.

¹⁸ Городенська К. Підвищуймо культуру фахового мовлення. *Українська мова*. 2004. № 2. С. 92–97.

слововживання, граматики, вимови та наголошення, написання; мовні стереотипи, недбалість у висловленні¹⁹.

Розгляд понять «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «комунікативна компетенція» та їх складових сприяв осмисленню нами головних завдань навчання мовних курсів української мови у вищих навчальних закладах економічного профілю:

- ✓ формування мовної компетенції студентів, що включає оволодіння знаннями про мовну систему, вміннями і навичками аналізу фактів та явищ мови, формування навичок самооцінки та самоаналізу;

- ✓ удосконалення мовленнєвої компетенції: уміння використовувати мовні засоби для побудови власних висловлювань і текстів відповідно до норм усного й писемного мовлення;

- ✓ удосконалення комунікативної компетенції, що передбачає оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності в різних сферах спілкування та розвиток особистості й формування комунікативної культури учнів.

Означені вище компетенції, як засвідчують наші спостереження, дають студентам можливість використовувати мовні знання як засіб ефективного спілкування, а в майбутньому сприятимуть їх професійній комунікації.

Майбутнім економістам доведеться спілкуватися з колегами, працедавцями, керівниками; грамотно викладати інформацію; брати участь у дискусіях, офіційних бесідах, круглих столах, перемовинах, де потрібно аргументувати свої думки; виступати з доповідями, лекціями, промовами; аналізувати тексти спеціалізованих видань, Інтернет-видань, реклами, службових записок, газет і журналів; створювати й редагувати тексти тощо.

Ураховуючи значення рідної мови в розвитку особистості студента, формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій є обов'язковою та необхідною умовою розширення лінгвістичної ерудиції, пізнання мови як суспільного явища, формування соціокультурної компетенції, а також майбутніх професійно-мовленнєвих компетенцій. У вищій школі

¹⁹ Єрмоленко С. Я. Культура мови. *Українська мова: Енциклопедія*. 2-ге вид. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 285–286.

нефілологічного профілю, на нашу думку, доцільно основну увагу приділяти формуванню вищезазначених компетенцій на основі мовно-мовленнєвої діяльності студентів.

Отже, з'ясування суті базових понять дослідження: «компетенція», «компетентність», «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «комунікативна компетенція», сприяло обґрунтуванню концептуальних підходів до вдосконалення змісту й організації навчання мовних курсів у вищій школі економічного профілю.

Зміст навчання української мови у вищій школі економічного профілю – це формування мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенцій студентів, а також розвиток професійно зорієнтованого мовлення. Випускник вишу зможе у майбутньому успішно реалізуватися як фахівець економічного профілю та особистість, якщо він володіє необхідними мовно-мовленнєвими компетентностями, має великий активний лексичний запас, який ним природно трансформується у власні висловлення, побудовані відповідно до норм і традицій сучасної літературної української мови.

Аналіз науково-методичних досліджень і практичного досвіду спонукає до пошуків нових підходів до формування мовно-мовленнєвих компетентностей студентів вищих навчальних закладів економічного профілю і до впровадження новаторських здобутків у процес навчання мовних курсів.

Визначений зміст теоретичного матеріалу та комплексу завдань мовно-мовленнєвого спрямування, вибір форм і методів діяльності, способів спілкування викладача та студентів, контролю якості знань, посилення фактора розвитку всіх видів мовлення в навчальній діяльності відкриває перспективу для формування мовно-мовленнєвих компетентностей випускників економічних вишів, необхідних у житті та професійній діяльності.

Основною метою мовних курсів з української мови у вищій школі економічного профілю нами визначено: удосконалення набутих в загальноосвітній школі мовно-мовленнєвих умінь і навичок; формування уміння грамотно, чітко й повно викладати думки щодо майбутньої професійної

діяльності; формування вмінь і навичок комунікативно виправданого використання засобів мови; удосконалення правописної компетенції майбутніх економістів; поглиблення професійно значущого контексту знань з української мови; засвоєння знань про особливості стилів української мови відповідно до вимог культури усного й писемного мовлення, основ практичної риторики.

Для досягнення високого рівня мовно-мовленнєвих компетентностей студентів (як у соціальному, так і в професійному контексті), у процесі вивчення мовних курсів нами передбачено розв'язання таких завдань:

- здійснення необхідної мовної підготовки студентів економічного профілю відповідно до вимог майбутньої професії;
- формування комунікативних умінь у різних видах мовленнєвої діяльності ;
- розширення загальноосвітнього кругозору, розвиток загальної та комунікативної культури.

Концепцією, пропонованою нами для формування мовно-мовленнєвих компетентностей студентів закладів вищої освіти економічного профілю, передбачено вдосконалення змісту навчання професійно зорієнтованого мовлення, що включає в себе мовний матеріал, правила його оформлення і навички його вживання; мовленнєві дії та мовленнєвий матеріал (мовленнєві зразки, тексти); комплекс мовленнєвих умінь, що характеризують рівень практичного володіння сучасною літературною українською мовою як засобом спілкування в різноманітних ситуаціях.

Проаналізувавши науково-методичну літературу, доходимо висновку, що на різних етапах розвитку лінгводидактики виникають нові підходи до навчання української мови у вищих навчальних закладах: особистісно зорієнтований підхід; навчання української мови на текстовій та комунікативно-діяльнісній основі; оптимальне співвідношення інтенсивного й екстенсивного навчання, вивчення теоретичного матеріалу цілісними одиницями (блоками); пріоритет в навчанні мови мовленнєвої діяльності, її психолінгвістичної сутності, орієнтація на опанування студентами

аудіюванням, говорінням, читанням, письмом; упровадження інноваційних освітніх технологій – комп'ютеризації навчання, методу проектів тощо.

Вітчизняні лінгводидакти (З. Бакум, С. Гончаренко, О. Горошкіна, С. Караман, О. Любашенко, Л. Мацько, М. Пентилюк) наголошують на потребі перегляду дидактичних моделей, що на їх основі можна аналізувати й розбудовувати процес навчання мови: підхід із погляду змісту (де головним є вибір знаннєвих можливостей студентів); підхід із погляду процесу навчання (коли аналізу підлягають реальні явища та процеси, що відбуваються на заняттях, де студенти під керівництвом викладача здійснюють пізнавальну діяльність); підхід із позиції результатів (спрямований на певний набір компетентностей (знань, умінь, навичок та ін.), якими оволоділи студенти).

Ми поділяємо думку цих учених, що підхід як напрям у навчанні характеризує принципи (загальнодидактичні, методичні, специфічні), методи і прийоми навчання, які детермінують зміст навчального процесу, зумовлюють його визначальні особливості, уможливають проектування плану дій на заняттях з урахуванням механізмів активізації студентів на навчальну діяльність.

Нами визначено такі підходи в навчанні української мови за професійним спрямуванням:

- особистісно зорієнтований (І. Бех, Д. Белухін, Л. Варзацька, В. Давидов, Л. Мацько, С. Рубінштейн, О. Савченко, А. Хуторської, І. Якиманська, Л. Якушкіна);
- системний (О. Горошкіна, С. Караман, Л. Мацько, М. Пентилюк, К. Плиско, В. Тихонов);
- компетентнісний (В. Антіпова, Н. Бібик, О. Овчарук, М. Пентилюк, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачова);
- суб'єктно-діяльнісний (С. Архангельський, Л. Занков, О. Любашенко, Н. Хомський, А. Хуторської);
- комунікативно-діяльнісний (Ф. Бацевич, О. Біляєв, Н. Голуб, Т. Донченко, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Михайловська, Г. Шелехова);

– проблемний (С. Караман, А. Матюшкін, Т. Симоненко, Л. Скуратівський, М. Степаненко, М. Шкільник).

Сучасний етап розвитку методичної науки, на думку більшості українських лігнводидактів (З. Бакум, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Любашенко, Л. Мацько, Г. Онкович, Л. Паламар, М. Пентиліук), характеризує особистісно зорієнтований підхід.

Особистісний підхід полягає в розкритті можливостей студента, становленні самосвідомості, передбачає допомогу в усвідомленні себе особистістю, здійсненні особистісно значущих і суспільно прийнятних самовизначення, самореалізації та самоствердження²⁰.

Особистісно зорієнтоване навчання передбачає створення кожному студенту можливостей реалізувати себе в різних видах мовленнєвої діяльності, забезпечення розвитку й саморозвитку особистості як суб'єкта пізнавальної діяльності, формування індивідуального сприйняття світу, становлення духовних та інтелектуальних якостей майбутнього громадянина тощо.

Поряд із поняттям «особистісно зорієнтоване навчання» («особистісно зорієнтований підхід») у науково-методичній літературі вживаються терміни «розвивальне навчання»²¹, «активне навчання»²². На наш погляд, це пов'язано з контекстом розгляду поняття «особистісно зорієнтоване навчання».

Особистісно зорієнтований підхід розглядається в нашій роботі як такі відносини між викладачем та студентом, коли всі учасники навчального процесу займають активну позицію (викладач – як суб'єкт навчання, студенти – як суб'єкти учіння).

Розвивальне навчання (особистісно зорієнтований підхід) розглядаємо як таке навчання, коли активною стороною в навчально-виховних відносинах є студент, а викладач створює умови для його самовираження й саморозвитку.

²⁰ Маслоу А. Мотивация и личность / пер. с англ.: Т. Гутман, Н. Мухина. 3-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 351 с.

²¹ Богомолова Н. Н., Петровский Л. А. О методах активной социально-психологической подготовки / Вестник Моск. ун-та. Москва, 1997. № 1. С. 53–61 (Серия «Психология»).

²² Педагогика: учеб. пос. для студ. пед. вузов и колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. Москва: Педагогическое общество России, 2000. 638 с.

Актуальні операції процесу розвивального навчання визначив дослідник Н. Хомський. За його концепцією, головним елементом когнітивної сфери людини є мова, а когнітивний процес визначається через окремі операції перетворення інформації, що є певним способом досягнення дидактичної мети.

Важливе завдання, що сьогодні стоїть перед вищою освітою – це розвиток особистості студента, виховання людини, здатної адекватно відповісти на виклики сучасності й реалізувати себе в професійній діяльності. Особистісно зорієнтований підхід ґрунтується на виявленні індивідуальних особливостей студента й забезпечує розвиток особистості, тому в пропонованій нами навчально-методичній системі відведено чільне місце особистісно зорієнтованому та суб'єктно-діяльнісному навчанню.

Також великої ваги надаємо компетентнісному підходу, що передбачає набуття студентами важливих предметних, загальнокультурних, соціальних, галузевих компетентностей.

Компетентність у навчанні за «Енциклопедією освіти» – це коло питань, у яких молода людина добре розуміється, компетентність формується під час вивчення предмета (групи предметів), а також унаслідок впливу середовища²³.

Вітчизняними педагогами (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Пошетун, О. Савченко, С. Сисоевою та ін.), лінгвістами (Л. Кравець, Л. Мацько, М. Плющ та ін.), лінгводидактами (Н. Голуб, О. Горошкіною, М. Пентиліук, Т. Симоненко та ін.) розроблено систему компетентностей у навчанні:

- ключові надпредметні (базові) – спираються на пізнавальні процеси, виявляються в різних контекстах;
- загальнопредметні – належать до певної сукупності предметів або освітніх галузей;
- предметні – що їх набувають учні в процесі навчання;
- соціальні – передбачають уміння адаптуватися в соціумі, дотримуватися соціальних норм;

²³ Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

- загальнокультурні – стосуються сфери культури особистості та суспільства;
- інформаційні – охоплюють компетентності в галузі інформації та комунікаційних технологій;
- громадянські – спроможність брати участь у суспільно-політичному житті країни, захищати власні права і свободи, виконувати громадські обов'язки.

За І. Зимньою, перспективність компетентнісного підходу полягає у високій готовності майбутніх фахівців до успішної професійної діяльності в різних сферах²⁴.

О. Пометун визначає компетенцію як поняття, що з'ясовує об'єкт, мету навчання, методику навчання, науково-методичну систему загалом, набір компонентів змісту, засвоєння яких має забезпечити формування ієрархії компетентностей майбутнього фахівця, характеризує суб'єкт навчання²⁵.

У процесі вивчення мовних курсів у вищій школі студенти оволодівають мовною, мовленнєвою, лінгвістичною, комунікативною, загальнокультурною, інформаційною, соціальною компетенціями через систему занять та самостійну діяльність, через виконання системи вправ і завдань, контрольних робіт, під час самостійної, наукової, дослідницько-пошукової роботи. Визначена нами сукупність компетентностей – головна умова реалізації компетентнісного підходу в пропонованій навчально-методичній системі.

Вивчення мови як засобу спілкування, що здійснюється в процесі чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, читання, говоріння, письма – передбачає комунікативно-діяльнісний підхід (когнітивно-комунікативний), за якого формування мовних знань і умінь підпорядковане розвитку мовлення та потребує впровадження інноваційних технологій та оптимального поєднання різних форм організації навчального процесу.

²⁴ Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Дайджест. Школа-парк педагогических идей та технологій*. 2003. № 4. С. 19–20.

²⁵ Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1 (900). С. 65–69.

Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу дає можливість студентам економічних спеціальностей усвідомити мову як форму вираження національної культури, національної її специфіки, закономірностей, структури та системної організації мови загалом.

Всі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння та письмо) реалізуються шляхом виконання різних вправ і завдань комунікативного спрямування, що значною мірою підвищує культуру мовлення студентів. Відбувається поетапне формування мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенцій шляхом опрацювання теорії, виконання системи вправ і завдань, продукування текстів різного, у тому числі й професійного спрямування. Інтенсивна мовленнєва практика сприяє збагаченню лексичного запасу студентів, озброює їх теоретичними знаннями, допомагає їм підвищувати культуру власного мовлення.

Українські лінгводидакти О. Біляєв, Т. Донченко, С. Караман, Л. Мацько, М. Пентилюк, І. Хом'як вважають, що технологія навчання мови ґрунтується на проблемному підході. У педагогіці поняття проблемного навчання наповнюють різним змістом. Деякі вчені вважають його принципом дидактики (М. Махмутов)²⁶, інші – типом навчального процесу (А. Алексюк)²⁷, треті – методом навчання (В. Оконь)²⁸, четверті — особливим підходом до навчання, що виявляється насамперед у перетворювальному характері пізнавальної діяльності (М. Скаткін)²⁹, п'яті – психолого-педагогічною системою в організації навчально-виховного процесу (А. Матюшкін)³⁰.

У нашому дослідженні розглядаємо проблемне навчання як спосіб керування пізнавальною діяльністю студентів; психолого-педагогічну систему форм, методів і засобів розвивального навчання, що сприяє активному оволодінню ними новими знаннями, навичками й способом дій; як частину

²⁶ Махмутов М. И. Организация проблемного обучения. Москва: Педагогика, 1977. 240 с.

²⁷ Алексюк А. Педагогіка вищої школи: курс лекцій: модульне навчання. Київ, 1993. 220 с.

²⁸ Оконь В. Введение в общую дидактику / пер. с польск.: Л. Г. Кашкуровича, И. Г. Горина. Москва: Высшая школа, 1990. 382 с.

²⁹ Скаткин М. Н. Психология общения. Москва: МПСИ, 1976. 304 с.

³⁰ Матюшкин А. М. Психология мышления и проблемное обучение. *Педагогическое самообразование*. 1978. № 1. С. 38–46.

цілісної системи навчання з інноваційною структурою підходів до виконання вправ і розв'язання завдань. Орієнтовні етапи формування мовно-мовленнєвих компетентностей студентів економічного профілю подано в таблиці:

**Орієнтовні етапи формування мовно-мовленнєвих компетентностей студентів
закладів вищої освіти економічного профілю**

Етап	Функціональна лінія етапу	Мета етапу	Орієнтовні вправи і завдання
Мотиваційно-пізнавальний	Формування мовних компетенцій: мотивація навчальної діяльності, актуалізація знань з основних розділів курсу «Українська мова»; корегування здобутих мовно-мовленнєвих знань	Засвоєння мовних одиниць, лексичних та стилістичних засобів усного і писемного мовлення, процес формування навичок аналізу та лінгвістичної рефлексії	Вправи, які формують мовні (орфоепічні, орфографічні, пунктуаційні, мовленнєві, риторичні та стилістичні вміння і навички)
Оперативно-конструктивний	Формування мовленнєвої компетенції: засвоєння учнями мовних і мовленнєвих понять, теоретичних основ мовлення, оволодіння технікою і культурою мовлення, мовленнєвою діяльністю	Забезпечення умов для розвитку мовленнєвих умінь: володіння основними видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо)	Вправи, які спрямовані на розвиток мовлення (тренувальні, мотиваційні, розпізнавальні, перетворювальні, конструктивні та ін.)
Продуктивно-творчий	Формування комунікативної компетенції: створювати й редагувати власні висловлювання залежно від ситуацій спілкування; трансформувати тексти відповідного стилю професійного спрямування за жанрами; оволодіти прийомами і способами корекції власного мовлення	Забезпечення умов для формування комунікативних умінь, створення висловлювань відповідно до ситуації спілкування, типу, стилю, жанру і типу мовлення	Редагування усних та писемних висловлювань; аналіз і конструювання текстів професійного спрямування; підготовка й виголошення промови, побудова діалогів, розроблення і захист проектів

Важливим компонентом у формуванні мовно-мовленнєвих компетентностей також є вибір ефективних форм і технологій навчання.

За визначеннями сучасних педагогів, методи навчання – це способи пов'язаної діяльності того, хто навчає, і тих, кого навчають, за допомогою яких досягається оволодіння знаннями, навичками і вміннями, реалізуються завдання розвитку та виховання, формується світогляд, професійно-мовна компетентність³¹.

У дидактиці методи навчання класифікують так: пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний); репродуктивний; проблемний виклад³²; частково-пошуковий (евристичний)³³; дослідницький³⁴.

Основні методи навчання української мови за професійним спрямуванням у нашому дослідженні визначені як традиційні, так й інноваційні: проблемний виклад матеріалу, спостереження над мовою, експеримент, частково-пошуковий метод, дослідницький метод, метод моделювання, інформаційно-комунікаційні технології, комунікативні тренінги³⁵.

При виборі ефективних технологій навчання української мови за професійним спрямуванням нами враховано мету й завдання економічного профілю та умови системи вищої освіти.

В основу навчального процесу нами покладено сучасні інноваційні технології навчання (інформаційно-комунікаційні, тренінгові, ігрові).

Інформаційно-комунікаційні технології в навчанні – це процес підготовки і передачі інформації тому, кого навчають, через комп'ютерну техніку і програмні засоби.

Також нами передбачено моделювання різних професійних ситуацій, оскільки це ефективний засіб розвитку креативного мислення студентів та їх

³¹ Беляєв О. М. Сучасний урок української мови: навч.-метод. посіб. Київ: Радянська школа, 1981. С. 117–133.

³² Біляєв О. М. Проблемні ситуації й пізнавальні завдання на уроках мови. *Українська мова і література в школі*. 1974. № 4. С. 62–63.

³³ Педагогика: учеб. пос. для студ. пед. вузов и колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. Москва: Педагогическое общество России, 2000. 638 с.

³⁴ Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва: Просвещение, 1981. 234 с.

³⁵ Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія. Київ: Вид. об'єднання «Тираж», 2005. 380 с.

професійної орієнтації. Ефективними є також ігрові форми навчання, що сприймаються молоддю з великою зацікавленістю. Цікавими для студентів є також дискусії на професійно-орієнтовані теми, наприклад: «Що таке національне багатство», «Економіку яких країн варто вважати зразком для наслідування», «Як працювати менеджером», «Як створити власне підприємство», «Чи мав рацію Карл Маркс, обіцяючи «неминучу загибель» капіталізму?» «Актуальні питання побудови сучасної системи обліку в умовах інтернет-технологій», «Управління персоналом в організаціях малого бізнесу: особливості та проблеми», «Як мережеві ринки міняють економіку», «Страхування життя в Україні», «Пріоритетні напрями використання в Україні зарубіжного досвіду фінансової діяльності», «Основні напрями та інструменти державної економічної політики в Україні», «Міжнародні економічні відносини», «Вплив мовлення громадян і політиків на економічну ситуацію в державі» тощо.

Значну увагу слід приділяти мовленню учасників дискусії, їх коректній поведінці, невербальним засобам спілкування.

Потребу в професійно орієнтованому спілкуванні студенти реалізують під час комунікативних тренінгів. Нами запропоновано такі теми для проведення комунікативних тренінгів: «У чому сенс підприємницької діяльності», «Проблеми сучасної економіки», «Що таке економічна культура?», «Заговори, щоб я тебе побачив (Сократ)», «Роль засобів масової інформації в економіці сучасного суспільства», «Сучасний банкір», «Сучасний економіст», «Як впливає мовна ситуація в країні на економічну та політичну ситуацію?», «Інтерв'ю», «Укладання угоди», «Молодіжний сленг: за і проти», «Як боротися з суржиком».

Продуктивними визнано роботу з аналізу мовної ситуації, вивчення мовлення учасників, проведення словникової роботи з професійної термінології.

Упровадження сучасних технологій навчання є важливим аспектом успішного формування мовно-мовленнєвих компетентностей студентів економічного профілю.

Вибір ефективних методів і технологій навчання, форм діяльності, способів взаємодії викладача й студентів дає змогу оптимізувати процес навчання української мови за професійним спрямуванням, удосконалити організацію індивідуальної, групової, колективної діяльності студентів – майбутніх економістів.

У сучасних навчальних закладах відбувається перегляд підходів, які використовувалися для навчання української мови за професійним спрямуванням, а також пошук інноваційних методів з урахуванням розвитку інформаційних технологій. З метою відходу від традиційної моделі викладання, яка ґрунтувалася на поясненнях викладача, активно впроваджується використання нових моделей навчання разом з інформаційними технологіями.

Інформаційні технології надають студентам доступ до сучасних методів навчання, завдяки чому відбуваються кардинальні зміни в організації навчального процесу, в якому головна роль переходить від викладача до студента, що відповідає завданням гуманізації та гуманітаризації освіти³⁶.

Сучасні студенти, у роки навчання яких відбувається інтенсивний розвиток технологій, передусім комп'ютерних, краще сприймають і засвоюють нову інформацію з комп'ютерних інформаційних джерел. Використання інформаційних технологій в процесі формування мовно-мовленнєвих компетентностей при вивченні мови професійного спілкування майбутніх економістів дає можливість створити звичне для молоді середовище, зробити процес навчання легшим і цікавішим. Також застосування інформаційних технологій дає змогу урізноманітнити роботу, винести процес вивчення української мови за рамки навчальної аудиторії і зробити безперервним, сприяє організації самостійної роботи студентів. Іноді саме завдяки мультимедійним

³⁶ Концепція впровадження медіа-освіти в Україні. Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. URL: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm

ресурсам у студентів активізуються бажання і потреба вивчати мову, що істотно впливає на результативність навчання.

У науковій літературі широко представлені праці з проблеми вивчення мовлення як головного чинника формування свідомості й комунікативної культури фахівців різних профілів, формування мовно-мовленнєвих компетентностей фахівців у різних видах професійної діяльності, застосування інтерактивних технологій навчання майбутніх спеціалістів різних напрямів підготовки. Умовам формування мовно-мовленнєвих компетентностей присвячені наукові дослідження Л. Мацько, А. Нікітіної, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Струганець, Г. Шелехової та ін. Мовленнєву компетентність фахівців у різних видах професійної діяльності досліджують І. Кочан, М. Лісовий, С. Максименко, Л. Мацько, В. Пасинок, А. Токарська й ін. Мовлення як головний чинник формування свідомості й комунікативної культури фахівців різних профілів вивчають Н. Волошина, К. Городенська, В. Коваль та ін. Проблеми вдосконалення професійного мовлення майбутніх фахівців різних галузей – предмет наукових студій З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, І. Дроздової, С. Карамана, К. Климової, О. Семеног, Т. Симоненко, Н. Тоцької, В. Шляхової та ін.

Застосування різних педагогічних технологій та їхній вплив на формування професійної компетентності досліджують В. Беспалько, П. Воловик, О. Гушко, І. Дичківська, Н. Микитенко, С. Сисоєва та ін.

У працях учених розкрито різні аспекти проблеми формування професійного мовлення студентів вищих закладів освіти. Дослідники переконливо довели, що сформовані мовно-мовленнєві компетентності є виявом професіоналізму й розробили методичні рекомендації з розвитку мовленнєвих умінь і навичок студентів різних профілів навчання.

Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що проблема використання інформаційних технологій у навчальному процесі розглядається в загальному контексті реформування системи освіти в Україні. Науковий пошук у цій сфері ведеться в різних напрямках.

Вивчають процес інформатизації системи освіти та впровадження нових інформаційних технологій у навчальний процес учені В. Галузяк, А. Нісімчук, О. Падалка, І. Підласий, І. Роберт, М. Сметанський, Н. Тализіна, В. Шахов, О. Шпак та ін.

Особливості використання інтерактивних технологій у навчальному процесі розглядають Г. Вороніна, Б. Герушинський, Б. Глінський, Г. Ковальчук, А. Кокарєва, Т. Лавіна, М. Лапчик, В. Ляудіс, В. Мартинюк, Н. Морзе, С. Симонович, Д. Якобсен та ін.

Психолого-педагогічні аспекти використання нових інформаційних технологій у навчальному процесі досліджують Н. Апатова, В. Болотов, Ю. Брановський, М. Жалдак, В. Зінченко, Г. Кручиніна, Ю. Машбиць, Н. Пак, І. Роберт та ін.

Особливості та ефективність використання в навчальному процесі засобів мас-медіа аналізують М. Горячева, Ю. Єгоров, С. Медведєв та ін.

Вивченню інформаційних технологій у середній і вищій школі присвячені праці Н. Апатової, Л. Бабенко, С. Бешенкова, Р. Вільямса, Я. Глинського, Б. Колодяжного, В. Лапінського, Н. Морзе, С. Симоновича, Н. Тверезовської, Т. Тихонової, Д. Якобсена та ін.

Питання організації занять з використанням інформаційних технологій розробляють Р. Гуревич, В. Кухаренко, П. Стефаненко, Т. Поясок та ін.

Використання інформаційних технологій для підвищення ефективності самостійної роботи студентів вивчають А. Байраковський та Н. Бойко та ін.

Різні аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес досліджують у своїх роботах Г. Балл, Т. Гергі, М. Дяченко, М. Жалдак, Ю. Жук, З. Єсарієв, Л. Кандибович, А. Кузнецов, В. Монахов, О. Мороз, Т. Олійник, І. Підляський, Ю. Рамський, Л. Романишин, В. Якунін та інші.

Вивченню використання інформаційних технологій у процесі викладання окремих навчальних дисциплін присвятили свої розвідки А. Джалалуддіна,

Л. Ованес-Беков, Н. Пак, Б. Хаан, Н. Янkelович, П. Сисоев, М. Євстігнєєв, Є. Полат та ін.

Дослідженням інтеграції педагогічних і комп'ютерних технологій у сучасні умови навчання мови займаються Л. Дунаєва, Е. Азімов, А. Тряпельніков, А. Щукін та ін.

Проте, як слушно зазначає П. Сисоев, ці проблеми ще не знайшли системного вирішення³⁷. Зокрема, проблема формування професійних мовно-мовленнєвих компетентностей майбутніх фахівців економічного профілю із застосуванням інформаційних технологій до сьогодні залишається недостатньо висвітленою.

Навчання української мови за професійним спрямуванням відбувається на основі педагогічної психології, за допомогою якої викладач визначає ефективні прийоми і методи навчання, будує систему роботи з урахуванням індивідуальних особливостей студентів.

Найбільш ефективним психологи вважають навчальний процес, під час якого створено оптимальні умови учіння: потрібні результати досягаються за мінімальних затрат зусиль і часу. Для створення таких умов необхідно відбирати найбільш ефективні способи засвоєння навчального матеріалу³⁸.

Сучасне студентство характеризується переважно образним сприйняттям світу, тому потрібно шукати й використовувати нові можливості мозку людини для формування оптимальних методик засвоєння знань.

Як засвідчують дослідження багатьох учених, на розвиток професійних якостей особистості в сучасних умовах істотно впливає впровадження нових інформаційних технологій у навчальний процес.

На думку вчених, упровадження інформаційних технологій у навчальний процес сприяє вдосконаленню дидактичних засобів навчання у вищій школі. Науковці відзначають такі основні завдання застосування інформаційних технологій:

³⁷ Сысоев П. В. Информационные и коммуникативные технологии в лингвистическом образовании. – Москва: Книжный дом «Либроком», 2013. 264 с.

³⁸ Абдалова О. И., Исакова О. Ю. Использование технологий электронного обучения в учебном процессе. *Дистанц. и виртуал. обучение*. 2014. № 12. С. 50–55.

- формування інформаційної культури майбутніх фахівців;
- забезпечення розвитку особистісних якостей студентів, розкриття творчого потенціалу кожного;
- підвищення ефективності навчально-виховного процесу;
- надання діяльності творчого, дослідницького характеру;
- інтенсифікація навчального процесу.

Студенти розвивають мовленнєві здібності на парах мови в процесі мислення, осмислюючи факти, порівнюючи, узагальнюючи, абстрагуючи та конкретизуючи їх, що сприяє розвитку розумових здібностей, а також забезпечує засвоєння знань, формування умінь і навичок³⁹.

До необхідних психологічних передумов засвоєння знань і формування мовно-мовленнєвих компетентностей, комунікативних умінь і навичок психологи відносять:

- позитивне ставлення до процесу навчання (інтерес до предмета, стала увага, високий темп навчальної роботи);
- процеси безпосереднього чуттєвого ознайомлення з матеріалом (у мові це схематична наочність, інтерактивні технології навчання);
- процес мислення (активізація конкретного й абстрактного, понятійного і художнього мислення, сприйняття, осмислення і розуміння матеріалу);
- запам'ятовування і збереження здобутої інформації, здатність до її відтворення з виявленням індивідуальних мовленнєвих здібностей.

Саме ці передумови сприяють появі мотивів учіння, спонукають студентів до засвоєння лінгвістичної теорії й активної мовленнєвої діяльності, забезпечують розвиток мовної особистості. Їх реалізації істотно сприяє запровадження інформаційних технологій навчання⁴⁰.

Сьогодні студентська молодь озброєна найсучаснішими мобільними пристроями зв'язку, які об'єднують в собі функціональність мобільного телефону і персонального комп'ютера (смартфонами й айфонами), вільно

³⁹ Леонтьев А. А., Леонтьев Д. А., Соколова Е. Е. Предисловие. *Деятельность, сознание, личность*. Москва: Смысл, 2005. С. 19.

⁴⁰ Захарова Г. Б. Використання інформаційних технологій як інноваційний вектор розвитку дидактики вищої школи. *Наукові праці. Педагогіка*. 2013. С. 63–66.

почуває себе в Інтернеті, легко орієнтується в різних пошукових програмах. Тому не тільки важливою, а й необхідною умовою викладання мови за професійним спрямуванням у вищій школі на сучасному етапі є використання на заняттях різноманітних засобів сучасних інформаційно-комунікативних технологій (надалі ІКТ).

Керівництво процесом навчання здійснює викладач: обирає відповідні форми його організації, застосовує ті чи інші методи роботи, розвиває інтерес і мотиви навчальної діяльності, забезпечує виховний вплив навчання. Та головне полягає в тому, щоб у спільній діяльності викладач прищепив студентам бажання самостійно здобувати знання, враховуючи суттєвий чинник – переважаючий позитивний мотив у навчальній діяльності.

Взаємодія викладача зі студентами має будуватися з урахуванням таких психолого-педагогічних принципів:

- формування взаємин на основі творчої співпраці;
- організація навчання на основі особистої зацікавленості студента, його індивідуальних інтересів і здібностей (сприяє формуванню пізнавальної суб'єктивної активності людини на основі її внутрішніх уподобань);
- превалювання ідей подолання труднощів, досягнення мети в спільній діяльності педагога та студентів, самостійній роботі студентів (сприяє вихованню сильних натур, здатних виявити наполегливість, дисциплінованість);
- вільний вибір форм, напрямів, методів діяльності (сприяє розвитку творчого мислення й прагнення самостійно вирішувати все складніші завдання);
- розвиток системного, інтуїтивного мислення, вміння «згортати» і деталізувати інформацію (дисциплінує розум студента, формує творче, нешаблонне мислення);
- гуманістичний, суб'єктивний підхід до виховання (передбачає абсолютне визначення гідності особистості, її права на вибір, високу думку, самостійний вчинок);

Студенти вищої школи мають розвинену пізнавальну потребу. Психологи звертають увагу на те, що активність пізнавальної потреби можлива завдяки парному з нею позитивному емоційному стану – задоволенню від розумового напруження. Якщо студент відчуває віру в свої здібності, це буде стимулювати його саморозвиток, він буде реально оцінювати власні можливості й бачити кінцеву мету своєї діяльності⁴¹. Робота в інформаційному середовищі, звичному для сучасної студентської молоді, робить для неї процес навчання мови за професійним спрямуванням легшим і цікавішим.

Серед методів навчання студентів мають переважати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у навчанні. Домашні завдання мають бути творчими, сприяти розвитку мислення й мовлення. Саме застосування інформаційних технологій дає змогу урізноманітнити роботу, винести процес вивчення української мови за рамки навчальної аудиторії і зробити безперервним, сприяє організації самостійної роботи студентів. Іноді завдяки застосуванню мультимедійних ресурсів у студентів активізуються бажання і потреба вивчати українську мову в різних аспектах її застосування, що істотно впливає на результативність навчання.

Для розвитку професійного мовлення сучасних студентів важливе значення має дидактичний матеріал, який використовується на парах. Вправи й завдання з розвитку зв'язного мовлення мають не тільки сприяти вмінню розпізнавати лінгвістичні явища та поняття, репродукувати мовні одиниці, але й виробляти навички мовно-мовленнєвої практики, творення власних текстів різних типів, стилів, жанрів, тобто, сприяти розвитку творчого потенціалу. Інформаційні технології надають викладачеві широку можливість вибору цікавого й потрібного дидактичного матеріалу, використання в процесі

⁴¹ Леонтьев А. А., Леонтьев Д. А., Соколова Е. Е. Предисловие. *Деятельность, сознание, личность*. Москва: Смысл, 2005. С. 19.

навчання мови за професійним спрямуванням різноманітних медійних ресурсів і навчальних програм.

Однією з основних вимог до організації навчальної діяльності студентів економічного профілю на парах української мови за професійним спрямуванням є інтенсифікація навчального процесу.

Інтенсифікація навчання – це досягнення необхідних результатів за рахунок якісних факторів, тобто за рахунок напруження розумових можливостей особистості. Адже в процесі навчання в рамках екстенсивного підходу можливості мозку використовуються лише на 15-20 відсотків. Тому ефективніше використання можливостей мозку – це найперша передумова інтенсифікації навчального процесу⁴².

Інтенсифікація навчання передбачає також збільшення кількості праці, що витрачається студентами за певний проміжок часу. Чим активніше працювали вони на парі, тим вища продуктивність їхньої роботи. Велике значення для інтенсифікації має уміння викладача залучати студентів до виконання пізнавальних, практичних і творчих завдань, спрямованих на формування умінь і навичок.

Важливо враховувати при цьому, що саме в молодому віці формується і розвивається емоційно-вольова сфера, яка в майбутньому стає основою формування працездатності особистості як необхідної складової успіху. Застосування інформаційних технологій у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням істотно сприяє інтенсифікації навчального процесу, зацікавленню студентів роботою з мовним матеріалом і підвищенню її продуктивності.

Практика показує, що важливою умовою успішної професійної діяльності майбутніх фахівців економічного профілю є мовленнєве спілкування, яке розгортається як один із головних компонентів професії, необхідний для впливу

⁴² Сысоев П. В. Информационные и коммуникативные технологии в лингвистическом образовании. – Москва: Книжный дом «Либроком», 2013. С. 165.

й успіху в професійній комунікації, самореалізації фахівця, а також творчого стилю мовленнєвої поведінки тощо⁴³.

У сучасному суспільстві спостерігається проблема мовленнєвого розвитку молоді, яка зумовлюється недостатнім рівнем мовно-мовленнєвих компетентностей, і внаслідок цього – низькою мовленнєвою культурою. Це, на жаль, характеризує і молодь, яка вступає на перші курси закладів вищої освіти, головною метою діяльності яких є підготовка висококваліфікованих компетентних фахівців з високим рівнем мовленнєвої культури.

Сучасна молода людина, попри ознайомлення під час навчання в середній загальноосвітній школі з правилами побудови адекватних висловлювань, часто не використовує їх у власній мовленнєвій діяльності. Це підкреслює необхідність орієнтації не лише на удосконалення мовно-мовленнєвих компетентностей, а й на спонукання до використання зазначених компетентностей у реальній мовленнєвій діяльності, для чого виникає потреба в перегляді традиційної навчальної моделі.

Упровадження інформаційних технологій у процес мовної освіти у вищій школі дозволяє істотно змінити модель навчання. Традиційна модель навчання мови передбачає, що в центрі навчання знаходиться викладач, а студенти відіграють пасивну роль, сутність навчання при цьому – передача конкретних знань і фактів, в основі початкової діяльності часто – змагання між студентами. Тоді як у моделі навчання з використанням інформаційних технологій в центрі навчання опиняються студенти, активно залучені до навчального процесу, сутність навчання тут – опанувати вмінням самостійно здобувати потрібні знання, розвивати уміння та навички, а в основу навчальної діяльності покладено співпрацю викладача та студента. Навчання із застосуванням інформаційних технологій – це надання максимально доступної навчальної інформації, яка б сприяла розкриттю творчих здібностей студента, давала поштовх до самостійної пізнавальної діяльності. Завдяки інформаційним

⁴³ Борисенко В. В. Етапи формування професійно-мовленнєвих компетенцій студентів-економістів. *Дивослово*. 2013. № 3. С. 23–25.

технологіям відбувається також підвищення ефективності навчального процесу, оскільки він стає більш персоніфікованим.

Застосування на заняттях інтерактивних технологій змінює звичну для студента ситуацію навчання, характер його діяльності, ставить його в іншу позицію: студент перестає бути пасивним приймачем знань, а стає активним учасником навчання. Комп'ютерним технологіям властиві основні дидактичні принципи навчального процесу: наочність, доступність, науковість, послідовність, практична орієнтованість⁴⁴.

Отже, визначаємо основні лінгводидактичні завдання, вирішенню яких сприяє впровадження інформаційних технологій у процес мовної освіти:

- 1) підвищення мотивації вивчення мови; формування стійкої мотивації пізнавальної діяльності;
- 2) розвиток здібностей і готовності до самостійного вивчення мови;
- 3) сприяння виробленню самооцінки в студентів;
- 4) індивідуалізація навчання;
- 5) інтенсифікація навчання;
- 6) підвищення активності студентів у процесі вивчення мови;
- 7) формування та розвиток умінь і навичок у 4 видах мовленнєвої діяльності (читанні, говорінні, аудіюванні та письмі): умінь сприймати та розуміти тексти, аналізувати їх; уміння передавати інформацію зв'язними та аргументованими висловлюваннями з дотриманням орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних, лексичних, морфологічних, синтаксичних і стилістичних норм мови.

Навчання мови за професійним спрямуванням з використанням інформаційних технологій включає:

- професійно спрямований мовний матеріал: фахові видання, новини тощо;
- текстові комп'ютерні редактори, електронні словники та енциклопедії;
- інструменти мовного навчання (онлайн додатки і програми), спрямовані на вивчення фонетики, вимови, лексики, граматики і аналізу речень;

⁴⁴ Захарова Г. Б. Використання інформаційних технологій як інноваційний вектор розвитку дидактики вищої школи. *Наукові праці. Педагогіка*. 2013. С. 63–66.

- ігрові форми навчання;
- онлайн-середовище для спілкування студентів між собою та з викладачем (через e-mail, соціальні мережі, голосові або відеоконференції);

У рамках організованого навчального процесу навчання мови за професійним спрямуванням із застосуванням інформаційних технологій здійснюється в двох режимах:

- 1) самостійна робота;
- 2) робота на занятті під керівництвом викладача.

При цьому функції традиційного навчання та навчання із застосуванням інформаційних технологій розділені, робота з комп'ютерними програмами не замінює роботи з викладачем, а слугує засобом комп'ютерної підтримки навчання. Інформатизація навчального процесу значною мірою сприяє розкриттю творчого потенціалу викладачів і студентів; звільненню викладача і студента від необхідності виконувати рутинні, технічні операції; наданню їм широких можливостей для розв'язання творчих проблем. Ефективність використання засобів інформаційних технологій у навчальному процесі залежить від успішності розв'язання завдань методичного характеру, пов'язаних з їх змістом і способом використання⁴⁵.

Використання інформаційних технологій при вивченні мовних курсів у вищих навчальних закладах економічного профілю сприяє розв'язанню проблем гуманізації навчального процесу та дає змогу значно підвищити його ефективність за рахунок інтенсифікації, диференціації (врахування індивідуальних особливостей студентів), ефективного поєднання індивідуальної та колективної діяльності; оперативного взаємозв'язку джерела навчальної інформації та студента; своєчасності, корисності, доцільного дозування, доступності (зрозумілості) навчальної інформації; адаптації темпу її подання до швидкості засвоєння; упровадження інноваційних методів і засобів навчання.

⁴⁵ Пономарьова Г. Ф., Бабакіна О. О., Беляєв С. Б. Нові педагогічні технології: навчально-методичний посібник. Харків, 2013. 282 с.

Підсумовуючи викладене вище, робимо такі висновки. Упровадження засобів інформаційних технологій у процес формування мовно-мовленнєвих компетентностей студентів економічного профілю сприяє розв'язанню таких основних лінгводидактичних завдань: підвищенню мотивації навчальної діяльності при вивченні мови за професійним спрямуванням; розвитку здібностей студентів і готовності до самостійного вивчення мови; підвищенню активності студентів у процесі вивчення мови; індивідуалізації навчання; інтенсифікації навчання; формуванню та розвитку умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності (читанні, говорінні, аудіюванні та письмі).

Використання інформаційних технологій під час викладання мовних курсів у вищих навчальних закладах економічного спрямування сприяє побудові нової моделі навчання, у якій сутністю навчання є не передача інформації, а вміння студента самостійно здобувати знання, формувати та вдосконалювати свої мовно-мовленнєві компетентності, комунікативні вміння та навички. Домінантне місце у такій моделі належить студентові, а в основу навчання покладено співпрацю викладача та студента.

Аналіз підходів до методики викладання мовних курсів у закладах вищої освіти економічного спрямування показує, що існує об'єктивна потреба в розробленні спеціальної методичної системи навчання мови за професійним спрямуванням майбутніх фахівців економічного профілю із застосуванням інформаційних технологій, яка сприяла б формуванню у студентів мовно-мовленнєвих компетентностей і професійно-комунікативних умінь.

Перспективу досліджень вбачаємо у подальшому вивченні лінгводидактичного потенціалу сучасних інформаційних технологій, детальному аналізу особливостей використання кожного конкретного засобу ІКТ у процесі викладання різних аспектів мови за професійним спрямуванням і формуванні умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності.

РОЗДІЛ II

ВИКОРИСТАННЯ ГРАФІЧНОГО ІНТЕРФЕЙСУ ЯК ДИДАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА

Швидкий розвиток світу невинно трансформує основи людського буття. Інформація, ставши двигуном прогресу, поступово перетворилася на одну з головних проблем. Інформаційне перенасичення сформувало інформаційних вибух. Одним з перших означену проблему зауважив Станіслав Лем у 1961 році. 1975 року до однодумців С. Лема приєднався А. Урсул. Концептуальності ці ідеї набули в рамках теорії «інформаційної цивілізації» Е. Тоффлера. За даними результатів дослідження Цифрового всесвіту «Extracting Value from Chaos», кожен два роки у світі відбувається подвоєння інформації. У 2016 році об'єм світової інформації становив 16 зеттабайт (16 трлн. гігабайт), а до 2025 року він має збільшитися до 163 зеттабайт. Тому не дивно, що на початку XXI ст. у світі з'явилися спеціалізовані інститути з проблем обробки та систематизації інформації, розробки проектів подальшого існування суспільства в засміченому інформацією світі (див. діаграму 1).⁴⁶

З чим же пов'язане таке збільшення інформації? Причина цього – інформаційні технології. Поява комп'ютера, смартфона, інших девайсів надала людині можливість полегшити свій інтелектуальний труд, проте одночасно стала глобальною фабрикою виробництва інформації. Комп'ютер, смартфон сьогодні варто розглядати як знаряддя праці, засіб виробництва, що своєю чергою призводить до соціальних змін, трансформації мислення, переходу до нової формації людського буття. Це не лише змінює наше ставлення до речей, принципи світосприйняття, пріоритети розвитку знань, але й основи економіки, права, культури. У цій ситуації незмінним лишається підручник. Проте, як не дивно, з ростом інформативності суспільства простежується зворотна тенденція – зниження інтересу суспільства до

⁴⁶ Карасьов С. Общемировой объём данных превысит 160 зеттабайт к 2025 год. URL: <https://3dnews.ru/950169> (Дата звернення: 10.03.2018).

навчальної літератури. Причина – застарілість методів, покладених в основу навчальної літератури, їх невідповідність та відставання на фоні бурхливого технічного прогресу. Інформатизація навчального процесу обмежується застосуванням PDF-файлів чи текстів у спеціалізованих навчальних програмах. При цьому використання ширшого кола підходів: схематизації, віртуалізації, візуалізації навчального матеріалу – відбувається не так активно. Зважаючи на вищевикладені факти, потреба розроблення нових принципів побудови електронних підручників не викликає сумніву. Новий електронний підручник має вмістити не лише значний обсяг інформації, що постійно зростає, але й бути цікавим, простим у користуванні, інтерактивним, мобільним. Автор пропонує створення нового підручника у формі мобільного додатку, що буде доступний у будь-який час у будь-якому місці з будь-якого носія: смартфона, планшета, комп'ютера. Це не лише розширить доступність навчання, зробить його більш цікавим, але й сприятиме ефективнішій обробці інформації.

Вивченню означеного питання приділяється значна увага, як у вітчизняній так і в зарубіжній літературі. Зокрема, значення терміна «електронний підручник» досліджував К. Бугайчук.⁴⁷ Науковець звернув увагу на розбіжності в офіційних трактуваннях, покладених в основу державних стандартів України та інших наукових шкіл світу. Оформлення електронного підручника, його структуру, функціональні можливості вивчали Л.І. Білоусова,⁴⁸ І.В. Андрощук,⁴⁹ А. Булба,⁵⁰ Н. Фіголь⁵¹ та ін. Визначенням ролі і впливу на розвиток електронного підручника

⁴⁷ Бугайчук К.Л. Електронний підручник: поняття, структура, вимоги. Інформаційні технології і засоби навчання. 2011. No2 (22). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/437/395> (Дата звернення: 15.03.2018).

⁴⁸ Білоусова Л.І. Науково-практичні аспекти створення і впровадження електронного підручника для вищої школи. Інформаційні технології і засоби навчання 2012. No2 (28). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/657/493> (Дата звернення: 14.03.2018).

⁴⁹ Андрощук І.В., Андрощук І.П. Технологія розроблення електронного посібника з дисципліни «Методика трудового навчання». Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 61. No5. С.24-35.

⁵⁰ Булба А. Електронний підручник в системі сучасних засобів навчання. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. Вип.1. С. 18-21. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3152/1/Bulda.pdf>. (Дата звернення: 14.02.2018).

⁵¹ Фіголь Н. Електронний навчальний посібник чи підручник: до проблеми визначення. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/15265/1/11-53-56.pdf>. (Дата звернення: 18.02.2018).

спеціалізованих навчальних програм на зразок Moodle, SunRav BookOffice та ін. займалися Н. Болюбаш,⁵² К. Рудніцька, В. Дроздова.⁵³ У своїх роботах автори торкалися питань функціональних можливостей освітньої системи Moodle в аспекті контролю знань, самостійної роботи тощо. Плюси і мінуси використання програми PREZI для створення презентацій аналізує Т. Бондаренко.⁵⁴ У роботі акцентується увага на необхідності використання даного ресурсу, оскільки презентації частково перейняли на себе функцію підручників, однак вони не є універсальною формою поширення знань та інформації. Перспективи використання комп'ютерної гри як додаткової складової чи нового механізму передавання інформації та знань досліджували О. Кучерук, В. Биков, С. Литвинова, О. Мельник.

Проте, більшість згаданих праць торкаються питання оновлення технічних принципів формування електронного підручника, а не його змістової суті з позиції сучасних тенденцій розвитку інформаційних технологій. Звертається увага лише на наявні інформаційні продукти та особливості їхнього використання.

Методичну основу дослідження складають як загальнонаукові, так і спеціальнонаукові методи дослідження: аналіз наукової літератури з проблемних питань, синтез навчально-методичних ідей; узагальнення власного педагогічного досвіду; метод опису інтерактивних форм навчання; метод структурування інформації у віртуальному просторі; аналіз особливостей функціонування вищої нервової системи людини, нейропсихології, метод «Піктограм».

Поява електронного підручника пов'язана з бурхливим розвитком інформаційних технологій. Він мав стати порятунком для людини, що потонула в науково-освітній інформації, проте науковому товариству не вдалося навіть дійти єдиного розуміння його концептуальних засад, що й досі

⁵² Болюбаш Н. Педагогічне тестування в системі lms moodle. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 60. №4. С. 116-127.

⁵³ Рудніцька К., Дроздова В. Організація самостійної роботи студентів засобами moodle в процесі навчання іноземної мови. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Том 63. №1. С. 218-229.

⁵⁴ Бондаренко Т. Особливості використання програмного засобу Prezi у процесі розробки навчальних презентацій. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Том 63. №1. С. 1-11.

перебувають на етапі становлення. Сьогодні наукою запропоновано багато підходів до класифікації електронної навчальної літератури: електронні підручники; освітні електронні видання; віртуальні лабораторії; тренажери; електронні бази даних та ін. Усі вони вкладають у суть електронного видання технічні засоби передачі інформації, тестові форми контролю знань (тест-програми, презентації та ін.). На сьогоднішній день жодна з запропонованих форм не враховує принципів роботи та обміну інформацією всередині інформаційного середовища.⁵⁵

У цей час дані статистики засвідчують стрімке зменшення кількості людей, що читають книги, підручники в паперовому варіанті, та збільшення прихильників електронних носіїв. Основним місцем зберігання інформації стає звичайний смартфон. Технічні аспекти в цьому випадку не є об'єктом наукової дискусії, проте вони дають відповідь на питання щодо принципів систематизації інформації. Створюючи інформаційні технології, наука породжує не лише новий продукт, ідеї, але й впроваджує в суспільстві нові мови розуміння суті цього продукту, закони його функціонування, розуміння. Користуючись комп'ютером, смартфоном, людина обробляє великі обсяги інформації через графічний інтерфейс екрана і вже не уявляє його функціонування в іншому режимі. З часом людина переносить принципи та закони обігу інформації в інформаційному середовищі на своє буття. Проекція графічного інтерфейсу стає кодом розуміння роботи цього середовища для неї, кодом розуміння будь-якої інформації в світі. Причини такого швидкого поширення принципів графічного інтерфейсу – кластерність розміщення інформації; семіотичне кодування інформації; схематизм. Згадані принципи відповідають основним законам педагогіки: наочність, інформативність, доступність.⁵⁶ І такий процес є логічним та закономірним, адже з появою друкарської машинки людина відмовляється від свитків та літописання і переходить до книжок, як більш прогресивної

⁵⁵ Пенкін Ю.М., Жук В.А. Електронний підручник. URL:

<https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/2335/elektronnij-pidruchnik> (Дата звернення: 28.02.2018).

⁵⁶ Сулова Е. Графический пользовательский интерфейс. URL: http://cultlook.org/es_gui (Дата звернення: 17.03.2018).

форми систематизації інформації. Тому з появою комп'ютерів, глобальної інформаційної мережі людина починає мислити також мовою машин.

Загалом, що ж таке графічний інтерфейс? Як його необхідно розуміти? Графічний інтерфейс – це різновид інтерфейсу, в якому елементи інтерфейсу (кнопки, меню, списки) подано у вигляді графічних зображень, що містять у собі більш складну структуровану інформацію. Перевагою графічного інтерфейсу виступає легкість сприйняття та систематизації інформації, його привітність, універсальність з точки зору оновлення, можливість вибору широкої палітри кольорової гами та символів з урахуванням психологічних особливостей учня. Одночасно підхід поєднує два важливі принципи навчання: схематизм та символізм, можливість зменшення, збільшення обсягів матеріалу без шкоди для його структури.

Знаковість, наочність, семіотика при цьому відіграють важливу роль. Понад 80% усієї інформації людина отримує візуально. На думку дослідниці Б. Ананьєвої, сприйняття інформації за допомогою візуальних методів є найбільш ефективним. Такий механізм має три рівні: сприйняття, відчуття, уява. Інші ж методи діють виключно на якомусь одному рівні. Спираючись на традиційні моделі сприйняття інформації, які розглядають інформаційний процес з позиції семіотики (Ю. Лотмана, Р. Якобсона, М. Кухта), можна сміливо визнати головну роль у навчанні саме символу, знака, графіки. Результатом їх досліджень є висновок про те, що сприйняття інформації проходить з допомогою саме органів чуття людини, першими включаються в процес її відчуття та сприйняття і лише потім – асоціації, запам'ятовування, впізнання, осмислення.⁵⁷

Структурованість навчального матеріалу є важливим доповненням символу. Навчальний матеріал має бути стиснутий до схем, а не просто згрупований. Сидячи за комп'ютером, людина бачить лише знаки, схеми, а не командні рядки програм, коди, цифри, алгоритми. Це дає можливість

⁵⁷ Кухта М.С. Модели восприятия информации в вербальных и визуальных текстах. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modeli-vospriyatiya-informatsii-v-verbalnyh-i-vizualnyh-tekstah> (Дата звернення: 03.03.2018).

сформувати в свідомості студента чіткий образ об'єкта пізнання, чітко дотримуватись навчального алгоритму. Завдання педагога полягає в тому, що він має провести логічно-графічне структурування інформації. Інакше, він кине учнів у потоки нової незрозумілої інформації. Схема завжди краща за текст та більш зрозуміла. На відміну від тексту, де співвідношення понять заховані в словах, схема виносить їх нагору. Текст у даному випадку має меншу структурну візуальну зрозумілість. Схеми та графіки, навпаки, прості, зручні, цікаві. Значний прорив щодо цього зробив відомий педагог, автор поняття «опорних конспектів» В. Шаталов. Прогрес людства став можливим багато в чому саме завдяки вдосконаленню семіотики (символізації) – розвитку нашої мови, особливо таких її відгалужень, як мова символічної логіки, а не через покращення функціональності мозку. Загальновідомим є той факт, що значна частина фізиків, математиків, інженерів мислить візуальними, рідше руховими, образами. Лише наблизившись до завершення свого дослідження, вони починають застосовувати алгебричний аналіз, який перекодовують на текстовий із візуального. А. Ейнштейн казав з цього приводу: «...більш-менш чіткі знаки та образи, про які я щойно говорив, у мене бувають зазвичай візуального та зрідка рухливого типу». За даними нейропсихологів, 48% людей мислять логічним шляхом та 52% – образним. Саме тому проведення міждисциплінарних запозичень у питаннях структурованості інформації дуже важливе, особливо з точних наук, які мають досвід у створенні нових програмних мов та алгоритмів обробки інформації.⁵⁸

Такий підхід є актуальним, в першу чергу, для гуманітарних наук: соціології, філософії, культурології, політології, психології, а особливо – історії. Історія є дисципліною, що поєднує досягнення інших наук: політології, економіки, соціології, культурології та ін. Вивчаючи розвиток суспільства в часі та просторі, вона збирає до купи усі аспекти розвитку

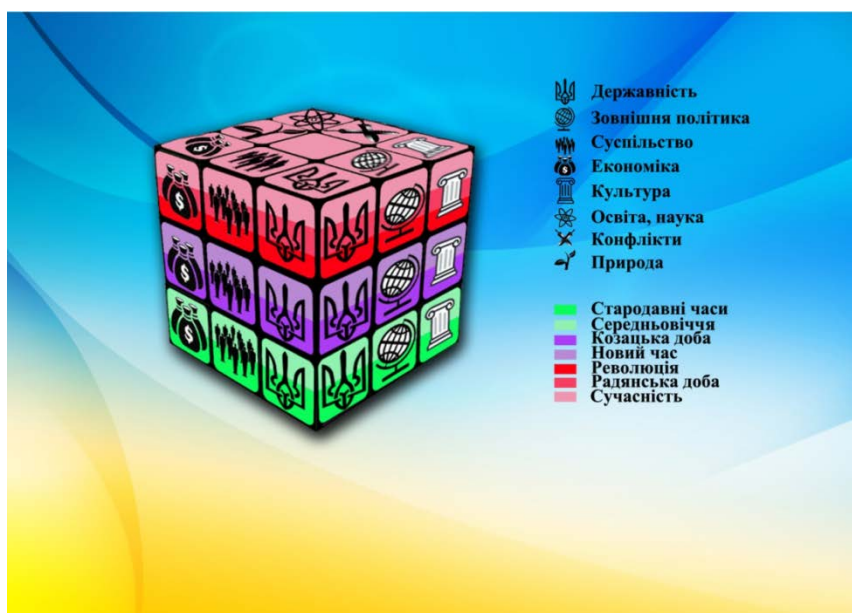
⁵⁸ Гаряева Л.В., Гаряева Т.П. Психолого-физиологические особенности визуального восприятия информации и их учет при создании учебных презентаций. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-fiziologicheskie-osobennosti-vizualnogo-vospriyatiya-informatsii-i-ih-uchet-pri-sozdanii-uchebnyh-prezentatsiy> (Дата звернення: 08.03.2018).

людства та показує їх взаємодію як єдиного механізму. Простіше кажучи історія є концентроване вираження розвитку політики, економіки, культури. Зважаючи на це необхідність оновлення методологічних підходів, що кладуться в основу викладання історії, залучення досягнень сучасних інформаційних технологій не викликає сумніву. Як приклад – у давні часи головний акцент у вивченні історії робився на переказуванні міфів, билин, байок. Методологічна база в цьому випадку вимагала лише високої майстерності в красномовстві. Сьогодні ж накопичення значної кількості інформації вимагає ґрунтовних наукових оцінок, систематизації, пошуку міждисциплінарних зв'язків та загальнонаукової інтеграції. Історична наука XX-XXI ст. вимагає більш детального вивчення особливостей геополітичного та економічного розвитку, залучення соціології та психології. Інтеграція історії з іншими дисциплінами збільшувала об'єм інформації: історичні факти, методологія, статистика, політичні формації, культурні стилі та ін. Варіантом вирішення цього є кодування інформації в знаки, символи, схеми, застосування сучасних інформаційних технологій для обробки та передачі знань як основної форми інформаційного обміну в сучасному світі.

Приклад пропонованого електронного підручника, створеного на принципах графічного інтерфейсу, подано на рисунку 1. Як видно з малюнка, увесь історичний процес можна представити у вигляді куба, де горизонтальні пласти будуть уособлювати епохи, а вертикальні стовпи – розвиток у часі окремих питань, аспектів людського буття. Кожен ярус, представляючи епоху в хронологічній послідовності, формує загальну динаміку розвитку. Застосування різноманітної кольорової гами дає змогу відмежувати кожен ярус, самотійно обрати колір, тим самим покласти в основу свого навчання певні асоціації (з яким кольором в тебе асоціюється певна епоха, чому?). Для зручності перелік тем однаковий в усіх епохах та охоплює найбільш важливі аспекти людського буття: зовнішня політика; державність; суспільство; економіка; освіта, культура; наука; конфлікти; природа. Використання такого

поділу дає змогу, з одного боку, зберегти загальноприйняті в історичній науці принципи поділу та поєднати їх із сучасними методами кейсу. Прив'язка предмета до геометричної фігури сприяє формуванню уявлення слухача про структуру курсу, обсяг інформації, принципи, покладені в основу вивчення предмета, перелік тем для опрацювання. Побудова курсу на основі куба зумовлена існуванням циклічної та лінійної концепцій історичного розвитку. Асоціативне мислення допоможе передати учню всю суть та складність історичного процесу, його багатогранність, взаємопов'язаність та впізнаваність у навколишньому середовищі.

З технічного боку вирішення цього питання можливе за допомогою використання мови програмування OpenGL. Вона визначає платформи-незалежний програмний інтерфейс для створення додатків, які базуються на двовірній та тривірній графіці. Цю мову використовують для створення тривірних сцен, віртуальної реальності, комп'ютерних ігор, візуалізації в наукових дослідженнях. Альтернативою OpenGL виступають аналогові програми Direct3D, QML та ін. Написання програмного продукту з використанням вищезгаданих мов дає можливість працювати з таким підручником на всіх сучасних девайсах.

*Рис. 1. Загальний вигляд змісту курсу Історія України, змодельованого за принципами графічного інтерфейсу**

Вивчення тем курсу передбачає по чергове відкриття ярусів куба, що мають вигляд, представлений на рисунку 2. На рисунку представлено у вигляді традиційного графічного інтерфейсу девайса теми періоду. При цьому на екрані ми можемо бачити початок формування історії вашої мандрівки електронним підручником. У верхньому правому куті екрана можна побачити зменшене зображення куба.

Розташування куба саме в даному місці екрана не випадкове. За результатами досліджень фокус уваги людини при роботі перед монітором подібний латинській літері «F». Оскільки верх екрана саме замикає подальший розвиток уваги то і розміщення історії просування електронним підручником є найбільш логічним. Усі подальші зміни при перегляді розділів та тем підручника будуть відображатися там.

*Рис. 2. Графічний вигляд змісту теми**

* Розроблено автором

Програма передбачає і можливість перегляду окремо взятої теми. Перейшовши в тему, учень побачить не текст, а структурно-логічну схему необхідного для вивчення матеріалу з гіперактивними датами, прізвищами. Запровадження такого підходу зумовлене складністю розуміння історичного процесу в Новий та особливо Новітній час. Історія Давнього періоду проста та може бути зображена лінійно, в той час як історія сучасності – лише за допомогою складних схем. Опрацьовуючи схему, користувач, переходячи за посиланням, отримує стислий виклад інформації з питання. Пропонована інформація представляється не лише текстом, а й аудіо-, відео-, фотоматеріалами. Це не тільки цікаво, але й зменшує навантаження на користувача, відповідає встановленим принципам формування електронного підручника. Прив'язка гіперпосилань до елементів схеми збільшує функціональні можливості оновлення посилань з одних джерел на інші без особливих зусиль. Проте головна роль у всьому цьому належить семіотиці. Знак, символ у гуманітарній науці має велике значення. Суспільство, людина сприймають цілі епохи через символи. Для них червоний прапор є символом Радянського періоду історії України, булава викликає першочергові асоціації з періодом героїчної боротьби українського козацтва. Символ є центральним елементом інформаційно-семіотичної концепції культури. Він підкреслює значення та роль певних процесів, подій у розвитку людства загалом (див. рисунок 3).

Вибір піктограм до тем зроблено за результатами опитування студентів Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг (20.09.2017 р.). Групі з 30 осіб було запропоновано самостійно підібрати символ до тем курсу, потім було сформовано анкету, в якій студент мав обрати піктограму за темою, що, на його думку, підходить найкраще з усіх. Генеральна сукупність респондентів – 117 осіб. Аналіз проведено за методикою В. Паніотто. Вона дозволяє говорити про імовірність похибки в межах 5% при екстраполяції отриманих даних на всю генеральну сукупність. За результатами опитування аудиторії

щодо оцінки зручності роботи в даній програмі за 5-бальною шкалою, де відсутність розуміння та сприйняття – це 1, повне розуміння та сприйняття – це 5, було отримано такі результати: 1 – 8%; 2 – 14%; 3 – 17%; 4 – 44%; 5 – 17%. Результати опитування свідчать про сприйняття розробки аудиторією.⁵⁹

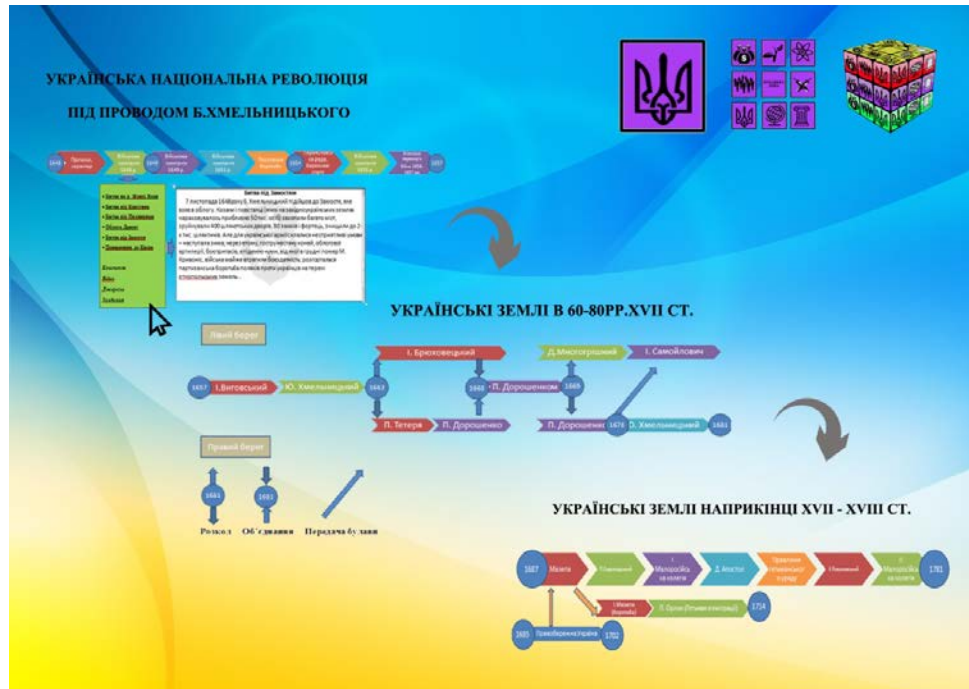

Рис. 3. Графічний вигляд розділу «Державність козацької доби»^{*}

Універсальності курсу додає можливість поділу матеріалів курсу на блоки при розгляді окремих тем. Якщо необхідно поглянути на розвиток зовнішньої політики, культури чи економіки в Україні протягом її історичного періоду, достатньо виокремити тематичний блок і переглянути інформацію. Нестандартність та цікавість даного підходу економить час викладача, а учню демонструє єдність причинно-наслідкових зв'язків та історичного процесу (див. рисунок 4). Водночас, така структура курсу дозволяє долучити низку цікавих методів пізнання та аналітичної роботи інших дисциплін, наприклад моделювання. Тематичне вивчення можна завершувати завданнями на основі виявлення закономірностей розвитку та

⁵⁹ Опитування проведено 20.09.2017 року серед студентів першого курсу Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, що вивчають курс «Історія української державності та культури». Опитування проводилося за методикою В. Паніотто, загальна кількість респондентів 30 осіб.

^{*} Розроблено автором

перемінних факторів, що впливали на нього, створенням моделі майбутнього розвитку культури, економіки, зовнішньої політики чи суспільства.

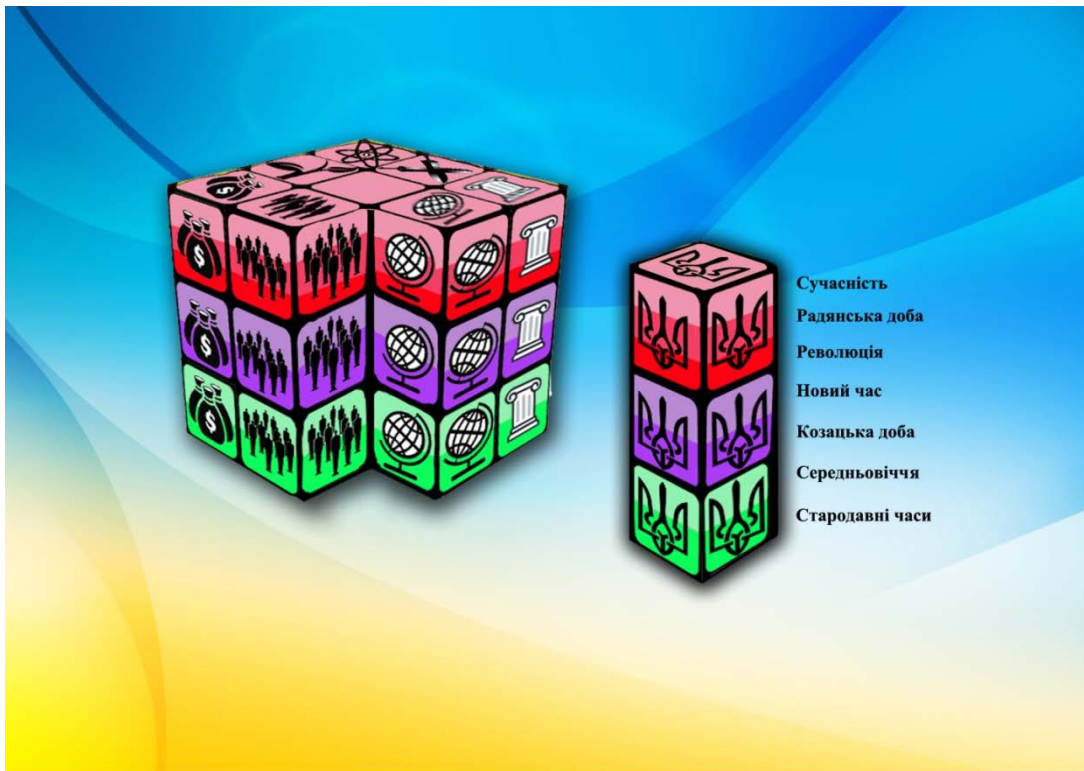

Рис. 4. Графічна модель тематично-хронологічного перегляду матеріалу курсу*

Перевагами використання описаного підходу з точки зору методології, порівняно з наявними, є : графіка, візуалізація, комплексне, а не почергове застосування всіх засобів навчання (відео, презентації, тексту та ін.), одночасний розгляд курсу за тематичним та хронологічним принципами, використання схем-конспектів як проміжного етапу вивчення матеріалу.

При цьому розбіжностей в методології гуманітарних та інформаційних наук, які могли б породити складнощі при вивченні курсу, не існує. У сучасній педагогіці інформатика активно використовує загальнонаукові принципи передавання інформації та пізнання, які використовує історія, економіка, математика. Загальнонаукові принципи індукції, аналізу, дедукції, синтезу тощо стали фундаментом усіх її розробок. Це не суперечить

* Розроблено автором

дидактичним принципам історії та не становить проблеми у використанні розробок однієї науки в іншій

Інформатика та історія стоять на схожій методологічній базі не лише в філософії, але й в олігофрен-педагогіці, загальній педагогіці, психології. Зважаючи на соціальні, вікові, психологічні особливості учня, вони допомагають визначити необхідний зміст матеріалу, робити акценти на важливих питаннях і темах, постійно проводити корекцію. Урахування психології цінне з точки зору фізіології вищої нервової діяльності, зокрема, у виборі кольорів, символів. При цьому необхідно пам'ятати про об'єктивність та коректність педагога у застосуванні останніх. Упереджене ставлення вчителя до певної постаті, неправильна подача події може призвести до перекручень історичного матеріалу, формування в слухача хибної думки, постановки хибних пріоритетів, акцентів. Психологія пізнавальних процесів дає змогу визначити раціональні шляхи побудови навчального процесу, прогнозувати можливі складнощі, добирати навчальний матеріал, диференційовано розставляти та застосовувати різні прийоми роботи, види завдань. Отримання додаткових можливостей вільно та самостійно добирати зображення до тем, кольорову гаму сприятиме зростанню зацікавленості слухача, збагаченню його знань шляхом візуалізації. Викладачеві це дасть можливість виявити особливості сприйняття матеріалу, проаналізувати причини такого вибору, психічний стан учня.

У даній ситуації важливо дотримуватися принципів та законів юзабіліті. Юзабіліті (від англ. Usability – зручність і простота використання, зручність у користуванні), також зручність використання, придатність використання, ергономічність – здатність навчального продукту бути зрозумілим, використовуваним і привабливим для користувача в заданих умовах (ISO / IEC 25010); властивість системи, продукту або послуги, за наявності яких конкретний користувач може експлуатувати систему в певних умовах для

досягнення встановлених цілей з необхідною результативністю, ефективністю та задоволеністю (ISO 9241-210).⁶⁰

Це визначення спирається на чотири положення:

- 1) юзабіліті (застосовність) означає необхідність зосереджуватися на користувачі;
- 2) людина використовує продукт, щоб бути більш продуктивною;
- 3) користувачі – зайняті люди, що прагнуть виконувати завдання;
- 4) саме користувачі вирішують, чи продукт якісний.

Простіше кажучи, Юзабіліті означає, що та чи інша річ працює добре, якщо людина середніх здібностей і досвіду може користуватися продуктом за призначенням незалежно від того, ким вона є. Юзабіліті починається з філософії – віри в те, що проект задовольняє потреби користувача, і зосереджується на створенні лише якісного юзерського досвіду. Для досягнення реальної мети юзабіліті потрібні певні технологія і методи. Юзабіліті враховує коло осіб, що користуються продуктом, відповідає на питання про їхні цілі й потреби, вибирає правильні методи, щоб вирішити проблему – наскільки добре дана програма задовольняє юзабіліті вимоги користувачів? Важливо зрозуміти, що застосовність – не одномірна якість інтерфейсу користувача, юзабіліті має багато компонентів і традиційно пов'язане з п'ятьма ознаками: здатність до навчання, ефективність, запам'ятовування, помилки, задоволеність.

Юзабіліті – це вимірна характеристика, присутня більшою чи меншою мірою в усіх продуктах, яка описує, як ефективно користувач може взаємодіяти з продуктом. Юзабіліті визначає ступінь, до якого виріб може використовуватися користувачем, щоб досягти зазначених цілей з ефективності і задоволення в зазначеному контексті використання. Даний підхід контролю та принципу побудови продукту характеризується:

⁶⁰ Вікіпедія [Електронний ресурс]. Доступно: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8>. Дата звернення: Листопад.04,2018.

- активним залученням користувачів і ясным розумінням вимог до завдання;
- відповідним розподілом функцій між користувачем і технологіями;
- повторенням рішень проекту;
- мультидисциплінарністю проекту.

Вигоди від додавання юзабіліті до процесів забезпечення життєвого циклу програмного продукту включають:

- збільшення продуктивності;
- збільшення продажів і доходів;
- зменшення часу і витрат на навчання;
- зменшення часу і витрат на розвиток;
- зменшення витрат на обслуговування;
- збільшення задоволеності клієнта.

Для оцінки юзабіліті програмних засобів використовуються спеціальні методи тестування. Юзабіліті тестування – це набір методів та інструментів, що дозволяють вимірювати характеристики взаємодії користувача з продуктом з метою оцінки рівня реалізації споживчих властивостей (юзабіліті) продукту. Під час юзабіліті тестування вивчається, наскільки добре користувачі виконують конкретні стандартні завдання і з якими проблемами вони при цьому стикаються. Результати такого тестування допомагають виявити як проблеми, що ускладнюють розуміння і використання продукту, так і вдалі рішення.

Отже, необхідність оновлення підходів до формування навчальної літератури не викликає сумнівів. Інформаційний вибух XX – початку XXI ст. змушує змінюватися суспільство і в тому числі педагогіку. Поява та поширення інформаційних технологій значно підвищили якість та ефективність навчання, зробили його більш цікавим, спростили доступ до інформації, її обробку, передавання, зберігання. Недоопрацьованими лишилися методи та мова передавання інформації. Використовуючи нові технічні засоби, педагоги продовжують керуватися при формуванні

навчальної літератури старими принципами та методами побудови навчального матеріалу. Використання графічного інтерфейсу як методологічної основи електронного підручника дозволяє розміщувати інформацію у значних обсягах, робити її простою та зрозумілою для більшості користувачів. Основними перевагами даного методу є те, що: електронний підручник отримує форму мобільного додатка; значні обсяги інформації можна архівувати в схеми, знаки, символи; варіативність і гнучкість навчального процесу відбувається не за розкладом та дзвоником, а відповідно до особистої біологічної активності організму кожного учня індивідуально та в зручний для нього час; навчально-пізнавальна діяльність учня активізується з допомогою якісно нового типу візуалізації навчального матеріалу; відбувається посилення мотивації пізнавального інтересу учня за рахунок новизни підходів; формується позитивний емоційний фон навчання; можливість постійного оновлення інтерфейсу, його використання як важеля психологічного впливу, елементу психоаналізу; дозволяє задіяти особливості вищої нервової системи з урахуванням індивідуальних особливостей слухачів та тем, що вивчаються.

Технічною платформою для створення пропонованого електронного підручника можуть бути мови програмування OpenGL, Direct3D, QML та ін. Особливістю даних програм є побудова складних тримірних сцен, комп'ютерних ігор, віртуальної реальності, візуалізації в наукових дослідженнях. Вирішення графічних завдань можливе за допомогою використати Adobe Photoshop, Corel Draw, RasterDesk, 3D Studio Max, Maya. Наш світ змінюється, з ним змінюються погляди на норми міжлюдських відносин, цінності культури, основи світосприйняття, зважаючи на це, мають змінюватися і принципи побудови навчальної літератури. Покладання даного принципу в основу сучасної педагогіки розкриває перспективи трансформації усієї школи, формування навчального матеріалу за даним методом з інших дисциплін, на основі розробки універсального конструктора для самостійного створення слухачами електронних підручників.

РОЗДІЛ III

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ РИТОРИКО- ТА МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН В ЕКОНОМІЧНОМУ ВИШІ

На етапі глобальних змін суспільства в освітній і науковій сфері з одного боку, і демократичного характеру ринку праці з іншого, до сучасного студента вишу висувуються досить жорсткі вимоги щодо професійних знань, умінь і навичок, які цілком мають відповідати реформуванню різних галузей. У свою чергу, велика відповідальність за рівень освіти покладається на освітній заклад, який мусить забезпечити отримання усіх необхідних для сучасника теоретичних і практичних знань.

Сутність поняття «здобуття вищої освіти» передбачає двосторонній процес, тобто не просто отримання пропонованих теоретичних знань студентом, а й його всебічну самостійну роботу над удосконаленням і поглибленням теоретичної навчальної інформації. На жаль, не всі студенти можуть собі дозволити присвятити 5-6 років життя виключно навчанню, багатьом доводиться поєднувати його з роботою, інколи за межами країни, при цьому, частіше не за фахом. За таких умов виникає проблема з можливістю бути присутніми на заняттях, отримувати консультацію викладачів у зручній і максимально короткий час, виконувати певні практичні завдання і мати можливість їх презентувати чи захищати тощо. Тож викладач мусить організувати самостійну роботу студента у доступній формі, застосовуючи в навчальному процесі не лише традиційні засоби (методичні вказівки, лекції і підручники), а й наявний інструментарій технічних засобів, яким студентство послуговується повсякчас. Не має сенсу нарікати на молодь, яка, не бажаючи користуватися паперовими джерелами інформації (посібниками і підручниками), охочіше використовує електронний варіант, краще обернути ці можливості на їх же користь, створюючи відповідний навчальний контент, адже технічний прогрес

уможливив наявність смартфонів і доступ до мережі Інтернет для кожного здобувача і викладача освіти. Звісно, що при вирішенні цього питання варто врахувати і той фактор, що не всі викладачі прагнуть опановувати новими технологіями, а не те, щоб використовувати їх на заняттях, адже це вимагає чималих економічних і вольових зусиль.

Не менш важливим є й те, що під час навчання за допомогою інформаційних технологій виникає ціла низка небезпек, що стосуються, у першу чергу, мовної і комунікативної підготовки. Більшість сучасних професіограм, особливо економічної сфери, передбачають уміння переконливо й аргументовано висловлювати свої думки, представляти результати інтелектуальної діяльності компанії чи відділу на словесно-логічному та образному рівнях, наявність здібностей до саморегуляції, контролю над своєю поведінкою, емоційним станом у нестабільних, мінливих умовах праці. Інакше кажучи, майбутнє працевлаштування і реалізація творчих і професійних можливостей тепер залежить не лише від суми професійних знань, а й від того, наскільки сучасна молода особа уміє маневрувати, адаптуватися у вирі постійних суспільних трансформацій. Допомоги в цьому слід шукати в ораторському мистецтві, під яким розуміється складне поєднання не лише наукових теоретичних знань, а й обізнаність з методами володіння і застосування ефективного впливу на аудиторію, навичками підготовки, побудови й подачі публічного виступу з урахуванням соціально-психологічних, національних та інших потреб і інтересів аудиторії, що спрямоване на забезпечення високих професійних вимог і розвиток демократичного суспільства загалом. На думку О. Волкова, «Якщо красномовство – уміння захопити аудиторію промовою, сказати чи написати красиво, привабливо, витончено, то риторичні здібності складаються, в основному, з уміння знайти найкраще рішення у даних обставинах, належним чином його обґрунтувати і виразити в слові... Риторичні здібності виробляються освітою, досвідом, моральною підготовкою, тому риторична освіта дає суспільству єдиний засіб позбутися

від некомпетентності і демагогії»⁶¹. Відповідно у навчальні плани мають бути включені дисципліни, що формуватимуть риторичні навички молодих спеціалістів.

Стрімкий інформаційно-технологічний розвиток двотисячних років змусив міжнародну і українську наукову спільноту звернути увагу на зловживання технічними можливостями, що призводять до проблем порушення академічної культури і доброчесності вченого, зокрема у студентській спільноті. У зв'язку з цією проблемою Україна упродовж 2016-2017 років активно брала участь в опитуваннях, проведених Аналітичним центром CEDOS спільно з Gfk Ukraine у рамках Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP), за підтримки Посольства США в Україні, міжнародної організації «Європейський рух за академічну доброчесність – ENAI» спільно з Проектом сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP. У результаті співпраці було вивчено рівень поширеності проявів академічної недоброчесності та чинники, які на неї впливають, досліджено питання щодо обізнаності студентів і використання у навчальній діяльності сервісів, де виконуються академічні письмові роботи на замовлення.

Усе вищезазначене дає підстави визначити спрямування даного дослідження у трьох напрямках: з'ясувати найсуттєвіші проблеми студентства у процесі опанування риторичними навичками; причини безвідповідального, недоброчесного їх ставлення до процесу здобуття якісної освіти, зокрема удавання до академічної нечесності; визначення альтернативних способів викладання риторикознавчих дисциплін за допомогою інформаційних технологій, насамперед використання послуг сервісу Survio для проведення самостійних досліджень і створення на їх основі академічних текстів.

Загальні тенденції розвитку риторичної освіти у вищій школі України, її євроінтеграційний вектор вивчає О. Щербакова, а Л. Казначеева досліджує

⁶¹ Волков А. А. «Мы по – интеллигентски дики и бескультурны». Судьба и Вера. Беседы с учеными, священниками, творческой интеллигенцией. URL: http://azbyka.ru/moi_put_k_vere/sudba_i_vera_20-all.shtml

особливості формування та розвитку риторичних навичок студентів в умовах вищої освіти.

Я. Білоусова, О. Ранюк зосереджують увагу на соціокультурному значенні риторики для філологів та суспільства загалом; А. Первушина, О. Корчова – вагомості риторичного компонента професійної підготовки як засобу формування мовної особистості майбутнього спеціаліста соціономічної сфери (практичного психолога, соціального педагога, соціального працівника); на важливості риторичної підготовки студентів юридичних спеціальностей наголошують Н. Чабан, В. Молдован. Системне вивчення і дослідження процесу формування риторичних навичок, власне супровідних труднощів і шляхів їх ефективного подолання у студентів економічних спеціальностей у науковій літературі представлено принагідно.

Упродовж 2016-2018 років у Донецькому національному університеті економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського в навчальні плани підготовки студентів економічних спеціальностей було введено такі дисципліни: тренінг «Мистецтво презентації», курс «Риторика», тренінг «Копірайтинг». Апробація тренінгу «Мистецтво презентації» зумовила мету «Риторики»: формування у студентів системи знань з історії класичного красномовства та основ красномовства; навичок грамотного використання красномовства, публічного виступу, умінь обстоювати власну точку зору, доводячи її; тренінг же спрямовано здебільшого на формування комплексу знань та умінь про комунікативні та інформаційні технології як основу успішної презентації для застосування в навчальній практиці економічного університету та подальшій професійній діяльності; він має більш практичну орієнтацію. «Копірайтинг» орієнтується на розкриття творчих, креативних здібностей студентів, навчання створювати тексти комерційних комунікацій різних жанрів, уміння аналізувати мовно-стилістичні засоби, стилістичні прийоми в текстах і використовувати їх у власній практиці.

У процесі вивчення цих дисциплін студенти здобувають навички чітко, однозначно і логічно висловлювати власні думки, самостійно готувати

виступ і створювати копірайтингові тексти, правильно визначаючи тему, структуру усного і писемного тексту, добираючи доцільні мовностилістичні засоби, впливові види аргументації власної точки зору; вміння взаємодіяти з аудиторією, виявляти свої творчі можливості тощо. Однак, у процесі роботи зі студентами було спостережено і зафіксовано певне коло проблем, що стають на заваді якісного опанування риторичними і мовними навичками.

О. Залюбівська, вивчаючи питання риторичної культури студентської молоді та аналізуючи мовленнєву ситуацію в студентському середовищі, виокремлює такі найважливіші три взаємопов'язані і взаємозалежні проблеми, як: «1) розповсюдження індиферентного ставлення до проблем мови і мовлення; 2) активне функціонування двомовності; 3) орієнтація на репродуктивне мовлення»⁶². З огляду на те, що риторична культура має п'ятикомпонентну структуру⁶³, яка включає мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-творчий, мовностилістичний, психолого-педагогічний, виконавсько-артистичний компоненти, і процес формування риторичних навичок і здібностей є значно масштабнішим, а отже й коло проблем і труднощів студентів є значно більшим.

Важливим фактором в опануванні риторичними навичками є форма організації навчання, яка більшою мірою залежить від викладача. Досить часто викладач виконує пасивну роль у взаємодії зі студентською аудиторією, не бажаючи самовдосконалюватися й використовувати новітні технології, вдаючись до традиційних форм викладання, і пояснень цьому досить багато – від кадрових до економічних. Опанування риторичною майстерністю має більш практичний, діяльнісний характер, а тому і методи викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі мають бути спрямованими на активні форми, тісну взаємодію викладача й студента. Так, методика проведення тренінгу, з одного боку, забезпечує переосмислення

⁶² Залюбівська О.Б. Деякі проблеми мовленнєвої культури студентів та шляхи їх подолання. *Гуманістична місія освіти. Збірник доповідей науково-практичної конференції*, м. Вінниця, 6-7 червня 2000 року. Вінниця. «Універсум – Вінниця», 2000. 257 с.

⁶³ Залюбівська О.Б. Риторична культура у колі суміжних понять (до питання визначення риторичної культури). *Вісник ВПШ*. 2012. №6. С. 42–47.

функцій викладача у процесі навчання секретів ораторської майстерності. У процесі проведення тренінгу відбувається скорочення дистанціювання викладача й студента, коли викладач стає тренером в опануванні тих чи інших методик, мнемотехнік, способів вдосконалення артикуляції, дикції, навичок володіння голосом, емоціями тощо. Увесь час навчання і тренер-викладач, демонструючи і пояснюючи усі методики і завдання, і студенти включені у процес активного спілкування і навчання. При цьому помітна також переорієнтація активності учасників навчального процесу – студенти більш активні, ніж викладач-тренер, він лише скеровує студентів, не демонструючи при цьому свою безапеляційну компетентність.

Створена невимушена, неформальна атмосфера, фактор довіри до викладача-тренера і до одногрупників, як експертів і слухачів, спонукає студента до більш прискіпливого, відповідального вдосконалення певних навичок й умінь не лише під час заняття, а й за межами навчальної аудиторії, пошуку додаткової інформації, розширення спектру теоретичних знань. Таким чином, студент має можливість максимально реалізувати свої творчі й професійні здібності методом спроб і помилок, здобуваючи власний досвід під керівництвом тренера-викладача.

З іншого боку, тренінгові заняття забезпечують вміння цілісного аналізу свого і чужого виступу і тексту, як з точки зору його змістового насичення, так і з позиції візуального сприйняття оратора аудиторією. Тренінг також передбачає варіативність відповідей, пошук безлічі варіантів і форм у розв'язанні проблем, заради вирішення яких студенти і прийшли на заняття, миттєвого застосування опанованої практики «тут і зараз». Звісно, що така форма навчання не може бути проведена у великій групі, понад 10 осіб, адже тоді взаємозв'язок і включення в активне спілкування буде неможливо забезпечити, а отже ключова мета – практичне опанування риторичними навичками кожного учасника тренінгу – не буде досягнута в повній мірі.

Традиційні форми навчання – лекції і практичні заняття – дещо звужують коло можливостей насамперед студентів, особливо монологічна

лекція, під час якої вони пасивні з точки зору спілкування. Аби включити студента у процес взаємодії, підвищити його пізнавальну діяльність, у формат лекції додається елемент дискусії. За умови технічного забезпечення аудиторії, традиційні форми можна вдосконалити, зробивши більш доступними і цікавими. Так, наприклад, використання презентаційного варіанта лекції забезпечує залучення зорової пам'яті для запам'ятовування матеріалу, а можливість завантаження його в гаджет робить навчальну інформацію стислою і доступною в будь-який час.

Презентування теоретичного матеріалу під час тренінгів може набувати різних форм: міні-лекцій і спільного пошуку інформації під керівництвом викладача. Так, міні-лекція ефективна для повідомлення сталих базових знань, а для нової і ще неоднозначної теоретичної бази знань краще застосувати пошуковий метод. Так, наприклад, поняття копірайтингу є новим і нечітко визначеним у науковому обігу, а тому спільне визначення його сутності, функцій і завдань, професійних обов'язків копірайтера на основі запропонованих визначень і цитат буде взаємокорисним і цікавим.

Практичні заняття також трансформуються. Під час їх проведення акцентується увага на включенні студента в комунікативний процес, який забезпечує потребу молодшої особи бути почутим, самовиразитися, самоствердитися через висловлення власної позиції, вміння відстоювати, аргументувати свою позицію тощо. Вивчення питань теоретичного матеріалу, таких як базові поняття риторики, основні етапи розвитку науки про красномовство, ефективно проводити у формі практичного заняття-конференції, забезпечуючи таким чином можливість вдосконалювати риторичні навички: виступу перед аудиторією, тримати психологічний тиск, вміння відповідати на питання, критику через виголошення самостійно відібраного і сконструйованого, але чужого тексту, вміння подачі монологічного мовлення.

Апробацію тренінгів «Мистецтво презентації», «Копірайтинг» і курсу «Риторика» було здійснено серед студентів 1-3 курсів, магістрантів

економічних спеціальностей денної і заочної форм навчання. Для спостереження і узагальнення наукових результатів було взято до уваги студентів денної форми (59 осіб).

Уже на перших заняттях очевидними стали певні психологічні проблеми риторичної культури студентів. Так, боязнь виступів перед аудиторією, невпевненість у собі при виголошенні чи захисті своєї думки супроводжувалася психофізіологічними виявами: тремтінням рук і голосу, почервонінням обличчя, прискореним темпом виголошення, розкачуванням вперед-назад, переминанням з ноги на ногу тощо, які стали ключовою перешкодою в опануванні риторичними навичками. Такі прояви спостерігалися у студентів незалежно від курсу і спеціальності, їх загальний відсоток становить 88,5 %.

Опитування інших 11,5% студентів, що демонстрували середній і високий рівень саморегуляції, показало, що в минулому вони мали досвід публічних виступів, спілкування з аудиторією, ведення дебатів, а тому і відчували себе більш упевнено, наполегливо, що ще раз доводить необхідність діяльнісно-практичного спрямування дисциплін. Подолання цієї проблеми є важливим, бо уможливить не лише поступовість у навчанні, а й забезпечить формування однієї з професійних характеристик – здатність до саморегуляції в стресових ситуаціях.

Наступною проблемою стала відсутність культури публічного виступу. Стаючи перед аудиторією для виголошення промови, студенти забували вітатися з аудиторією, дякувати за увагу після завершення виступу, а також слухачам за поставлені запитання. Слухачі-одногрупники теж, не маючи досвіду активного слухання, почасти заважали, були інтолерантними до оратора, що ще більше посилювало першочергову проблему психологічного характеру. Ті, хто виступав чи висловлював свою думку, спрямовували інформацію не всій аудиторії, а лише у бік викладача, що й спричиняло таку поведінку одногрупників. Вочевидь, усе це є результатом закоренілої системи розподілу ролей студент-викладач під час проведення занять, коли

право висловлюватися, оцінювати має виключно викладач. У процесі колективного обговорення питань студенти, що вже брали участь у дебатах і «мозкових штурмах», були більш толерантними і вели запис різних пропозицій, інші ж перебивали, намагалися знайти інформацію в інтернеті і не виконували умов колективного обговорення питань. Тож, порушення культури слухання і виступів є перешкодою у формуванні риторичних навичок і якісної освіти загалом.

Навички побудови тексту також викликали труднощі, відповідно, засвоєних теоретичних знань з архітектури виявилось замало без можливості апробації перед аудиторією, з використанням різних типів вступу, побудови системи аргументації, застосування варіантів закінчення, вибору стратегії. Відомо, що пріоритетною особливістю монологічного мовлення є його можливість підготовки заздалегідь, коли можна продумати завершеність, повноту, розгорнутість висловлювань, їх лексико-синтаксичне оформлення, простежити наявність взаємозв'язку між частинами тексту, зробивши його єдиним цілим. Отже, монологічне мовлення менш залежне від учасників спілкування, а ретельна підготовка забезпечує рівень психологічної підготовки студента. У завданнях до практичних занять було передбачено завдання щодо будови промов, зокрема аналізу вступів, аргументів тощо. Апробація практичного матеріалу показала, що таких завдань має бути більше, їх спрямованість має бути на відновлення зв'язності, структури тексту, доповнення початком або кінцівкою тексту, вкрапленням додаткових аргументів тощо. У процесі виконання таких завдань виявляється здібність студента до творчого, аналітичного мислення, що є важливим для фахівця економічних спеціальностей. При цьому слід звертати увагу і на навички сприймати на слух монологічне мовлення, адже більшість завдань могли бути успішно виконаними лише за умови читання мовчки, а не сприйняття на слух.

Окреслена О. Залюбівською проблема розвитку переважно репродуктивного мислення також була виявлена. Особливо важко

опановувалися навички самостійного складання монологічного тексту студентами-першокурсниками: перші підготовлені промови становили компіляцію чужих думок і позицій, навіть якщо це були вітальні чи ювілейні промови. Підготовка експромт-промов на запропоновану тему викликала також суттєві труднощі: за відсутності можливості скористатися прикладом, інтернетом, побудова тексту з доббором аргументів давалася важко, а от варіанти вступів і закінчень, тобто менших за обсягом частин тексту, вдавалася краще.

І якщо з часом самостійність у створенні елементів тексту була досягнута, то мовне оформлення думки стало найважливішою проблемою. Найскладнішими видами робіт виявилися самостійні формулювання визначень, робота з текстами комерційної комунікації, зокрема слоганами і неймами, що вимагало значної мовленнєвої підготовки. Розвиток техніки і технологій передачі інформації за останнє десятиліття значно розширився, суттєво звузивши при цьому можливість красивого, глибокого мовленнєвого оформлення думки. Сучасники наразі спілкуються здебільшого короткими фразами-повідомленнями, замінюючи експресивну лексику смайлами та картинками (Gif). Здавалося, це мало б підвищити грамотність, правильність, точність висловлювання, але неприскіпливість, невимогливість до мовного оформлення призвели до широко використання суржику і нехтування грамотного письмового мовлення. Навіть ті студенти, що на досить високому рівні володіють українською мовою, припускаються помилок у творенні ступенів порівняння, наголошенні слів, визначенні роду іменників, відмінюванні числівників тощо. Однак, нехтувати можливостями новітніх технологій теж неможливо, а тому були запропоновані завдання, що переконали застосовувати вербальну систему замість графічної, яка почасти призводить (як переконалися учасники тренінгів) до неоднозначного сприйняття однієї й тієї ж інформації різними особами.

Побудова діалогічного мовлення також викликала труднощі, адже маючи певні особливості: залежність учасників від ситуації,

непідготовленість, емоційність, експресивність, залучення жестів і міміки, знову породжувала психологічні проблеми учасників. Створення ситуацій діалогу і полілогу, а тим більше залучення у рольові ігри, у 27% студентів викликали спротив і відмову від участі, а тому доводилося надавати певний час для продумування реплік на задану тему. Серед магістрів були навіть такі, хто чи не вперше стикався із завданнями побудови діалогу (3,8 %) за період навчання, вони відчували психологічні труднощі, перешкоди, що заважали виконати завдання. У процесі особистої розмови було з'ясовано, що головними причинами такого психологічного дискомфорту є боязнь сказати, відповісти «неправильно» для учасників діалогу, з одного боку, і невміння чітко висловитися – з іншого. Узагальнені результати спостереження за процесом формування риторичних навичок студентів економічних спеціальностей подано у таблиці 1.

Таблиця 1 – Рівень вияву проблем формування риторичних навичок студентів

Проблема	Відсотковий показник вияву проблеми серед студентів економічних спеціальностей
психологічні проблеми елементів риторичної культури студентів	88,5 %
відсутність культури публічного виступу	23,1 %
слабкий рівень сформованості навички побудови тексту промови	52 %
розвиток переважно репродуктивного мислення	77 %
слабкий рівень сформованості навички побудови діалогів (без урахування 3,8% несформованості навички)	86,5 %

Усі ці труднощі є взаємопов'язаними, найгострішими можна вважати психологічні проблеми елементів риторичної культури студентів, відсутність культури публічного виступу і навичок побудови діалогів, слабо сформовані навички побудови тексту промови (монологічного мовлення), розвиненість переважно репродуктивного мислення. Виявлені проблеми спонукають до вирішення ще одного актуального питання – організації самостійної роботи студентства таким чином, щоб уникнути «унормованих» в освітній сфері видів академічного шахрайства («творча обробка» чи компіляція наукових статей з метою створення власного академічного тексту, замовлення написання модульної, контрольної аж до докторської робіт на спеціальних сайтах, фальсифікація результатів контрольних заходів тощо). Зрозуміло, що ця проблема стосується усіх учасників навчального процесу – як студентів, так і викладачів, адже ставлення до проблеми є часто байдужим, а інколи помітне й відверте потурання таким явищам, тобто це не викликає ніякого осуду ні самого науковця, ні академічної громади, а це, за спостереженнями О. Забужко, може призвести до гуманітарної катастрофи, на порозі якої Україна стоїть останні десятиліття. Письменниця наголошує, що «індекс гуманітарного розвитку» передбачає освіченість населення, його доступ до знань та інформації, до культурних цінностей⁶⁴, які українці сьогодні піддають тотальним трансформаціям, і в галузі освіти в тому числі. Очевидно, що академічна доброчесність, культура і грамотність є показниками якісної вищої освіти, а тому на законодавчому рівні також знайшли своє відображення: у 2017 році Україна прийняла Закон «Про освіту», де основними принципами освітньої діяльності визначено академічну доброчесність, якої, відповідно, мають дотримуватися усі учасники освітнього процесу, а в Законі «Про вищу освіту» навіть надається визначення цього поняття як сукупності етичних принципів, керування якими забезпечить довіру до результатів навчальних і наукових досягнень.

⁶⁴ Забужко, О. На порозі гуманітарної катастрофи. Культурна політика і державна незалежність. *Дзеркало тижня*. Вип № 47. URL: https://dt.ua/CULTURE/na_porozi_gumanitarnoyi_katastrofi_kulturna_politika_i_derzhavna_nezalezhnist.html.

Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP) і зміни освітніх законів визначили вектор наукових пошуків для багатьох учених України, щоправда, змусивши звертатися здебільшого до практик зарубіжних університетів для пошуку ефективних способів розв'язання проблем академічної недоброчесності.

На думку К. Гнезділової, для забезпечення умов отримання якісної освіти потрібно створити дієвий механізм протидії неякісній освіті, який вона вбачає у створенні корпоративних документів, що встановлюють і регулюють дотримання академічної доброчесності університету. На думку дослідниці, реальні зміни в системі освіти конкретного вишу можливі лише за умови, що «академічна чесність сприйматиметься представниками університетської спільноти як цінність корпоративної культури вишу»⁶⁵. Однак, проведене студентами Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського опитування засвідчило, що затверджений у червні 2017 року Кодекс етики і гідності майже не вплинув на освітній процес.

У межах курсу «Академічного письма» студенти провели ще одне опитування спрямоване на виявлення форм і причин удавання студентів до академічної недоброчесності. До онлайн-анкетування було залучено студентів-бакалаврів різних економічних спеціальностей, яким потрібно було відповісти на запитання із запропонованим переліком відповідей:

1. Чи вдавалися ви хоча б раз до академічних нечесностей?
2. Наскільки часто ви завантажуєте матеріали з Мережі для використання їх в курсових роботах, рефератах та статтях без редагування, без посилань та висловлення власної думки?
3. Чому Ви порушуєте академічну доброчесність?

⁶⁵ Гнезділова К. М. Академічна чесність як цінність корпоративної культури університету. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. № 14. 2016. С.28. URL: ped-journal.cdu.edu.ua/article/download/1133/1153.

Найпопулярнішою формою академічної нечесності студентів виявилось списування – 73%, використання технічних засобів під час модульного і підсумкового контролю – 19%, включення до списку авторів осіб, що не брали участі в написанні роботи – 15%. Десять відсотків респондентів оприлюднювали частково або й повністю наукові чи творчі результати, отримані іншими особами, як результати власного дослідження, без відповідного зазначення авторства. До придбання академічних письмових робіт удавалися лише 3% опитаних. Отримані студентські відповіді, особливо щодо списування, засвідчують, що студенти не розцінюють їх як порушення етичних норм, вияв безвідповідального ставлення до процесу здобуття освіти, прояв нечесності, відповідно, в їхню систему цінностей зазначені якості не входять, як результат – гонитва за оцінками без дотримання етичних принципів.

Причини таких порушень розподілилися майже однаково, з невеличкою різницею. Основною причиною академічної недоброчесності студенти вважають необхідність виконання великої кількості письмових робіт під час навчального семестру, року, на що вказало 28 % респондентів. Як то не дивно, з огляду на кількість отриманих знань під час вивчення мово- і риторикознавчих дисциплін, 24% опитаних виправдовують свої мотиви плагіату і шахраювання невмінням працювати із джерелами, шукати і структурувати інформацію. Очевидно така проблема скоріш пов'язана не з комплексом знань, а з відсутністю/недостатністю тісного зв'язку студента і викладача, який має можливість не лише оцінювати, а й неодноразово перевіряти, надавати фідбек до академічних текстів і тим самим допомагати студентові здобувати досвід в написанні й побудові тексту. Інколи тематика академічних письмових робіт є вкрай обмеженою, неактуальною й нецікавою для сучасного студента, а тому й працювати над такою роботою лінє, чим і виправдовуються 18% опитаних. Тих же 24% відзначають, що завжди виконують роботи самостійно, не вдаючись до плагіату і шахрайства.

Зазначені результати збігаються із попередніми результатами дослідження сформованості мовленнєвих і риторичних навичок студента, що цілком пояснює одну із причин плагіату: простіше списати (скопіювати) заздалегідь вірну відповідь, чітко оформлену чужу позицію чи думку.

Відсутність системної перевірки будь-яких видів письмових академічних текстів на плагіат породжує зловживання інтернет-мережевими даними, тобто завантаження матеріалів з метою використання їх у курсових роботах, рефератах та статтях без редагування, посилань та висловлення власної думки. І хоча чесність відповідей, з огляду на відповіді на перше питання, викликає певні сумніви, все ж 49% респондентів рідко плагують у чистому вигляді, 25 % досить часто і 20% – ніколи. Уникнути подібних показників можна за рахунок створення практичних завдань і тематики таким чином, щоб з одного боку, сприяти науково-професійному зростанню студента у визначених програмою межах, а з іншого – спонукати до самостійних творчих пошуків у зазначеному напрямі, без обмежень творчих засобів, із залученням доступних інформаційних технологій.

Одним із завдань дослідження, як уже зазначалося, є пошук альтернативних способів викладання риторико- і мовознавчих дисциплін за допомогою інформаційних технологій для студентів економічних спеціальностей, які б сприяли формуванню креативності, самостійності науково-практичного мислення, створенню текстів комерційної комунікації, публічних та академічних текстів. Впровадження інформаційних технологій, насамперед маркетингових досліджень і представлення їх результатів на практичних заняттях частково вирішить виявлені серед студентів економічних спеціальностей проблеми, пов'язані із дотриманням академічної доброчесності, уникненням плагіату, умінням чітко формулювати думки, робити висновки на основі проведених опитувань та інші. Самостійно підготовлене дослідження також сприятиме покращенню психологічного стану під час презентації роботи, адже студент буде впевнений в унікальності своєї роботи. За характером використання маркетингові дослідження

спрямовані або на виявлення проблем, або на пошук способів їх вирішення. Таким чином, студент залучений до активного навчання, де передбачено формування риторичних і мовних навичок, вдосконалення навичок аналітичного мислення, самостійного проведення маркетингових досліджень, що є необхідним у здобутті економічної освіти. Сутність маркетингових досліджень, їх переваги і недоліки науковці вивчають постійно і системно, однак щодо їх впровадження в навчальний процес, зокрема при вивченні мово- і риторикознавчих дисциплін досліджень не достатньо.

Поняття «маркетингове дослідження» та етапи його проведення по-різному тлумачиться в науковій літературі. У першу чергу їх пов'язують із процесом чи діяльністю, що пов'язана із товаром, продавцем і покупцем. Для пропонованих на заняттях з «Академічного письма», «Копірайтингу» завдань важливо, насамперед, вміння сформулювати проблему, підготувати запитання і, проаналізувавши отриману інформацію, відобразити її в академічному тексті чи тексті комерційних комунікацій, а тому за основне приймаємо визначення В. Руделіуса, в якому відбито й основні етапи маркетингового дослідження: «це аналітичний процес, що включає визначення проблеми, збирання й аналіз інформації розроблення рекомендацій щодо поліпшення маркетингової діяльності організації»⁶⁶. З огляду на те, що маркетингові дослідження мають навчити студента не лише аналізувати дані, а в першу чергу оформлювати їх у вербальній формі, то найбільш влучною видається схема, запропонована І. Буднікевич, що була складена на основі алгоритмів вітчизняних і зарубіжних учених: «1) обґрунтування (розробка) концепції маркетингового дослідження; 2) розробка програми (планування) маркетингового дослідження; 3) збирання інформації; 4) підготовка, аналіз та інтерпретація інформації; 5) підготовка

⁶⁶ Арестенко В. В. Маркетингові дослідження: сутність, стан та перспективи розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 2. С. 290. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_2_43.

висновків та розробка рекомендацій; 6) підготовка письмового звіту та його презентація»⁶⁷.

У процесі апробації курсів студентам було запропоновано провести власне опитування на різні теми і представити отримані результати у формі академічного тексту. Пізніше було з'ясовано, що більшість студентів звернулися до послуг чеського сервісу Survio (survio.com), що й спонукало до вивчення можливостей цього ресурсу і використання їх в освітньому процесі. Дослідження, проведені із використанням інтернет-ресурсів, мають низку переваг, зокрема: «швидкість виконання та представлення результатів у мультимедійному вигляді; можливість контактування з великою групою респондентів в один і той самий час; можливість отримання інформації від важкодоступних категорій респондентів; більша ймовірність отримання достовірних відповідей на «чутливі» запитання; відносно низька вартість дослідження»⁶⁸ та інші. Серед особливостей послуг Survio варто відзначити такі: респондент має можливість пройти опитування на всіх мобільних девайсах, а організатор слідкувати за станом проведення дослідження, проглядати й аналізувати статистику у вигляді графіків, таблиць, схем у режимі реального часу, не витрачати час на переформатування, бо експортування може бути представлене в будь-якому форматі (XLS, .CSV, XML, PDF, DOC, HTML). Одна із переваг сервісу – готові шаблони – не відповідає поставленій меті навчального завдання, а тому в інструкції до нього забороняється використання готових шаблонів.

Меню сервісу Survio (survio.com) подано таким чином, щоб користувач одразу зміг ознайомитися з усіма пропонованими послугами, і представлене у три блоки. У першому вміщено властивості, огляд функцій, шаблони опитувань, відгуки, ціни, хоча для потреб студента і написання тексту сайт пропонує безкоштовні послуги, щоправда з обмеженою кількістю

⁶⁷ Буднікевич І. М. Технологія маркетингових досліджень у муніципальному маркетингу. Економіка. Управління. Інновації. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_2_6.

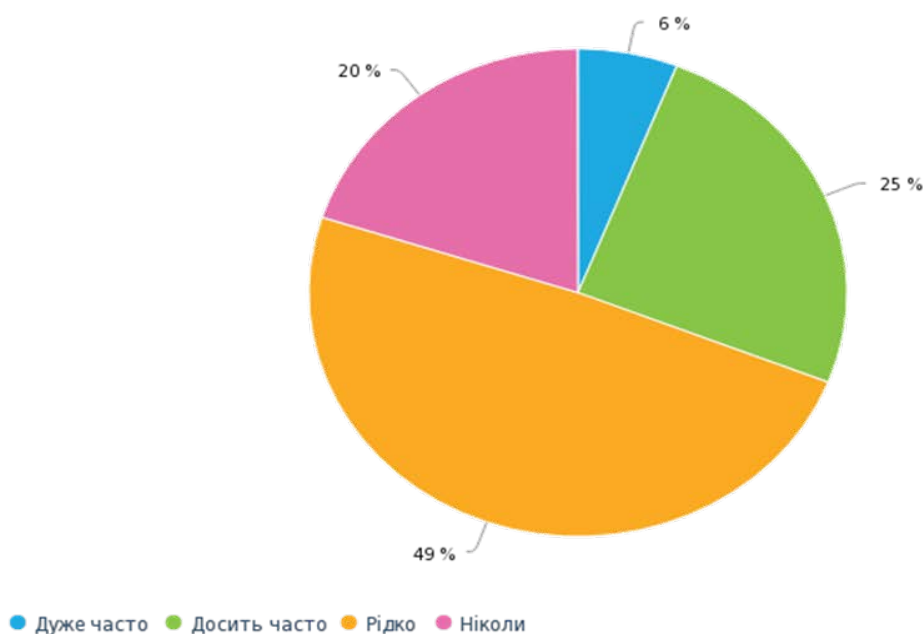
⁶⁸ Козицька Г. В., Сергєєв І. А. Розвиток маркетингових інтернет-досліджень в умовах глобалізації економічного простору. Ефективна економіка. 2017. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5688>

респондентів, тобто лімітована кількість відповідей на місяць – 100 осіб, що цілком забезпечує валідність досліджень. Для більш детального і масштабного вивчення питання, перевірки гіпотези тощо можна скористатися платними послугами, що дозволяють залучити більшу кількість опитуваних. У функціях представлено надзвичайно просту систему створення анкет і питальників, де можна скористатися готовими шаблонами (більш ніж 100 шаблонів на різні теми і 70 дизайнів), або редагувати текст запитань чи створити його цілком самостійно.

Інформацію щодо розроблених професіоналами шаблонів анкет можна використати в навчальних цілях, адже для проведення студентських досліджень багатьом потрібен приклад, як будувати запитання, впорядковувати послідовність, яку слід використовувати лексику для обраної аудиторії тощо. Широкий вибір готових запитальників може допомогти студентові й у визначенні теми й формулюванні проблеми дослідження, адже, переглядаючи тематику шаблонів, можна наштовхнутися на цікаву й актуальну тему для конкретного студента, в якій він зможе максимально розкрити свій професійний рівень. Загалом Survio пропонує декілька тематичних блоків: маркетингові дослідження (стосуються вивчення ринку послуг, товарів, брендів, поведінки покупців тощо), задоволеність клієнтів, заходи (ділові й розважальні), держсектор (соціальне забезпечення, благодійність), інше (демографія, популярність домашніх тварин тощо), послуги, управління кадрами, охорона здоров'я. Окремий блок становлять шаблони на актуальні теми в освіті, зокрема знущання серед однолітків, обман і списування, оцінювання предмета/курсу, задоволеність студентів освітніми послугами вишу тощо. Представлені блоки тем є цікавими і доступними для студента будь-якого курсу і спеціальності.

Так, наприклад, студентами було вивчено питання академічного шахрайства і нечесності в межах університету, трудової міграції мешканців міста і представлено у формі академічних текстів, в яких результати були проілюстровані в малюнках і супровідних таблицях (див. рис. 1 і 2).

2. Наскільки часто ви завантажуєте матеріали з Мережі для використання їх в курсових роботах, рефератах та статтях без редагування, без посилань та висловлення власної думки?

# ▲	Вариант ответа	Ответы	Доля
●	Дуже часто	6	6 %
●	Досить часто	25	25 %
●	Рідко	49	49 %
●	Ніколи	20	20 %

Рисунок 1. – Академічна нечесність як масове явище в студентському середовищі.

У даному варіанті одразу стає помітним і недолік сервісу, адже його контент представлено російською мовою, і, хоча є можливість корегувати запитання, варіанти відповідей, то вносити зміни у шаблон таблиць не можна.

Ви вважаєте що головною причиною міграції є?

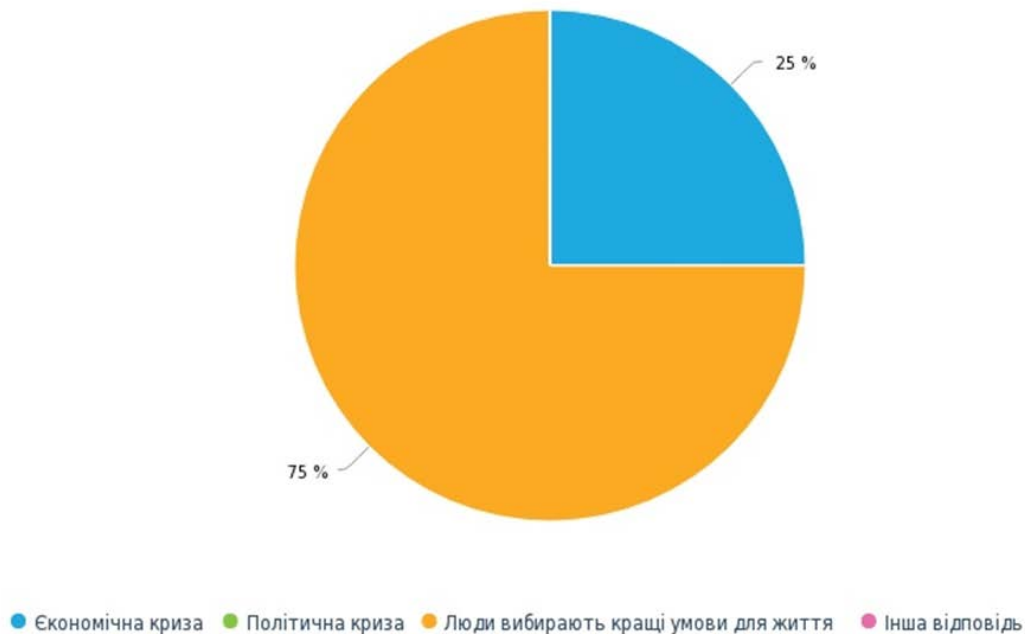

Рисунок 2 – Трудова міграція українців в країни Європи.

Другий блок меню сайту складає блог, типи анкет, онлайн-анкети, словник термінів і підтримка, тобто здебільшого інформація для нефахівців маркетингових досліджень. У статтях блогу наявна проілюстрована скринами інформація щодо найбільш поширених труднощів користувачів-початківців, поради щодо створення, структурування і проведення опитувань, інтерпретації результатів тощо. Наявність такого блогу на сайті забезпечує вирішення питання щодо отримання студентом консультації від викладача у зручний час, адже статті розраховані на різний рівень освіченості дослідника. Серед запропонованих типів анкет для освітніх цілей привертають увагу анкети, що уможливлюють зворотній зв'язок студента і викладача, за допомогою яких можна корегувати навчальний матеріал, залежно від результатів засвоєння матеріалу. Онлайн-анкетування також має широкий спектр функцій. Приклади об'єднано у два блоки – вивчення зовнішнього і внутрішнього середовища, з можливістю розширення вивчення питання всебічно за допомогою демографічних, соціоекономічних,

географічних та психологічних показників. Для мовленнєвого оформлення результатів дослідження найбільш корисним є зручний словник термінів, який допомагає правильно, чітко й однозначно сформулювати мету і завдання дослідження, на початковому етапі визначитися із типом анкет, питань, вибірковою групою, методами.

Насамкінець третій блок меню – інформація про ресурс і умови співпраці – про нас, контакти, умови користування та політика конфіденційності.

Проаналізовані можливості сервісу Survio цілком можуть бути використані в навчальному процесі, зокрема при організації самостійної дослідницької роботи студентів, моніторингу рівня засвоєння навчального матеріалу. Розробка завдань, що базуватимуться на використанні послуг сервісу, може стати альтернативним способом для подолання визначених причин академічної недоброчесності і плагіювання, допомогти студентам швидко і доступно проводити самостійні дослідження найактуальніших питань в різних галузях, набувши при цьому практичних професійних навичок, оформлювати звітну інформацію у вигляді академічних текстів і текстів комерційної комунікації, що можуть бути презентовані в усній і письмовій формі.

РОЗДІЛ IV

ВПРОВАДЖЕННЯ STEAM-ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

Протягом останніх десятиліть сприйняття суспільством вищої освіти кардинально змінилося. Раціональне ставлення до освітніх послуг стало поштовхом до пошуку таких форм викладання, які б дозволили випускникам відчувати себе затребуваними на сучасному ринку праці. Нині серед працедавців користуються попитом ті спеціалісти, які не лише мають профільні знання та навички, але й відповідають таким загальним вимогам:

- є активними та ініціативними, прагнуть до самовдосконалення;
- здатні до навчання, можуть швидко здобути нові знання та перекваліфікуватись;
- креативні, спроможні до продукування оригінальних ідей;
- відрізняються комплексним баченням завдання, вміють узагальнювати та аналізувати інформацію;
- можуть швидко адаптуватись до поставлених умов;
- здатні до прогнозування;
- мають мейкерські навички;
- добре орієнтуються в сучасних інформаційно-комунікативних технологіях.

Таким чином, вища освіта має стати не кінцевим продуктом, а специфічним містком до подальшого професійного та особистісного розвитку. Динаміка суспільного поступу змушує фахівців різних галузей постійно займатися самоосвітою, підвищенням кваліфікації. Тому вкрай важливим завданням вищої школи є формування у студентів розуміння того, що вони мають постійно опановувати нові методи, методики та технології, розвивати критичне та стратегічне мислення, провадити науково-

дослідницьку діяльність та реалістично оцінювати мінливість економічних процесів⁶⁹.

Впровадження у викладання STEAM-технологій є одним із найбільш продуктивних шляхів формування конкурентоспроможного фахівця. Такий навчальний підхід передбачає рух від практики до теорії, інтеграцію різних наук та активне використання новітніх технологій. Задля розроблення кардинально нових методик та форм роботи, оновлення підходів до процесу викладання в Україні у 2014 році було створено Інститут модернізації змісту освіти. Під егідою цієї установи систематично проводяться конференції та тренінги для викладачів, друкуються посібники та практичні рекомендації. В Україні дослідженням теорії та практики STEM займаються такі науковці: Весела Н.О.⁷⁰, Гончарова Н.О.⁷¹, Грицюк Т.В.⁷², Партикеєва О.О.⁷³, Смерека Г. І.⁷⁴ та інші. Застосування електронного підручника як компоненту STEM-освіти аргументують В.М. Анохін, М.В. Афанасьєв, О.Б. Плоха⁷⁵, О.М. Романуха⁷⁶.

Абревіатура STEAM тлумачиться таким чином: S – science, T – technology, E – engineering, A – art, M – mathematics. Отже, в основі цього підходу лежить комплексне поєднання природничих наук, технологій,

69. Бріт О. В. Вимоги сучасного ринку праці до фахівців з вищою освітою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_6_9 (дата звернення: 22.03.2019).

⁷⁰ Весела Н.О. STEM-освіта як перспективна форма інноваційної освіти в Україні. URL: http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4567/1/01_%20Vesela.pdf (дата звернення: 18.03.2019).

⁷¹ Гончарова Н.О. Ігрові технології в STEM-освіті. URL: http://man.gov.ua/upload/news/2017/12_11/Zbirnyk.pdf. (дата звернення: 20.03.2019).

⁷² Грицюк Т.В. STEM-освіта як засіб підвищення творчого потенціалу учнів в умовах профільного навчання (на прикладі Тернопільського навчально-виховного комплексу “Загальноосвітня школа I-III ступенів – медичний ліцей №15”). URL: http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4576/1/02_%20Gritsyuk.pdf (дата звернення: 18.03.2019).

⁷³ Партикеєва О.О. Новітні підходи щодо впровадження STEM-освіти в навчальних закладах України. *Наукові записки Малої академії наук України: зб. наук. праць*. 2016. Вип. 8. С. 260-267.

⁷⁴ Смерека Г.І. Завдання і умови впровадження STEM-освіти. URL: http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4573/1/07_Smereka.pdf (дата звернення: 17.03.2019).

⁷⁵ Анохін В.М., Афанасьєв М.В., Плоха О.Б. Принципи створення електронних підручників для вищих навчальних закладів на прикладі електронного підручника “Економіка підприємства”. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULPIVNZ_2013_775_15.pdf. (дата звернення: 16.03.2019).

⁷⁶ Романуха О.М. Графічний інтерфейс як дидактичний компонент електронного підручника. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. №5 (67). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2221> (дата звернення: 18.03.2019).

інженерингу, мистецтва та математичних наук. Така інтеграція різних галузей допоможе сформувати дійсно багатoproфільного фахівця.

Якщо про STEM-підхід до викладання науковці говорять протягом тривалого часу, то Art-компонент додався нещодавно. Під час розгляду навчального матеріалу є доречним залучення різних видів мистецтв. Було зазначено, що креативність є однією з важливих якостей сучасного професіонала. Розглядатимемо поняття креативності як сукупність творчих можливостей людини, які проявляються в різних видах діяльності⁷⁷.

Слід врахувати, що саме студентський вік є найбільш продуктивним періодом формування креативного мислення. У цей час відбувається становлення та стабілізація характеру, усвідомлення відповідальності за результати своєї діяльності, початок самостійної економічної активності. Окрім того, у стінах університету створено сприятливе інформаційно-комунікативне середовище. Студенти мають можливість не лише отримувати базу знань, але й пробувати себе в обраній професії під час практики, реалізувати свій творчий та лідерський потенціал у студентському самоврядуванні тощо. У цей період вибудовується ієрархія мотивації діяльності та всієї системи цінностей у зв'язку з поступовою професіоналізацією⁷⁸. Бажання реалізуватись у навчанні, виділитися серед однолітків та конкуренція, яка присутня в студентських групах, стимулюють до нестандартного мислення, прояву творчих здібностей. Усе це є гарним підґрунтям до формування креативності студентів.

Мистецький елемент у системі STEAM-освіти є важливим не лише для розвитку креативного мислення. Залучення різних видів творчості спрямоване також на формування культурної компетенції студентів та покращення рівня їх загальної ерудованості. Звернення до мистецьких витворів допоможе зрозуміти особливості менталітету певного народу, специфіку епохи та створити комплексне уявлення про розвиток суспільства

⁷⁷ Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь. Куб – електронна бібліотека. URL: www.koob.ru. (дата звернення: 16.03.2019).

⁷⁸ Артюшина М. В. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. URL: <http://posibniki.com.ua/catalog-psihologiya-diyalnosti-ta-navchalniy-menedzhment---artyushina-m-v>. (дата звернення: 18.03.2019)

загалом. Існує декілька варіантів впровадження Art-компоненту у викладання гуманітарних дисциплін:

1. Ілюстрування навчального матеріалу, розгляд понять на прикладах художніх творів (при роз'ясненні категорій «істота» та «неістота» звертаємо увагу на те, що міфічні істоти та казкові персонажі належать до першого розряду. Пояснюючи цей матеріал, можемо використати фрагмент з театральної постановки «Лісової пісні» Лесі Українки, щоб проаналізувати іменники відповідно до зазначеного критерію).

2. Пояснення історичного періоду (з метою кращого викладу певних суспільних подій, доречно залучити літературні, музичні, театральні твори цього часу, переглянути фрагменти фільмів, у яких відтворено те, про що йде мова на занятті).

3. Створення сприятливого навчального клімату (спільно з психологами доцільно розробити спеціальний плейлист, прослуховування якого під час мотиваційного етапу заняття допоможе студентам сконцентруватися та налаштуватися на продуктивну роботу).

4. Словесна творчість є предметом вивчення студентів-філологів.

Інструменти інноваційного навчання

Технологізація сучасної освіти передбачає активне використання різноманітних гаджетів та приладів, програм та Інтернет-ресурсів. Умовно класифікуємо комплекс програм так:

1. Навчальні програми широкого вжитку.

1.1. Освітні платформи та онлайн-курси.

1.2. Профільні програми для вивчення окремих дисциплін.

1.3. Програми Microsoft.

2. Аудіокниги та електронні книги, ресурси для перекладу.

2.1. Онлайн-підручники та посібники.

2.2. Електронні версії художніх творів.

2.3. Відцифровані словники.

2.4. «Перекладачі».

3. Освітні мобільні додатки.

4. Навчальні ігри.

5. Віртуальні дошки.

6. Спеціалізовані програми (графічні, аудіо- та відеоредактори; додатки для створення 3D-моделей тощо).

7. Вузкопрофільні освітні сайти.

8. Програми, додатки, сайти загального користування.

У більшості українських вишів нині активно використовують освітні платформи Moodle, ILIAS, ATutor, Chamilo тощо. Дистанційне навчання – це зручна та доступна форма взаємодії викладачів і студентів. Розробники створюють великий спектр можливостей: різні форми організації матеріалу; поєднання тексту, відео, аудіо, фото; можливість спілкуватись один з одним у чатах та в особистому листуванні; можливість поділяти курс за тематичним, ієрархічним та хронологічним принципами; автоматизація перевірки знань тощо⁷⁹.

Дещо схожими за принципом організації інформації є навчальні онлайн-проекти. Наприклад, студія онлайн-освіти EdEra надає всім охочим можливість обрати собі вподобані курси, пройти навчання та отримати відповідний сертифікат. На сайті у відкритому доступі є тридцять три курси. Різноманіття запропонованих тем може задовольнити запити користувачів різних вікових груп. Тут подано курси для школярів та абітурієнтів («Лайфхаки з української мови», «Історія України в історіях», «Автостопом по біології» тощо), для педагогів («Онлайн-курс для вчителів початкової школи», «Ефективні комунікації для освітніх управлінців», «Колошкільне дитинознавство»), для фахівців з економіки («Експорт, ринки ЄС та інтернаціоналізація бізнесу», «Соціальне підприємництво та конкурентоспроможність») та для громадян незалежно від сфери їх

⁷⁹About Moodle. URL: https://docs.moodle.org/36/en/About_Moodle (дата звернення: 18.03.2019).

діяльності («Протидія торгівлі людьми в Україні», «Європейський механізм захисту прав людей», «Домедична допомога» тощо)⁸⁰.

Усі курси побудовано досить схоже: матеріал подано за тематичними блоками, додається підручник та тестові завдання, в окремих темах розміщено відеоваріанти лекцій. Курс містить вхідне та фінальне тестування.

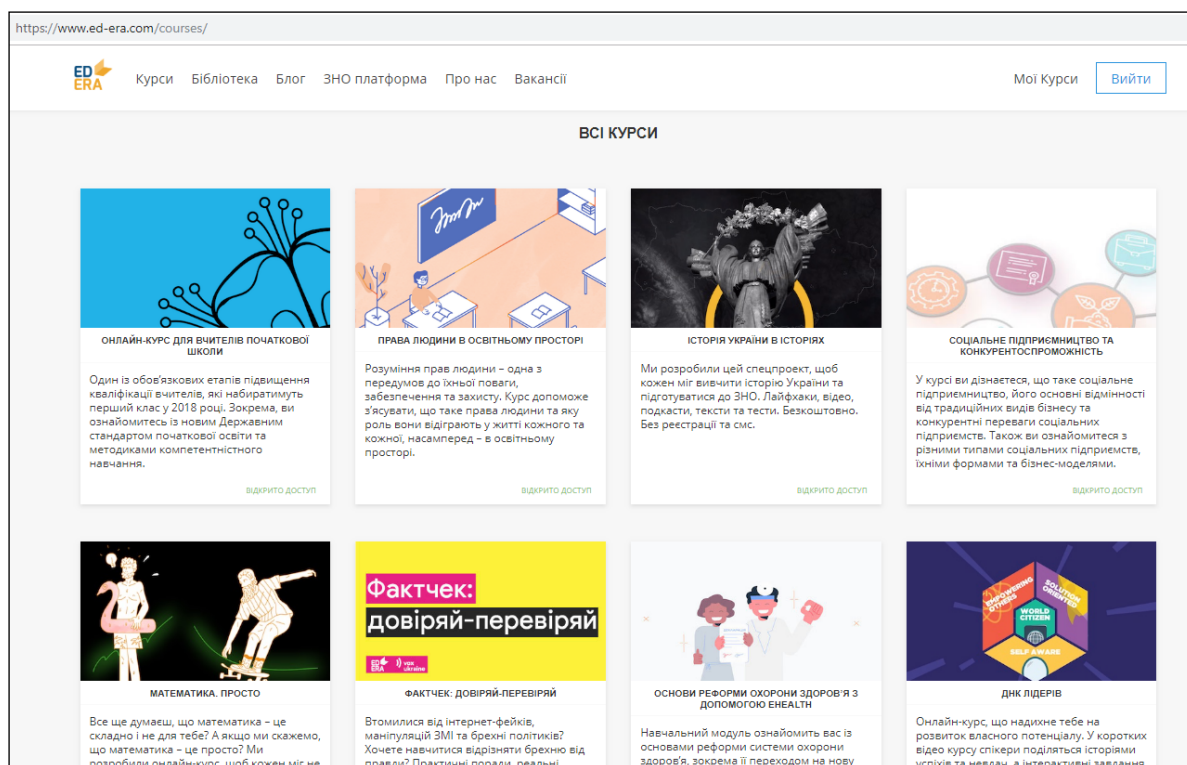

Рис. 1. Курси освітньої платформи EdEra

⁸⁰ Educational Era – студія онлайн-освіти. URL: <https://www.ed-era.com/> (дата звернення: 18.03.2019).

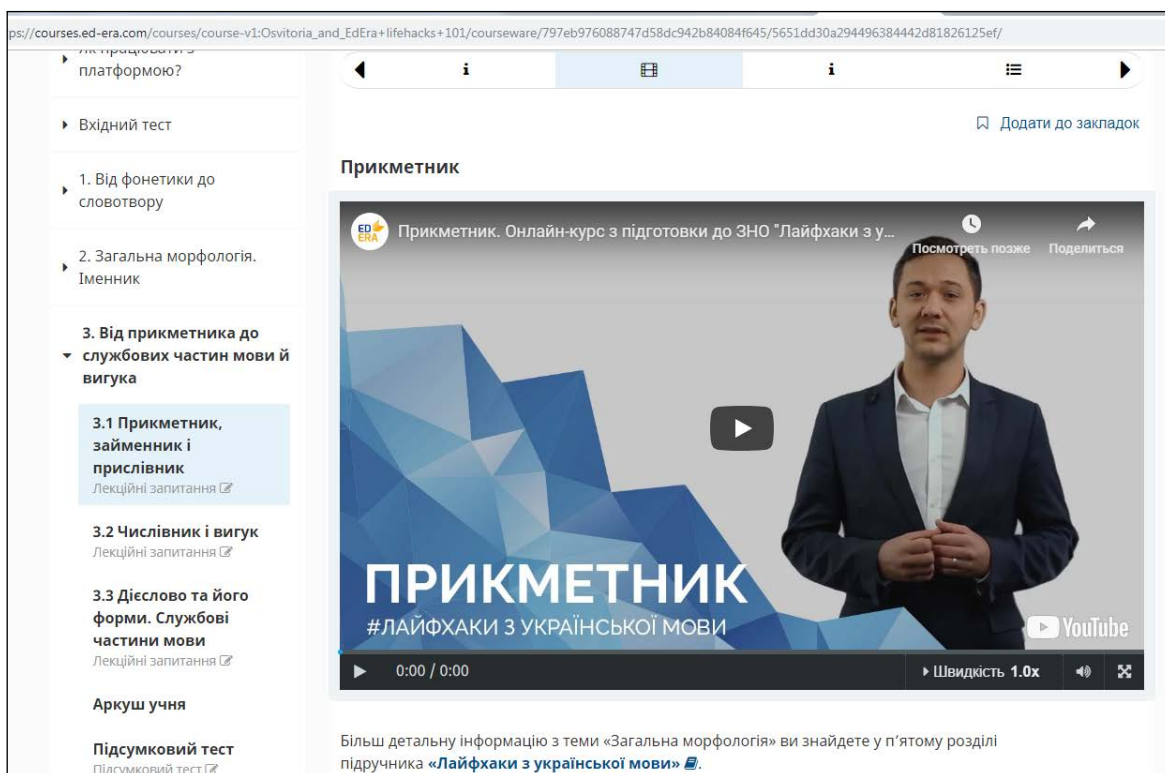

Рис. 2. Структура курсу з української мови на платформі EdEra

Під час вивчення окремих дисциплін доречно використовувати спеціально створені інструменти. Наприклад, GeoGebra – це програма для візуалізації математики з широким функціоналом та зручним інтерфейсом. Розробники зазначають, що GeoGebra «стала провідним постачальником програми динамічної математики, яка використовується для підтримки науки, технологій, інженерії та математики (STEM), освіти та інновацій у викладанні та навчанні в усьому світі»⁸¹. Користувачі мають змогу не лише розробити свій ресурс, але й переглянути проекти інших.

⁸¹Що таке GeoGebra? URL: <https://www.geogebra.org/about> (дата звернення: 18.03.2019).

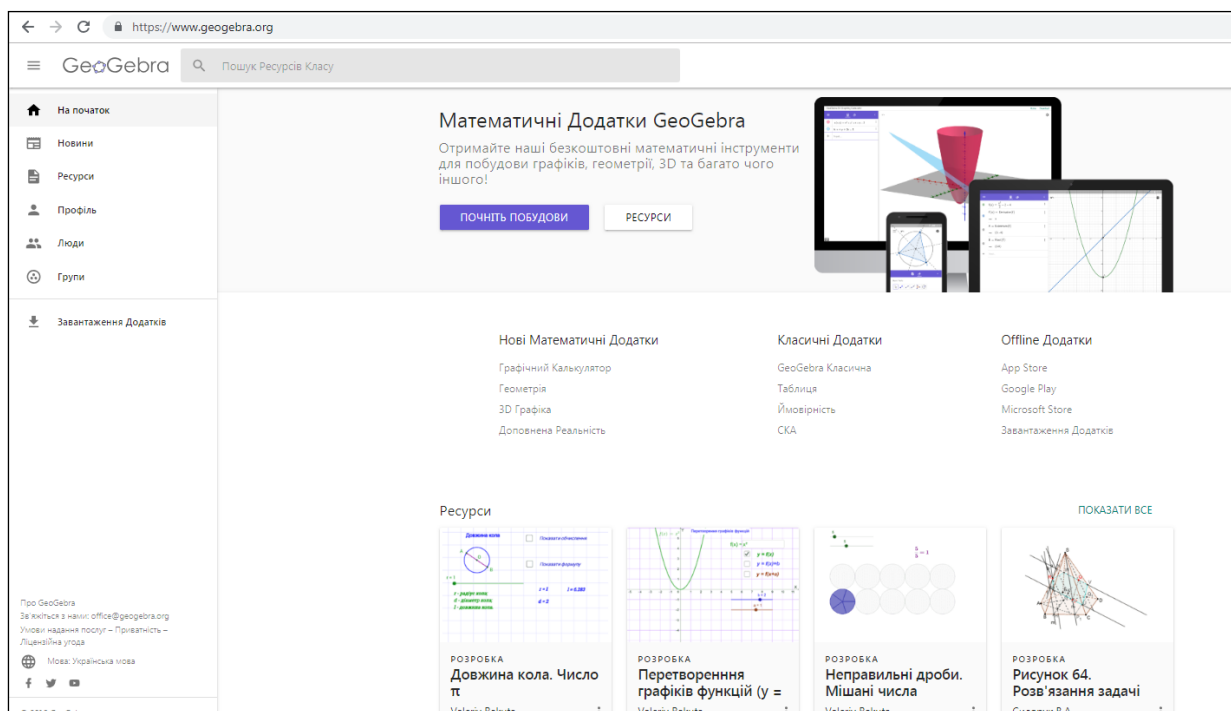

Рис. 3. Програма GeoGebra

Розповсюдженою практикою в сучасних навчальних закладах різних рівнів є використання не друкованих, а електронних підручників та посібників. Вони можуть бути розміщені на певній навчальній платформі в межах курсу. Іноді електронні видання просто подано в репозитарії навчального закладу. Так чи інакше, вони мають ряд суттєвих переваг, які сприяли популярності цього навчального інструменту:

1. Простота зберігання та розповсюдження підручника.
2. Великий обсяг тематичної інформації зібрано в одному девайсі.
3. Необмежений доступ до навчального матеріалу.
4. Можливість деталізувати текстову інформації за допомогою схем та таблиць, фото, відео, аудіо.
5. Приємний інтерфейс, використання різних графічних елементів (емодзі, іконок тощо).

Також корисною для студентів є навчально-довідкова література у форматі онлайн. Одними з найкращих ресурсів онлайн-словників сьогодні є

український лінгвістичний портал «Словники України»⁸² та відцифрована версія одинадцятитомного словника української мови (СУМ)⁸³.

Серед переваг таких довідкових сайтів є те, що значно швидше та простіше здійснювати пошук потрібних слів порівняно з їх паперовими аналогами. Окрім того, інформація час від часу оновлюється, користувачі, які помічають помилку чи неточність, мають змогу звернутися до розробників для отримання коментаря чи внесення власних пропозицій, поправок. Динамізм онлайн-словників є важливою характеристикою в умовах сучасного інформаційного буму.

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРТАЛ

“Словники України” on-line

Словозміна

освіта

пошук

Реєстр

освіжуватися

освіжуче

освічатися

освінчути

освіта

освіта

освітити

освітити

освітитися

освітитися

освітлений

освітленість

освітлення

освітлити

освітлитися

освітлювальний

освітлюваний

освітлюваність

освітлювання

освітлювати

освітлюватися

освітлювач

освітлювач

освітляти

освітлення

освіта 2 – іменник жіночого роду

(рівень знань; множина - тільки в контексті: дві, три вищі освіти)

відмінок	однина	множина
називний	освіта	освіти
родовий	освіти	освіт
давальний	освіті	освітам
знахідний	освіту	освіти
орудний	освітою	освітами
місцевий	на/в освіті	на/в освітах
кличний	освіто*	освіти*

Рис. 4. Сторінка «Словників України»

⁸² «Словники України». URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (дата звернення: 18.03.2019).

⁸³ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 18.03.2019).

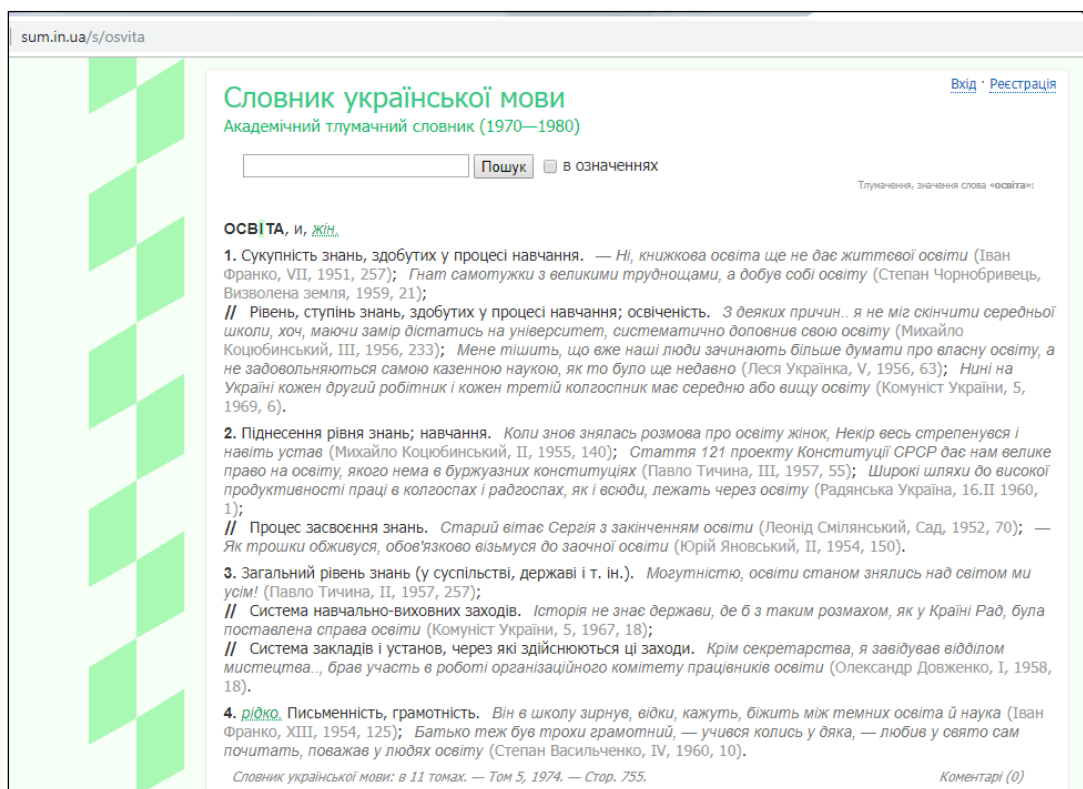

Рис. 5. Сторінка «Словника української мови»

У процесі вивчення іноземних мов корисними є різноманітні програми з онлайн-перекладу. Найпопулярніша з них — Google Перекладач. Безумовними перевагами Перекладача є ґрунтова словникова база, завдяки якій користувач може працювати практично з будь-якою мовою. Як і в інших лінгвістичних словниках, пошук потрібної інформації значно спрощується. Програма перекладає окремі слова, речення та навіть фрагменти тексту. Однак її недоліками є те, що Перекладач не має змоги диференціювати відтінки значень та стилістичні особливості, відсутнє розрізнення омонімів. Під час перекладу речень програма не може врахувати всі специфічні особливості синтаксису певної мови.

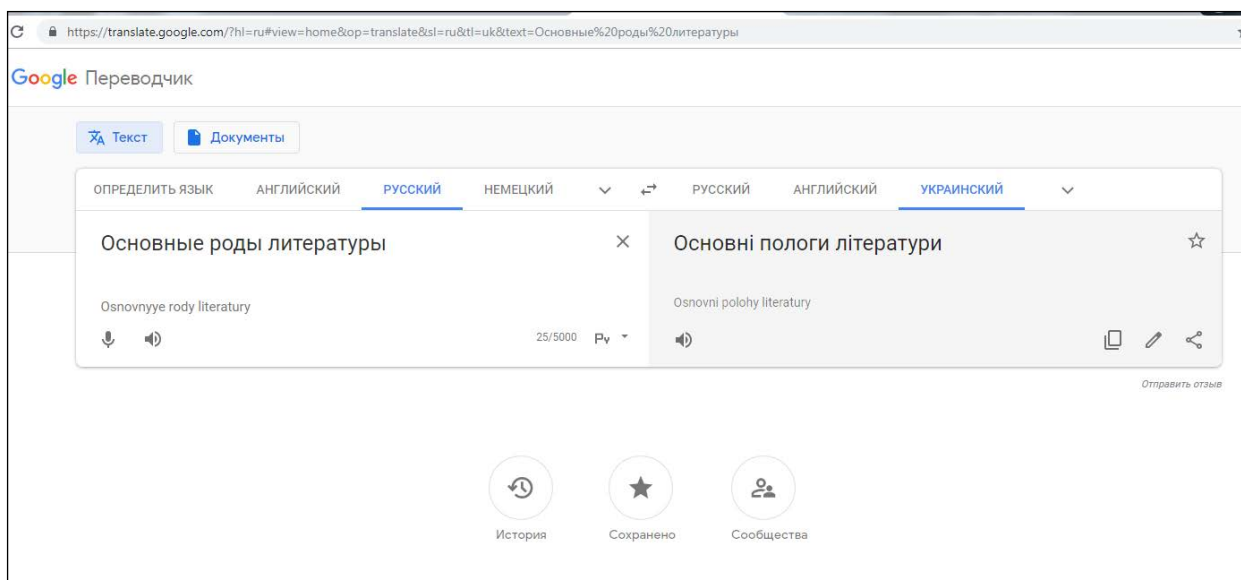

Рис. 6. Приклади мовленнєвих огріхів Google Перекладача

Серед запропонованих до розгляду інструментів найчисельнішою групою є освітні мобільні додатки. Тому зосередимось на програмах для вивчення філологічних дисциплін. Їх можна поділити на три загальні групи:

1. Додатки для комплексного вивчення мови.
2. Додатки-колекції.
3. Додатки-тренажери.

Прикладом програми першого типу є додаток «Мова – ДНК нації», орієнтований на вивчення саме української мови. Слід зазначити, що мобільна версія є продовженням однойменного Інтернет-проекту. Користувачам пропонується стисла теорія з яскравими впізнаваними ілюстраціями та вправи для закріплення й відпрацювання правил. Інформацію подано у вигляді фрагментарних навчальних коміксів. Така форма допомагає зацікавити студентів, спрощує сприйняття матеріалу, допомагає сформуванню власних асоціативних образів, а умовно розважальний характер зображень нівелює психологічну напругу, яка час від часу виникає під час традиційного підходу до викладання.

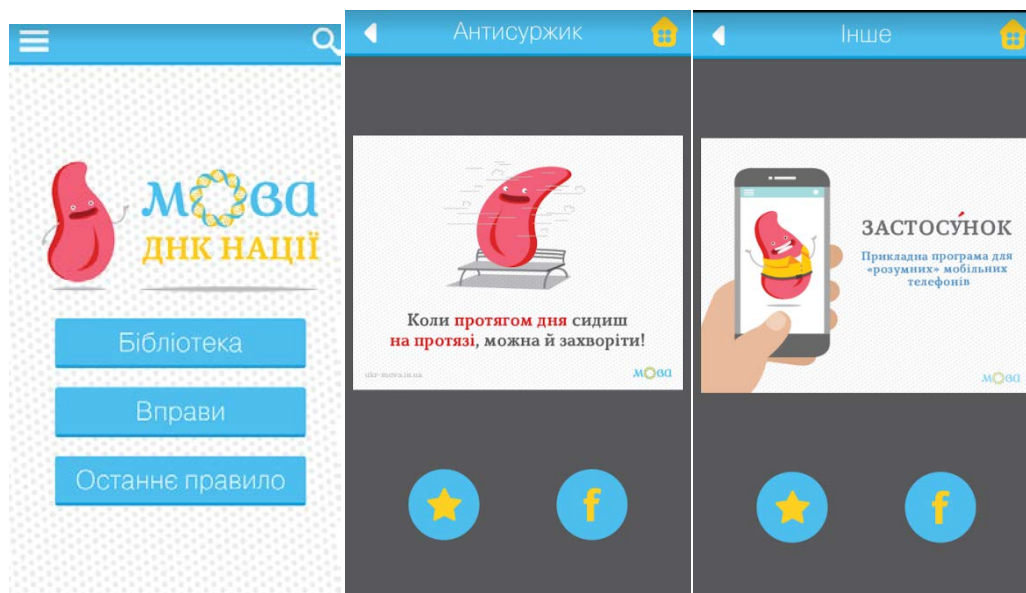

Рис. 7. Приклади сторінок мобільного додатка «Мова – ДНК нації»

За схожим принципом побудовано численні програми для самостійного вивчення іноземних мов. Зазвичай, розробники поділяють матеріал за тематичними блоками, акцентуючи увагу на граматиці та лексиці. Викладання орфоєпії полягає в тому, що до нових слів (їх часто подають за темами «Родина», «Подорожі», «Одяг» тощо) додається не лише переклад, а й аудіо правильної вимови. Існують додатки, у яких подано лише вправи для відпрацювання практичних мовленнєвих навичок. Залежно від того, чи вдається користувачу правильно виконувати завдання, автоматично змінюється рівень їх складності.

Рис. 8. Приклад сторінок мобільного додатка «Вчити англійську»

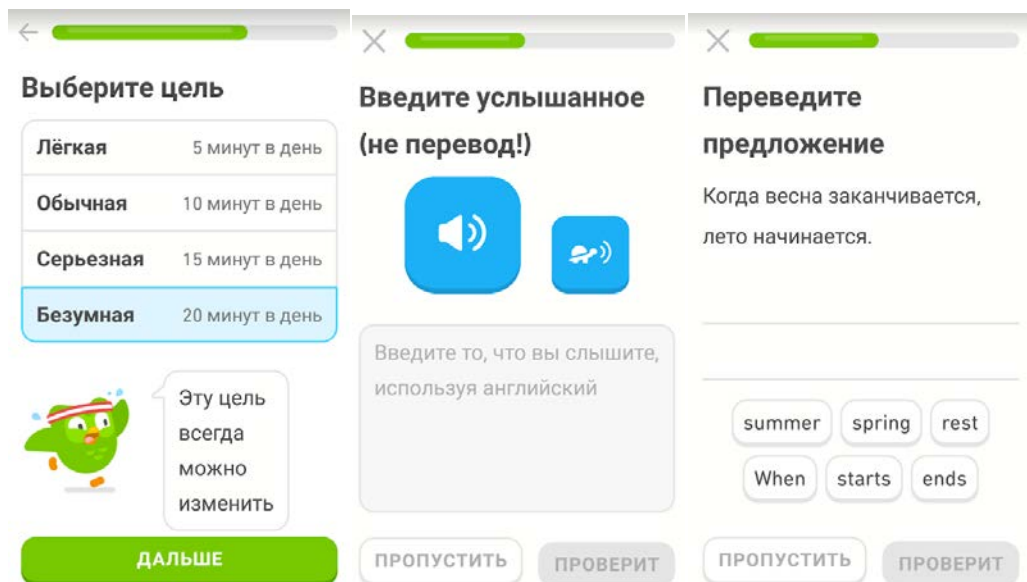

Рис. 9. Приклади сторінок мобільного додатка «Duolingo»

Збагатити лексичний запас мовця допоможуть програми, призначені для паралельного читання текстів. Користувач має змогу обрати невеличкий навчальний текст, діалог, адаптовану версію літературного твору. Екран розділено на дві частини: на одній подано текст іноземною, а на іншій – українською мовою. Ті слова, які виявились складними для розуміння та запам'ятовування можна переглянути окремо, прослухати їх вимову. У

програмі є вбудований словник, до якого користувач переходить, обравши незнайоме слово на екрані.

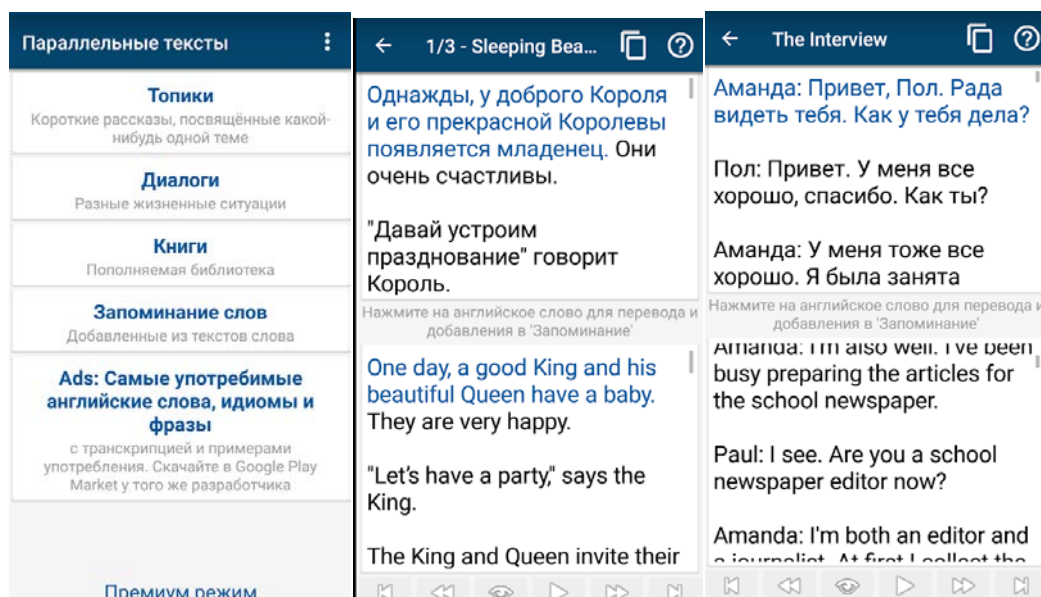

Рис. 10. Приклади сторінок мобільного додатка «Паралельні тексти»

Окрему групу мобільних додатків становлять програми-колекції. У них за різним принципом систематизовано навчальні матеріали з лексики. Програми на кшталт «Слово дня» побудовані за принципом ілюстрованого словника. Щоденно користувач отримує три нові слова, найчастіше вони є суто українськими, належать до обмеженої за вживанням лексики. Подано пояснення слова та правильний наголос. Родзинкою схожих додатків є те, що кожного дня слова оновлюються, отже ефект очікування стимулює інтерес.

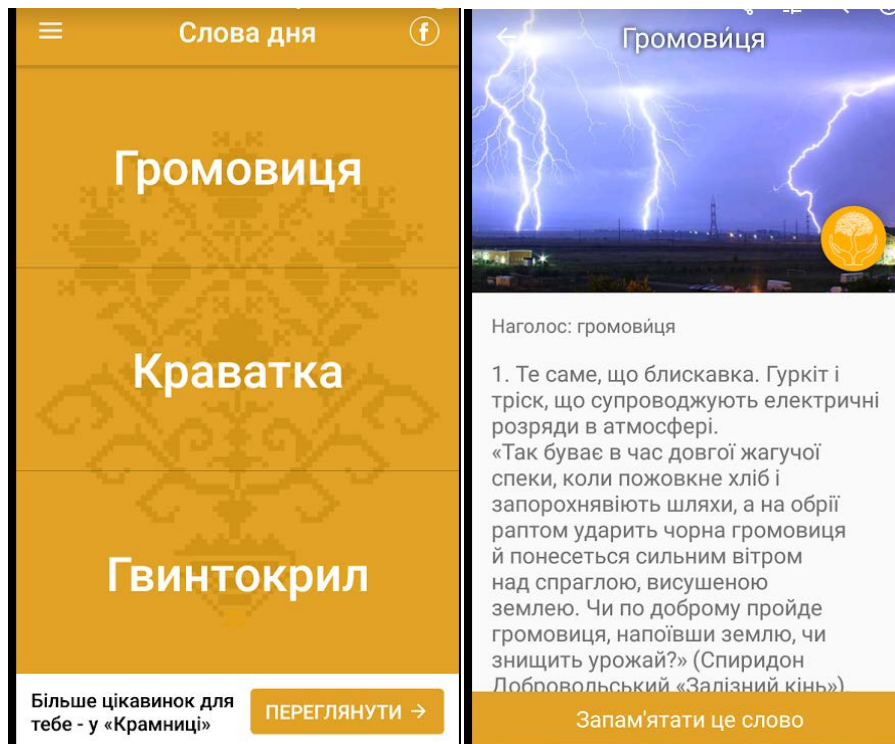

Рис. 11. Приклади сторінок мобільного додатка «Слова дня»

Подібно побудовано мобільні зібрання художніх творів автора чи групи авторів, певного періоду, тематичного спрямування. Такі додатки схожі на відцифровані та дещо адаптовані збірники художніх творів. Зазвичай, там є коротка біографічна інформація про автора, його твори, подані за алфавітом, та ілюстрації (фото автора, ілюстрації його книжок, оформлені у вигляді картинок цитати тощо).

Основним завданням додатків-тренажерів є допомога користувачеві практично відпрацювати навчальний матеріал, задля цього вони насичені вправами різного рівня складності. Корисною програмою для формування мовленнєвих навичок є тренажер «Дикція». У ньому подано вправи, які допоможуть оратору підготуватись до виступу, заспокоїти дихання, усунути певні недоліки вимови окремих звуків, навчитися членувати текст та робити логічні паузи. Цей додаток може стати гарним помічником при засвоєнні курсів «Риторика», «Мистецтво презентації».

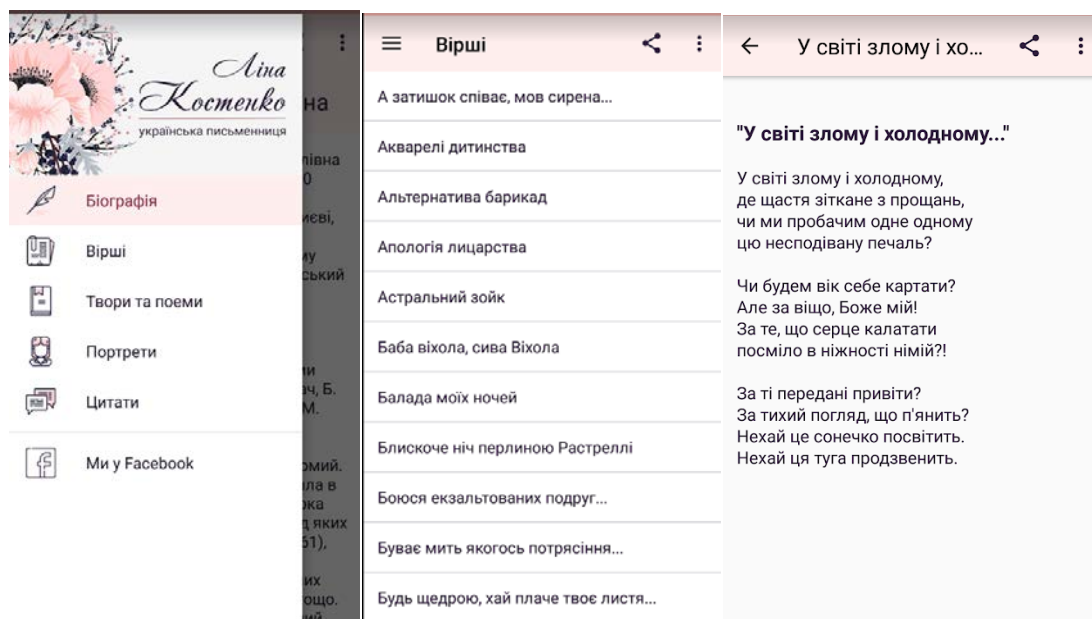

Рис. 12. Додаток з колекцією віршів Ліни Костенко

Зазначені мобільні додатки та ігри завжди містять сторінку, на якій подано розлогий опис проекту. Зазвичай, там є посилання на сайт розробників або їх сторінку в соціальних мережах. Підписники мають змогу об'єднуватись за інтересами, обговорювати проблеми питання, оперативно отримувати інформацію щодо оновлення вподобаного додатка. Значну популярність соціальних мереж можна використати з освітньою метою. Сторінки навчальних закладів та окремих груп, діалоги студентів та викладачів – усе це значно спрощує процес комунікації, пришвидшує обмін інформацією. Для загального користування існують тематичні сторінки в мережах, зорієнтовані на тих, хто готується до ЗНО чи просто бажає покращити свої знання з певної дисципліни. До того ж поширення набуває практика проектів, у яких студенти під керівництвом викладачів створюють акаунти літературних героїв, письменників, визначних історичних осіб, сторінки-заходи, присвячені важливим подіям тощо. Під час виконання схожого завдання студент повинен не лише ознайомитись із загальними біографічними та історичними фактами, а й побачити період в цілому, уявити настрій та життєві погляди персонажів.

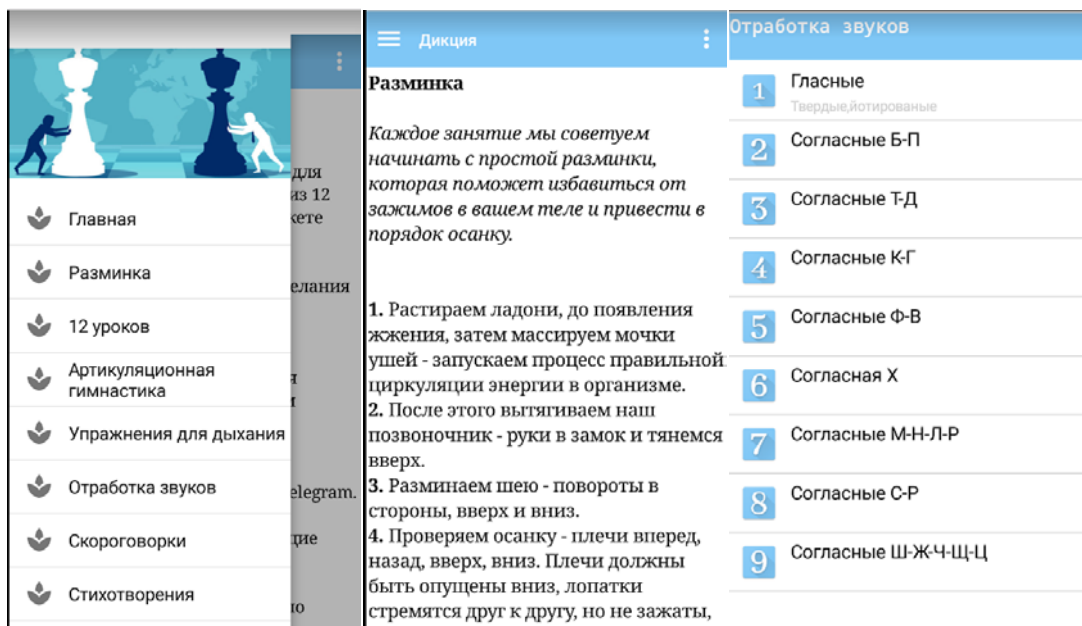

Рис. 13. Приклади сторінок мобільного додатка «Дикція»

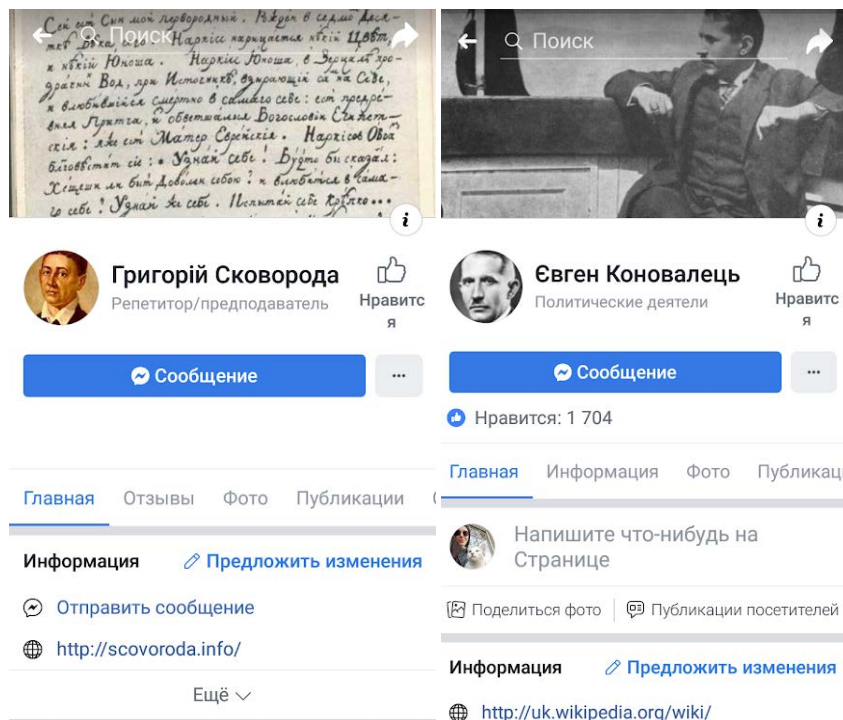

Рис. 14. Приклади сторінок Facebook, присвячених визначним постатям

Соціальні мережі можуть стати зручною платформою для проведення опитувань та проміжних тестувань. Наприклад, розповсюдженою практикою повторення навчальних матеріалів на спеціалізованих Instagram-сторніках є проведення опитувань в Історіях. Користувач отримує питання з двома варіантами відповіді. Після того, як він зробить вибір, перед ним постає статистика: у відсотках подано те, яким був вибір інших користувачів.

Зазвичай, наступним постом автори сторінки подають правильний варіант. Якщо тестування продемонструвало певні складнощі, то можна швидко відреагувати на таку ситуацію та викласти розлогий пост з коментарями щодо проблемного завдання. Такий принцип роботи є доречним, якщо мова йде про навчальні тести, адже студенти мають змогу одразу перевірити власні знання, поглибити їх. Зручність опитувань у соцмережах полягає в тому, що витрати часу на аналіз результатів тестування є мінімальними, адже викладач миттєво отримує статистику вибору. Це надає можливість оперативно відреагувати та провести корегувальні заходи.

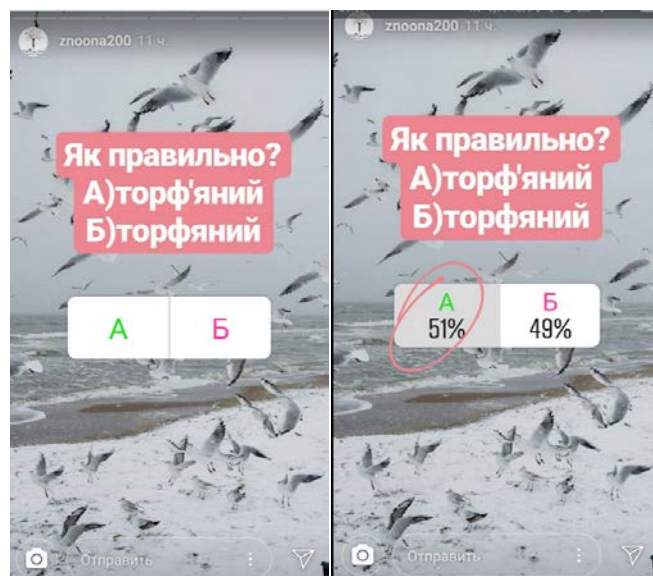

Рис. 15. Приклад опитування в Instagram

Під час створення схожого опитування необхідно орієнтуватись на те, що ми не маємо змоги подати багато питань. Користувач може переглянути лише декілька Історій, відповісти на частину питань, тому зробити комплексний аналіз знань не вдасться. Альтернативою може стати опитування в Google формах. Такий інструмент можна використовувати не лише для моніторингу знань, але й для проведення різноманітних опитувань для поліпшення взаємодії зі студентами. Доречним є використання Google форм для збору інформації під час виконання навчальних проектів, написання науково-дослідних робіт різного рівня. Якщо тема дослідження передбачає аналіз громадської думки, певних знань чи поглядів з

визначеного питання, то саме переведення опитування в режим онлайн допоможе залучити велику кількість респондентів.

Лексикологія. Фразеологія

* Обов'язково

Адрес електронної пошти *

Ваш адрес ел. пошти

Слово "міцний" вжито в переносному значенні в реченні *

☐ Того недільного вечора з Києва виїхав славетний новий віз, запряжений двома міцними волами.

☐ Натура в нього не була міцна, завзята.

☐ Нам дають чаю, гарячого, міцного.

☐ Міцні руки спинили віз.

Правильно дібрано синоніми до слова "звичайний" у рядку *

☐ палючий, ілюмінативний, похолодівший

Рис. 16. Приклад навчального опитування в Google формах

Якщо звичним простором спілкування для молоді є соціальні мережі, то найбільш популярним способом відпочинку залишаються комп'ютерні ігри. Гейміфікація освіти полягає у використанні різноманітних ігрових елементів з метою зацікавлення та підвищення активності студентів, урізноманітнення навчального процесу. Комп'ютерні ігри мають декілька специфічних характеристик, які приваблюють гравців:

1. Цікавий дизайн, який є типовим для серії ігор.
2. Рівнева структура, можливість у будь-який момент повторно опрацювати блок гри та покращити результат. Поступовий перехід від простого до складного.
3. Наочність прогресу, нарахування бонусів, неочікувані винагороди.
4. Безпрограшний характер навчальних ігор.
5. Умовна конкуренція.
6. Побудова завдань таким чином, що гравець має активізувати асоціативне та комплексне мислення.

7. Відтінок розважальності.

Ігровий простір є досить комфортним для студентів, він не викликає в них труднощів і запитань. До того ж навчальні ігри допомагають стимулювати креативність, заохочують до комплексного мислення, підвищують загальний інтерес⁸⁴.

Існує велика кількість флеш-ігор для вивчення іноземних мов. Серед них є ті, що мають на меті навчити конструювати слова, фрази та речення. Наприклад, у Constructa Word необхідно скласти слово з морфем. Спочатку слід обрати закінчення, а потім до нього – варіанти початків.

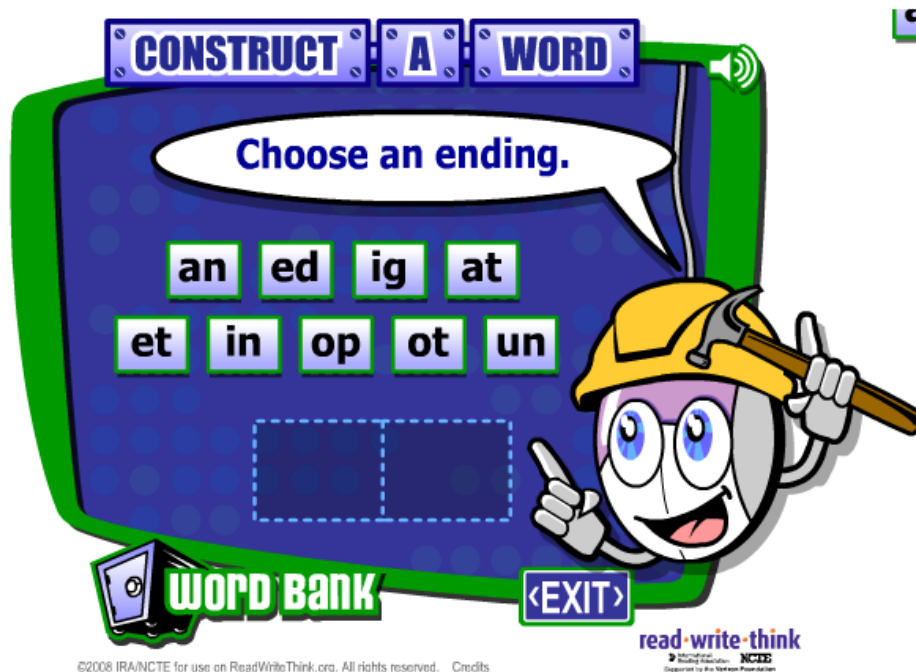

Рис. 17. Начальна гра **ConstructaWord**

На мобільні додатки-тренажери дещо схожа гра Verber. У ній студент має перекласти речення англійською та поставити слова у відповідній послідовності, враховуючи правила вживання дієслів.

⁸⁴ Ткаченко О. Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. №11 URL: <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/011-45.pdf> (дата звернення: 18.03.2019).

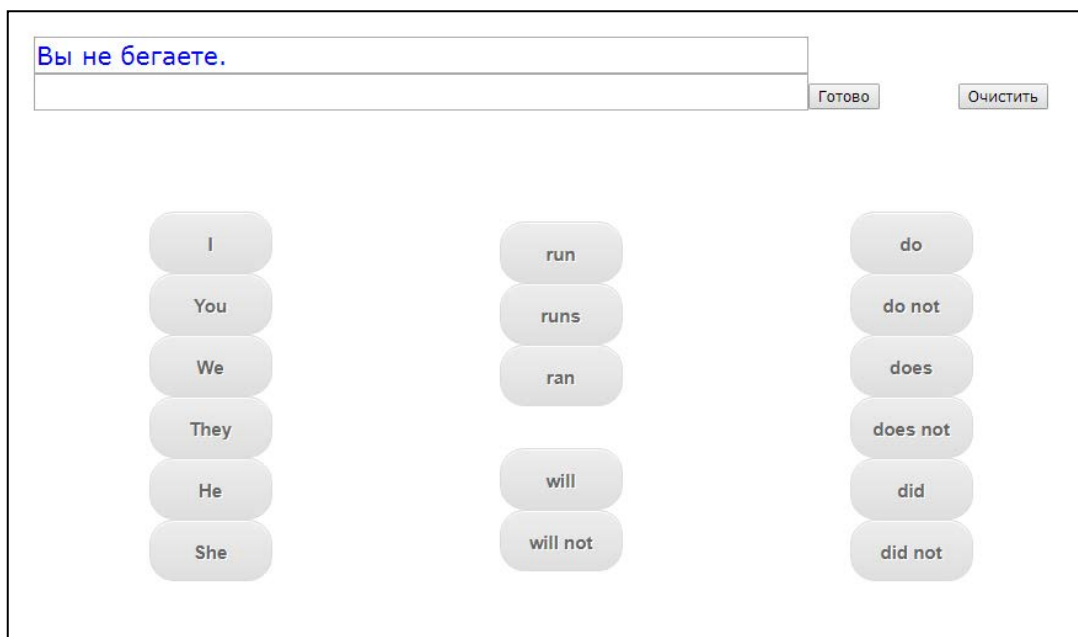

Рис. 18. Гра-тренажер Verber

Також існує велика кількість ігор для поповнення лексичного запасу мовця. Наприклад, найуживаніші слова з теми «Їжа» можна зустріти у грі Food and Drink. У списку зліва подано перелік назв, які треба відшукати на кухні та відзначити натиском мишки. Гравець має три можливості помилитися, якщо неточностей буде більше, рівень починається знову.

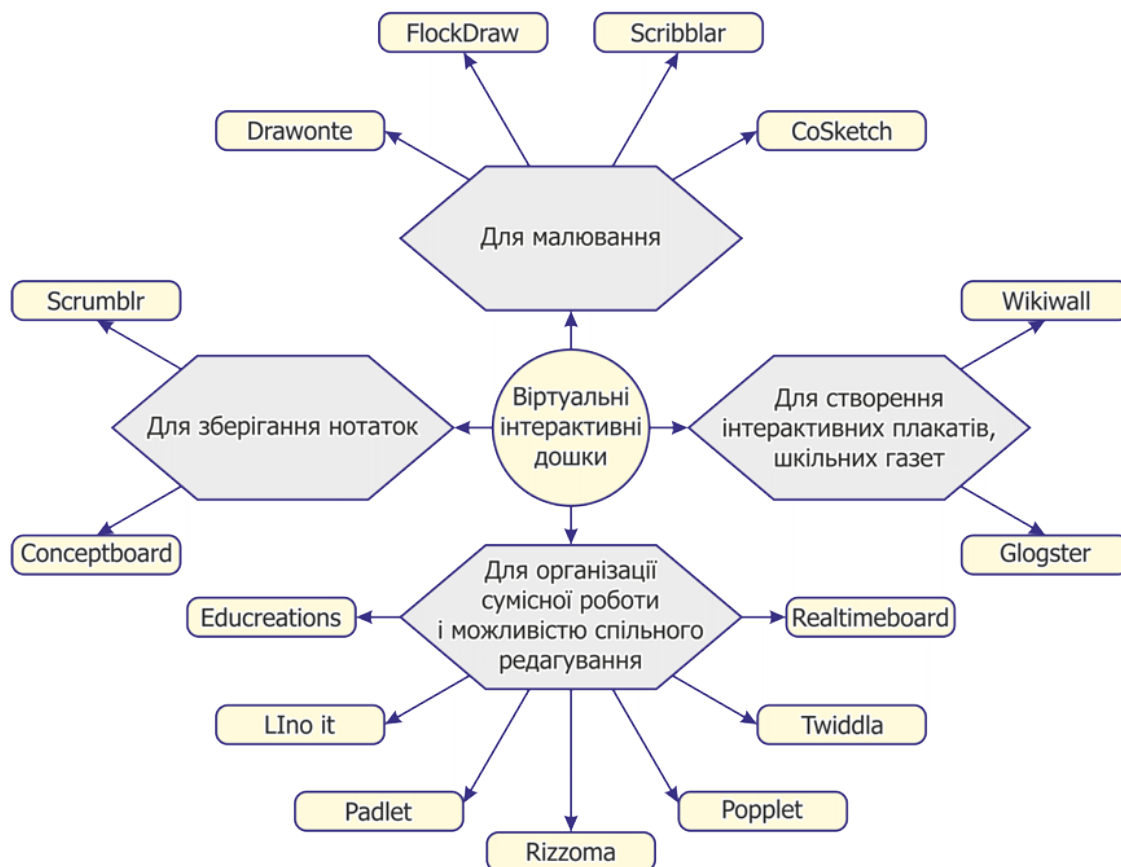
Рис. 19. Гра Food and Drink

Однією з форм робіт онлайн з групою студентів є використання віртуальної дошки – навчальної програми, створеної для розміщення наочних матеріалів, нотаток, зображень, коментарів та роботи з ними в режимі «живого» часу. Найпопулярнішими платформами є такі: Padlet, WikiWall, Scrumblr, Educreations. Цей інструмент є технологізованим аналогом звичайної навчальної дошки, на якій варто писати або клеїти певні стикери. Віртуальні дошки мають декілька суттєвих переваг. Перш за все, студенти можуть працювати на ній одночасно, розміщуючи інформацію, переміщуючи її та коригуючи один одного. Це досить складно зробити при роботі з традиційною дошкою перш за все тому, що ми маємо обмежений час заняття, тож повинні залучити до роботи лише декількох учасників групи. До того ж, у багатьох ще зі школи словосполучення «виходь до дошки» викликає негативні емоції та навіть певний страх. Цього можна уникнути, якщо виходити не знадобиться. Ще однією перевагою є те, що ми маємо змогу зберегти варіант роботи студентів на онлайн-дошці та повернутись до нього через деякий час, або дати завдання доопрацювати її самостійно. Певні складнощі в роботі з такими програмами може спричинити технічна складова питання, адже, на жаль, не завжди в навчальних закладах є вільний доступ до Інтернету. Існують безкоштовні віртуальні дошки та ті, за розширену версію яких доведеться заплатити. Деякі програми мають обмеження на кількість користувачів, які можуть працювати одночасно. Н.А. Хміль та І.В. Морквян класифікують віртуальні дошки залежно від можливостей роботи з ними, виділяючи такі групи:

1. Дошки для створення інтерактивних плакатів та шкільних газет.
2. Дошки для малювання.
3. Дошки для зберігання нотаток.

4. Дошки для організації сумісної роботи з різноманітним контентом і з можливістю спільного його редагування⁸⁵.

Віртуальна дошка може стати не просто складовою заняття, інструментом викладу інформації, а й структурним ядром. На дошку можна розмістити будь-який теоретичний матеріал та запропонувати студентам дібрати до нього практичні приклади. Маємо змогу розміщувати різні інформаційні формати: фото, відео, аудіо, схеми, таблиці, посилання тощо. Таким чином, існує можливість працювати з однією дошкою протягом заняття, поступово додаючи та змінюючи компоненти.

*Рис. 20. Віртуальні інтерактивні дошки
(розробили Хміль Н. А. та Морквян І. В.)*

⁸⁵Хміль Н. А. та Морквян І. В. Віртуальні інтерактивні дошки та їх основні характеристики. URL: http://osnova.com.ua/items/item-october-2016/index_2.html (дата звернення: 19.03.2019).

Усі зазначені вище програми створені спеціально з освітньою метою, студент має відшукати їх та завантажити самостійно чи за рекомендацією викладача. Також під час STEAM-занять можемо використовувати базові програми, які є на смартфонах. Для виконання вправ з риторики знадобляться диктофон і таймер, калькулятор буде потрібний у різноманітних статистичних підрахунках, камера стане в нагоді для фіксації інформації у вигляді фото та відео тощо. Нотатки в телефоні можуть стати зручною чернеткою під час групової творчої роботи, розроблення проєктів тощо.

У вищій школі популяризації набувають бінарні лекції та прямі включення з викладачами й студентами інших вузів. Іноді доречно під час викладу матеріалу подати коментар вузькопрофільного спеціаліста. Також дистанційне навчання дозволяє проводити онлайн-лекції з іншого міста чи навіть країни. Звісно, у таких випадках не обійтись без Skype.

Наразі освітні видання супроводжують окремі розділи чи фрагменти тексту QR-кодами, для роботи з якими необхідний сканер для кодів. Наприклад, у коді на завданнях Всеукраїнської українознавчої гри «Соняшник» міститься посилання на сайт проєкту з детальною інформацією про гру та відгуками учасників. Якщо відсканувати QR-код на звороті збірника диктантів з української мови, потрапляємо на YouTube канал з аудіодиктантами.

Нині смартфони надають дуже багато можливостей для обміну інформацією, спілкування, розваг. Не дивно, що молодь практично не випускає гаджети з рук. Тому іноді телефон може відволікати студента під час навчального процесу. Але STEAM-технології допомагають переорієнтувати цю ситуацію так, щоб телефони із перешкоди навчанню перетворились на інструмент, який лише допомагає. Заборони часто викликають спротив, тому варто заохочувати студентів користуватись смартфонами на заняттях, але, звісно, цей процес потребує певної регуляції.

Зазначені технічні пристрої та перераховані програми є лише складовими STEAM-підходу до викладання. Під час розробки інноваційних занять необхідно об'єднати природничі науки, винахідництво та проектування, мистецтво та математику.

STEAM-технології у викладанні окремих тем з української мови

Новітні освітні підходи акцентують увагу на необхідності виділяти міждисциплінарні зв'язки та реалізувати синкретизм наук. Розглянемо декілька розробок фрагментів інтегрованих STEAM-занять на прикладі курсу української мови.

Тема: Голосні та приголосні звуки. Класифікації приголосних за способом та місцем творення.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: особливості творення звуків та їх фіксації на письмі. Розрізнення голосних та приголосних звуків. Класифікації приголосних за різними критеріями.

Фізика: акустична природа звуку, його висота, сила, тон, тембр, тривалість у часі.

Музичне мистецтво: прослуховування та аналіз творів, які виконані у різних октавах.

Анатомія та фізіологія: мовний апарат людини, причини недоліків мовлення, зв'язок між диханням та чистотою голосу.

Зоологія: специфічні комплекси звуків, які викликають певні реакції у тварин, «мова тварин».

Математика: логарифмічна звуковисотна шкала; комбінаторика допоможе розрахувати, скільки нових слів можна створити перестановкою звуків.

Інформаційні технології:

Диктофон (запис, прослуховування та аналіз вимови звукових комплексів).

3D-принтер (проектування моделі мовленнєвого апарату людини).

Звукові редактори (детальний аналіз фрагменту мовлення, зміна темпу та висоти голосу мовця тощо).

Програми для вивчення іноземних мов (компаративний аналіз вимови схожих голосних та приголосних звуків різних мов).

Тема: Наголос. Основні правила акцентуації.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: особливості наголошування слів, правила та складні випадки.

Конфліктологія: смислорозрізнявальна функція наголосів та можливі комунікативні складнощі, пов'язані з помилками в наголошуванні.

Географія та культурологія: обговорення географічних особливостей розташування, економічної ситуації та культурних набутків країн з динамічним та статичним наголосом.

Геометрія та інженеринг: створення стереометричної фігури – макет глобуса; розміщення на ньому позначок, які вказуватимуть те, який тип наголошування наявний у певній місцевості.

Риторика: аналіз виступів відомих риторів з метою ілюстрування словесних, логічних та фразових наголосів.

Журналістика: правила мовленнєвої культури ЗМІ, типові помилки телеведучих у наголошуванні слів.

Медіаосвіта: аналіз мовлення журналістів на прикладах телевізійних новин; обговорення специфіки побудови повідомлень; мовленнєві маніпуляції, зокрема у вигляді специфічних логічних наголосів.

Інформаційні технології:

Електронні орфоепічні, орфографічні словники та словники наголосів.

Мультимедійний проектор (перегляд та аналіз різних відео).

Онлайн-перекладач (тлумачення та вимова іншомовних слів).

Тема: Складоподіл. Правила переносу слів.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: принципи складоподілу; орфографічні та технічні правила переносу.

Анатомія: особливості руху мовленнєвого апарату під час вимови слова за складами.

Математика: аналогія між закономірностями прогресії та закономірностями поділу слова на склади.

Коректура: розгляд знаків коректури, необхідних для здійснення переносу чи внесення виправлень.

Інформаційні технології:

3D-принтер (проектування моделі мовленнєвого апарату людини).

Диктофон (запис та аналіз вимови наголошених та ненаголошених складів).

Тема: Правопис слів іншомовного походження.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: основні правила використання м'якого знака та апострофа в іншомовних словах, правила подвоєння.

Рекламознавство: пошук та коментування рекламних оголошень з іншомовними словами.

Музичне мистецтво: прослуховування творів, виконаних у різному музичному темпі, та розгляд специфіки написання їх назв (адажіо, піанісімо, анданте тощо).

Географія та культурологія: розгляд територіальних та культурних особливостей різних регіонів, паралельно з аналізом запозичень звідти.

Математика та статистика: на основі аналізу словника іншомовних слів створення діаграми, на якій позначено, з якої мови запозичень найбільше; специфіка правопису цих слів.

Інформаційні технології:

Відцифровані словники іншомовних слів, тлумачний словник української мови.

Програми для математичного моделювання (створення діаграм).

Google мапа (пошук країн, звідки взято запозичення).

Віртуальна дошка та сканер QR-коду (розміщення правил, добір студентами прикладів у режимі онлайн).

Тема: Лексика обмеженого вживання. Діалекти.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: поняття «діалекту», основні ознаки та форми побутування діалектної лексики, синонімія діалектизмів та загальноновживаних відповідників.

Географія: діалектологічні карти, міграційні процеси на території України.

Математика: розрахунок географічних координат певного регіону, населеного пункту, що мають специфічний лексичний склад.

Економіка: трудова міграція, українські діалекти за кордоном.

Історія: історичні передумови діалектного членування української мови.

Театральне мистецтво: вистава за п'єсою Бернарда Шоу «Пігмаліон» (уринок про те, як мовлення людини може вказати її походження, місце народження та проживання).

Література: аналіз діалектизмів у творах Василя Стефаника, Михайла Коцюбинського тощо.

Кіномистецтво: перегляд фільму «Земля» за твором Ольги Кобилянської з позиції аналізу діалектних слів.

Інформаційні технології:

Текстові редактори (спроба адаптувати текст, написаний літературною мовою, «перекладаючи» загальноновживані слова на діалектизми).

Google мапа (аналіз географії функціонування діалектів).

Соціальні мережі (перегляд сторінок користувачів з різних регіонів, аналіз сторінок соцмереж за територіальним фільтром).

Віртуальна дошка та сканер QR-коду (розміщення схем, прикладів, фото та відео тощо).

*Тема:*Професіоналізми. Терміни.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: розрізнення професійної та термінологічної лексики, походження та основні ознаки термінів; термінологічні словники.

Економіка: актуальні професії сучасності; трудова міграція.

Медицина: література нон-фікшн для розгляду термінів (твори Генрі Марша, Олівера Сакса тощо; серія книг «Сенсації в медицині»).

Інформатика: короткий огляд програмного та апаратного забезпечення комп'ютерів з акцентами на професіоналізмах (клава, мама, винт, вінда, дрова тощо) та термінологічних назвах (клавіатура, материнська плата, вінчестер, Windows, драйвери тощо).

Медіаграмотність: розгляд юридичної та економічної термінології на прикладі навчальної гри-симуляції «Вибори президента»⁸⁶.

Інженеринг: створення двох паперових моделей авто; розміщення на складових першої машини наліпок з професіоналізмами, а на відповідних деталях другої – номенклатурних назв (баранка – руль).

Інформаційні технології:

Онлайн-словники (для тлумачення термінів).

Додатки для вивчення іноземних мов (пошук іншомовних слів, які стали термінами в українській мові).

Модель комп'ютера (аналіз назв деталей).

Авіаційний тренажер-симулятор (аналіз термінів авіації).

Гаджети для проходження навчальних ігор.

⁸⁶3D демократії. URL: <https://citizen.in.ua> (дата звернення: 28.03.2019).

Рис. 21. Приклад використання віртуальної дошки Padlet під час вивчення розділу «Лексикологія»

Тема: Лексикологія. Однозначні та багатозначні слова.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: поняття лексичного значення слова, однозначність та багатозначність, омонімія.

Культурологія та конфліктологія: ситуації спілкування, у яких комуніканти не враховують багатозначності слів, що стає причиною викривлення інформації.

Математика: підрахунок можливих значень одного слова в різних джерелах.

Мистецтво живопису: аналогія між багатозначністю слів та неоднозначним тлумачення відомих картин.

Інформаційні технології:

Програми-перекладачі (приклади труднощів перекладу багатозначних слів).

Калькулятор та програми для створення таблиць, діаграм (для проведення та висвітлення статистичних підрахунків).

Смарт-додаток «Мова» (ілюстрації з прикладами багатозначних слів та відтінками їх значень).

Skype (включення під час заняття перекладача літературних творів з метою обговорення проблем перекладу багатозначних конструкцій).

Онлайн-екскурсії до визначних музеїв країни та світу (перегляд картин, виявлення неоднозначності їх розуміння).

Тема: Загальне значення, морфологічні ознаки та синтаксична роль іменника.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: іменники, що позначають істот і неістот; власні та загальні назви; категорії роду, числа, відмінка та відміни, збірні та речовинні іменники.

Харчові технології: приготування страв та паралельний аналіз назв інгредієнтів (пояснення специфіки речовинних іменників).

Історія: пояснення походження окремих власних назв; історичний коментар щодо причин переходу іменників з розряду власних назв у загальні.

Астрономія та інженеринг: створення фрагмента зіркового неба за допомогою світлодіодних елементів (коментарі щодо правопису назв астрономічних об'єктів).

Література: пошук помилок у відмінюванні, врахуванні роду та числа іменників у літературних творах.

Інформаційні технології:

Google мапа (коментування правопису власних назв; визначення роду іншомовних топонімів).

3D-моделі нічного неба (правила написання астрономічних термінів).

Онлайн-версії телефонного довідника (творення кличного відмінка іменників-власних назв).

Онлайн-телебачення (перегляд фрагментів програм про тварин, визначення роду назв тварин; особливості відмінювання назв малих істот).

Тема: Синтаксис і пунктуація.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: ознаки речення; головні та другорядні члени речення; розділові знаки при однорідних та відокремлених членах речення; види складного речення, розділові знаки.

Література: особливості пунктуації творів постмодернізму.

Хімія: проведення аналогій між хімічними зв'язками та зв'язком частин складного речення.

Театральне мистецтво: перебудова уривків творів драматургії на тексти з прямою мовою.

Геометрія: аналогія між способами задання площини (за трьома точками) та площиною складного речення (основні види: складносурядне, складнопідрядне та безсполучникове речення).

Інженеринг: створення стереометричної фігури (куба) задля розміщення ознак речення на її гранях.

Інформаційні технології:

Текстові редактори (спроба відредагувати постмодерну поезію за правилами пунктуації).

Віртуальна дошка (розміщення прикладів для синтаксичного розбору, теоретичної та ілюстративної інформації; колективне створення схем складних речень).

Перегляд уривків мультфільмів, які є гарною ілюстрацією до синтаксичних помилок («Дім, який збудував Джек» – приклад ланцюга в реченні), пояснюють важливість правильного використання розділових знаків («У країні невивчених уроків») тощо.

Тема: Функціональні стилі мовлення.

Інтегрований підхід:

Лінгвістика: стилі мовлення, характерні ознаки та сфера вживання.

Журналістика: аналіз зразків публіцистичного стилю, зосередження уваги на залежності між орієнтовною читацькою аудиторією та мовою конкретного видання.

Медіаосвіта: врахування інтересів аудиторії та інструменти впливу на читачів.

Театральне мистецтво: перегляд фрагменту вистави «Наталка Полтавка» для аналізу змішування стилів у мовленні Возного.

Мода: порівняння поняття «стиль» в одязі та мовленні.

Література: розгляд прозових, поетичних та драматичних творів для ілюстрування ознак художнього стилю.

Інженеринг: створення та оформлення моделей будівель, які є асоціативною ілюстрацією різних стилів.

Інформаційні технології:

Електронна пошта (створення зразків епістолярного стилю).

Skype (онлайн-включення з керівником підприємства для розмови про комунікативні правила бізнесу).

Додатки для вивчення іноземних мов (аналіз лексики, запропонованої для різних комунікативних ситуацій).

Гаджети для перегляду електронних версій друкованих ЗМІ.

Отже, зміни ринку праці та нові вимоги до фахівців різних галузей сприяють залученню нових методик викладання. Креативність, критичне мислення та адаптивність стали основними рисами, які має затребуваний фахівець. Сучасний викладач повинен не лише подавати навчальний матеріал, але й скеровувати студента до самоосвіти, реалізації свого творчого потенціалу. Саме тому провідними навчальними трендами нині є інформатизація, інтеграція різних дисциплін, використання в навчанні сучасних технологій. Усе це є складовими STEAM-технологій, практичне втілення яких під час викладання дисциплін гуманітарного циклу може набувати таких форм:

- розгляд лінгвістичних явищ через призму інших наук;
- історичне обґрунтування певних наукових процесів, відкриттів, мовленнєвих змін тощо;
- використання методів математичного аналізу, статистичних підрахунків;
- залучення прикладного аспекту (створення моделей, фігур, розроблення проектів для поглиблення та узагальнення знань, побудови асоціативних зв'язків);
- використання ігрових технологій;
- заохочення до використання смартфонів, планшетів, ноутбуків з навчальною метою;
- створення онлайн-платформ, візуальних дощок тощо;
- переведення інформації у формат онлайн-підручників, посібників, словників;
- залучення до навчального процесу соціальних мереж, створення тематичних сторінок, використання відповідного інструментарію;
- акцентування на креативному розвитку студентів.

Плюралістичні погляди на поняття STEAM сприяють розширенню меж розроблення нових інструментів викладання. А вищі навчальні заклади є найбільш вдалою базою для впровадженні таких експериментів.

ВИСНОВКИ

Сучасна педагогічна наука розглядає проблему використання інформаційних освітніх технологій в загальному контексті реформування системи освіти в Україні. Кардинальні зміни в організації освітнього процесу відбуваються в напрямі переорієнтування вектора взаємодії його суб'єктів, коли головна роль у набутті необхідних особистих та професійних компетентностей переходить від викладача до студента шляхом відходу від традиційної моделі викладання, що базувалася на поясненнях викладача. Натомість активно впроваджуються нові моделі навчання на основі інформаційних технологій з їх широкими можливостями, сучасними методами обробки інформації та загальною доступністю. Застосування інформаційних технологій дає змогу урізноманітнити освітній процес, забезпечити його безперервність за межами навчальної аудиторії, сприяє його мотивованості, що суттєво впливає на інтенсифікацію та результативність навчання.

Лінгводидактичний потенціал сучасних інформаційних технологій зумовлюється тим, що комп'ютерним технологіям властиві основні дидактичні принципи навчального процесу: наочність, доступність, науковість, послідовність, практична орієнтованість. Так, наприклад, використання інформаційних технологій в процесі формування мовно-мовленнєвих компетентностей при навчанні мови професійного спілкування майбутніх фахівців дає можливість створити звичне для молоді середовище спілкування, зробити процес навчання легким, цікавим і персоніфікованим. Та найголовніше, що завдяки мультимедійним ресурсам у студентів активізуються бажання й готовність самостійно вивчати мову й удосконалювати свої мовно-мовленнєві компетентності, розвивати та виявляти власні творчі здібності.

Аналіз підходів до методики викладання мовних курсів у закладах вищої освіти економічного спрямування засвідчує, що існує об'єктивна потреба в

розробці спеціальної методичної системи навчання мови за професійним спрямуванням майбутніх фахівців економічного профілю із застосуванням інформаційних технологій, яка сприяла б формуванню в студентів мовно-мовленнєвих компетентностей і професійно-комунікативних умінь.

Варто враховувати, що під час навчання за допомогою інформаційних технологій існують певні небезпеки, пов'язані з недоброчесним використанням інформаційних можливостей інтернету. За результатами опитувань, 19% студентів використовують технічні засоби для списування під час модульного і підсумкового контролю, 10% оприлюднювали частково або й повністю чужі наукові чи творчі результати як власні, без відповідного зазначення авторства, і лише 24% зазначають, що завжди виконують роботи самостійно, не вдаючись до плагіату і шахрайства.

Відсутність системної перевірки будь-яких видів письмових академічних текстів на плагіат породжує зловживання мережевими даними. Уникнути цього можна за рахунок створення практичних завдань і визначення тематики таким чином, щоб, з одного боку, сприяти науково-професійному зростанню студента відповідно до завдань і меж навчальної програми, а з іншого – спонукати до самостійних творчих пошуків у зазначеному напрямі, без обмежень творчих засобів, із залученням доступних інформаційних технологій. Щодо цього, на основі узагальнення власного практичного досвіду, можемо рекомендувати використання в навчальному процесі можливостей сервісу Survio, зокрема для організації самостійної дослідницької роботи студентів, моніторингу рівня засвоєння навчального матеріалу. Розроблення завдань, що базуються на використанні послуг сервісу, може стати альтернативним способом для подолання причин академічної недоброчесності і плагіювання, допомогти студентам швидко і ефективно проводити самостійні дослідження найактуальніших питань в різних галузях, набути практичних професійних компетентностей, навчитися оформлювати звітну інформацію у вигляді академічних текстів і текстів

комерційної комунікації, що можуть бути презентовані в усній і письмовій формі.

Тенденції до гуманізації та гуманітаризації освіти знаходять своє втілення в інтеграції філологічних та соціальних наук з природничими та математичними. У сучасній педагогіці інформатика активно використовує загальнонаукові принципи обробки інформації та пізнання, такі як індукція, аналіз, дедукція, синтез тощо, що дозволяє використовувати розробки однієї науки під час вивчення іншої, нівелює можливість розбіжностей в методології гуманітарних та інформаційних наук, які могли б викликати складнощі в навчанні. На жаль, на сьогодні інформатизація навчального процесу здебільшого обмежується застосуванням PDF-файлів чи текстів у спеціалізованих навчальних програмах. Використовуючи нові технічні засоби, педагоги продовжують керуватися при формуванні навчальної літератури старими принципами та методами побудови навчального матеріалу. При цьому використання ширшого кола підходів: схематизації, віртуалізації, візуалізації навчального матеріалу – відбувається менш активно. Усе це актуалізує завдання розроблення універсального конструктора для створення побудованих за новими принципами електронних підручників з різних дисциплін. Новий електронний підручник має вмістити не лише значний обсяг інформації, що постійно зростає, але й бути цікавим, простим у користуванні, інтерактивним, мобільним. Прикладом вирішення цих завдань може стати підручник з історії у формі мобільного додатку, що буде доступний в будь-який час у будь-якому місці з будь-якого носія: смартфона, планшета, комп'ютера. Використання графічного інтерфейсу як методологічної основи електронного підручника дозволяє розміщувати інформацію у значних обсягах, робити її простою та зрозумілою для більшості користувачів. Основними перевагами даного методу є такі: електронний підручник отримує форму мобільного додатку; значні обсяги інформації можна архівувати в схеми, знаки, символи; варіативність і гнучкість навчального процесу; активізація навчально-

пізнавальної діяльності завдяки новому типу візуалізації навчального матеріалу; посилення мотивації пізнавального інтересу за рахунок новизни підходів; позитивний емоційний фон навчання; можливість постійного оновлення інтерфейсу, його використання як важеля психологічного впливу, елементу психоаналізу; урахування індивідуальних особливостей слухачів та тем, що вивчаються.

Технічною платформою для створення пропонованого електронного підручника можуть бути мови програмування OpenGL, Direct3D, QML та ін., що дозволяють побудову складних тривимірних сцен, комп'ютерних ігор, віртуальної реальності, візуалізації в наукових дослідженнях. Для вирішення графічних завдань можливе застосування Adobe Photoshop, Corel Draw, RasterDesk, 3D Studio Max, Maya.

Основним завданням вищої школи є всебічна підготовка кваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців. Для того, щоб випускник ЗВО міг швидко адаптуватись до ситуації на ринку праці, він має бути мобільним, вміти пристосовуватись до змін та постійно вдосконалювати свої професійні навички. Допомагають формувати в студентів відповідні компетентності сучасні STEAM-технології, які органічно поєднують в собі принципи інтеграції природничих, математичних та гуманітарних наук, залучення комп'ютерних технологій та проектування, активізації креативності за допомогою різних видів мистецтва. Завдяки STEAM-технологіям реалізуються такі актуальні тренди сучасної освіти, як:

- міждисциплінарні зв'язки, синкретизм навчальних предметів;
- застосування технічних засобів (комп'ютерів та смартфонів, 3D принтера тощо);
- використання програм загального користування (Microsoft, месенджери, Skype тощо) та спеціальних освітніх програм (візуальні планетарії, мовні тренажери тощо);
- залучення мобільних додатків;
- гейміфікація освіти;

- використання електронних підручників та онлайн-версій посібників, словників, енциклопедій тощо;
- стимулювання студентів до винахідництва та експериментів, залучення елементів інженерингу в навчання;
- зв'язок з мистецтвом, акцентування на культурологічному значенні інформації, що розглядається.

Плюралізм поглядів на методи викладання створює множинність інтерпретацій STEAM-технології у практиці вищої школи. Залежно від типу та мети заняття, теми, рівня знань групи можна варіювати прийоми подання матеріалу, залучати нові засоби, використовувати оригінальні форми роботи. Подальшого дослідження потребує психологічний аспект таких навчальних інновацій, адже перехід на нову систему викладання може спричинити труднощі з адаптацією до нього, викликати спротив студентів та педагогів, які звикли до традиційних форм роботи.

Наш світ змінюється, з ним змінюються погляди на норми міжлюдських відносин, цінності культури, основи світосприйняття, зважаючи на це, мають відповідно змінюватися і принципи побудови освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Eryomin A., Noogenesis and Theory of Intellect. Krasnodar, 2005. 356 p.
2. Андросчук І.В., Андросчук І.П. Технологія розроблення електронного посібника з дисципліни «Методика трудового навчання». Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 61. No5. С.24-35.
3. Білоусова Л.І. Науково-практичні аспекти створення і впровадження електронного підручника для вищої школи. Інформаційні технології і засоби навчання 2012. No2 (28). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/657/493> (Дата звернення: 14.03.2018).
4. Болюбаш Н. Педагогічне тестування в системі lms moodle. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 60. No4. С. 116-127.
5. Бондаренко Т. Особливості використання програмного засобу Prezi у процесі розробки навчальних презентацій. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Том 63. No1. С. 1-11.
6. Бугайчук К.Л. Електронний підручник: поняття, структура, вимоги. Інформаційні технології і засоби навчання. 2011. No2 (22). URL:<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/437/395> (Дата звернення: 15.03.2018).
7. Булба А. Електронний підручник в системі сучасних засобів навчання. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. Вип.1. С. 18-21. URL:<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3152/1/Bulda.pdf>. (Дата звернення: 14.02.2018).
8. Гаряева Л.В., Гаряева Т.П. Психолого-физиологические особенности визуального восприятия информации и их учет при создании учебных презентаций. [URL:https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-fiziologicheskie-osobennosti-vizualnogo-vospriyatiya-informatsii-i-ih-uchet-pri-sozdanii-uchebnyh-prezentatsiy](https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-fiziologicheskie-osobennosti-vizualnogo-vospriyatiya-informatsii-i-ih-uchet-pri-sozdanii-uchebnyh-prezentatsiy) (Дата звернення: 08.03.2018).

9. Карасьов С. Общемировой объём данных превысит 160 зеттабайт к 2025 год. URL: <https://3dnews.ru/950169> (Дата звернення: 10.03.2018).
10. Ковчий Д. Графический интерфейс. Эмоция в форме, сообщение в ясной системе. URL: <https://medium.com/@kovchiy/70bb2d0d58be> (Дата звернення: 17.03.2018).
11. Кухта М.С. Модели восприятия информации в вербальных и визуальных текстах. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modeli-vospriyatiya-informatsii-v-verbalnyh-i-vizualnyh-tekstah> (Дата звернення: 03.03.2018).
12. Пенкін Ю.М., Жук В.А. Електронний підручник. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/2335/elektronnij-pidruchnik> (Дата звернення: 28.02.2018).
13. Рудніцька К., Дроздова В. Організація самостійної роботи студентів засобами moodle в процесі навчання іноземної мови. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Том 63. №1. С. 218-229.
14. Суслова Е. Графический пользовательский интерфейс. URL: http://cultlook.org/es_gui (Дата звернення: 17.03.2018).
15. Фіголь Н. Електронний навчальний посібник чи підручник: до проблеми визначення. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/15265/1/11-53-56.pdf>. (Дата звернення: 18.02.2018).
16. Арестенко В. В. Маркетингові дослідження: сутність, стан та перспективи розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 2. С. 290-296.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_2_43.
17. Буднікевич І. М. Технологія маркетингових досліджень у муніципальному маркетингу. *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. № 2.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_2_6.
18. Волков А. А. «Мы по – интеллигентски дики и бескультурны». *Судьба и Вера. Беседы с учеными, священниками, творческой интеллигенцией*.
URL: http://azbyka.ru/moi_put_k_vere/sudba_i_vera_20-all.shtml
19. Гнезділова К. М. Академічна чесність як цінність корпоративної культури університету. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні*

- науки». Вип. № 14. 2016. С.23–30. URL: ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/download/1133/1153.
- 20.Залюбівська О.Б. Деякі проблеми мовленнєвої культури студентів та шляхи їх подолання. *Гуманістична місія освіти. Збірник доповідей науково-практичної конференції*, м. Вінниця, 6-7 червня 2000 року. Вінниця. «Універсум – Вінниця», 2000. 257 с.
- 21.Залюбівська О.Б. Риторична культура у колі суміжних понять (до питання визначення риторичної культури). *Вісник ВПІ*. 2012. №6. С. 42–47.
- 22.Ілляшенко С. М. Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. №4. С.64–74. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_2_64_74.pdf
- 23.Козицька Г. В., Сергєєв І. А. Розвиток маркетингових інтернет-досліджень в умовах глобалізації економічного простору. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5688>
- 24.Мороз В.М., Садковий В. П., Бабаєв В. М., Мороз С. А. Онлайн опитування студентів у системі забезпечення якості вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2018, Том 68, №6. С.235-250
- 25.Абдалова О. И., Исакова О. Ю. Использование технологий электронного обучения в учебном процессе. *Дистанц. и виртуал. обучение*. 2014. № 12. С. 50–55.
- 26.Алексюк А. Педагогіка вищої школи: курс лекцій: модульне навчання. Київ, 1993. 220 с.
- 27.Бакум З. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. 338 с.
- 28.Беляєв О. М. Сучасний урок української мови: навч.-метод. посіб. Київ: Радянська школа, 1981. 177 с.
- 29.Біляєв О. М. Проблемні ситуації й пізнавальні завдання на уроках мови. *Українська мова і література в школі*. 1974. № 4. С. 62–63.

30. Богомолова Н. Н., Петровский Л. А. О методах активной социально-психологической подготовки / Вестник Моск. ун-та. Москва, 1997. № 1. С. 53–61 (Серия «Психология»).
31. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника. *Педагогіка й психологія*. 2000. № 1. С. 5–10.
32. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. С. 89.
33. Божович Е. Д. Развитие языковой компетенции школьников : проблемы и подходы. *Вопросы психологии*. 1997. № 1. С. 33–44.
34. Борисенко В. В. Етапи формування професійно-мовленнєвих компетенцій студентів-економістів. *Дивослово*. 2013. № 3. С. 23–25.
35. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія. Київ: Вид. об'єднання «Тираж», 2005. 380 с.
36. Веніг Н. М. Формування мовленнєвої компетенції старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2001. 16 с.
37. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах. *Русский язык за рубежом*. 1977. № 6. С. 38–45.
38. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*. 1985. № 2. С. 17–24.
39. Городенська К. Підвищуймо культуру фахового мовлення. *Українська мова*. 2004. № 2. С. 92–97.
40. Гуревич Р. С., Дідух Л. І. Використання Інтернет-технологій у підготовці фахівців: аспект навчання в мережевих спільнотах / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. № 16 (23). С. 8–12 (Серія «Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання»).

- 41.Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- 42.Єрмоленко С. Я. Культура мови. *Українська мова: Енциклопедія*. 2-ге вид. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 285–286.
- 43.Захарова Г. Б. Використання інформаційних технологій як інноваційний вектор розвитку дидактики вищої школи. *Наукові праці. Педагогіка*. 2013. С. 63–66.
- 44.Звегинцев В. А. О предмете и методах социолингвистики. *Изв. АН СССР. сер. лит. и яз.* 1976. Т. 35. № 4. С. 308–320.
- 45.Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Дайджест. Школа-парк педагогічних ідей та технологій*. 2003. № 4. С. 18–23.
- 46.Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов. *Русский язык за рубежом*. 1990. № 4. С. 54–60.
- 47.Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.
- 48.Концепція впровадження медіа-освіти в Україні. *Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України*. URL: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm
- 49.Лагутенко О. Б. Сучасні впровадження програмно-методичного забезпечення у навчальний процес та управління вищим навчальним закладом освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* / за ред. П. В. Дмитренка, В. Д. Сиротюка. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 11. С. 48–53 (Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи)
- 50.Леонтьев А. А., Леонтьев Д. А., Соколова Е. Е. Предисловие. *Деятельность, сознание, личность*. Москва: Смысл, 2005. С. 19.

- 51.Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва: Просвещение, 1981. 234 с.
- 52.Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Энциклопедия, 1992. 496 с.
- 53.Маслоу А. Мотивация и личность / пер. с англ.: Т. Гутман, Н. Мухина. 3-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 351 с.
- 54.Маслоу А. Самоактуализация личности и образования / пер. с англ. Киев–Донецк: Ин-т психологии АПН Украины, 1994. Вып. 4. 52 с. (Серия «Психопедагогика и методология науки»).
- 55.Матюшкин А. М. Психология мышления и проблемное обучение. *Педагогическое самообразование*. 1978. № 1. С. 38–46.
- 56.Махмутов М. И. Организация проблемного обучения. Москва: Педагогика, 1977. 240 с.
- 57.Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
- 58.Оконь В. Введение в общую дидактику / пер. с польск.: Л. Г. Кашкуровича, И. Г. Горина. Москва: Высшая школа, 1990. 382 с.
- 59.Педагогика: учеб. пос. для студ. пед. вузов и колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. Москва: Педагогическое общество России, 2000. 638 с.
- 60.Пентилюк М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова та література в школі*. 1990. № 3. С. 8–10.
- 61.Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах у таблицях і схемах: навч. посібник. Київ: Ленвіт, 2010. 136 с.
- 62.Пентилюк Марія. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–5.
- 63.Пилипчук М. І., Григор'єва А. С., Шостак. В. В. Основи наукових досліджень: підручник. Київ: Знання, 2017. С. 36.

64. Пономарьова Г. Ф., Бабакіна О. О., Беляєв С. Б. Нові педагогічні технології: навчально-методичний посібник. Харків, 2013. 282 с.
65. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1 (900). С. 65–69.
66. Семеніхіна О. В. Нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до Smart-суспільства. *Наук. вісн. Донбасу*. 2013. № 3(23). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13sovpds.pdf>.
67. Скаткин М. Н. Психология общения. Москва: МПСИ, 1976. 304 с.
68. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / за заг. ред. проф. М. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2015. 319 с.
69. Сысоев П. В. Информационные и коммуникативные технологии в лингвистическом образовании. – Москва: Книжный дом «Либроком», 2013. 264 с.
70. Тищенко О. М. Україномовна компетентність вчителів як теоретико-методична проблема / Розвиток україномовної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти: теорія, практика наук.-метод. посіб. / за наук. ред. В. І. Пуцова, М. І. Скрипник. Київ: Геопринт, 2008. С. 8–21.
71. Юрченко А. О. Педагогічні техніки організації дослідницької діяльності у сучасних інноваційних техн. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. Вип. 1. С. 169–175.
72. Хомский Н. Язык и мышление. Москва: Изд-во МГУ, 1972. 122 с.
73. Hymes D. Sociolinguistics and ethnography of Speaking Social anthropology and language. London, 1971. 318 p.
74. Анохін В.М., Афанасьєв М.В., Плоха О.Б. Принципи створення електронних підручників для вищих навчальних закладів на прикладі електронного підручника “Економіка підприємства”. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJR

N&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULPIVNZ_2013_775_15.pdf. (дата звернення: 16.03.2019).

- 75.Артюшина М. В. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. URL: <http://posibniki.com.ua/catalog-psihologiya-diyalnosti-ta-navchalniy-menedzhment---artyushina-m-v>. (дата звернення: 18.03.2019)
- 76.Бріт О. В. Вимоги сучасного ринку праці до фахівців з вищою освітою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_6_9 (дата звернення: 22.03.2019).
- 77.Весела Н.О. STEM-освіта як перспективна форма інноваційної освіти в Україні. URL: http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4567/1/01_%20Vesela.pdf (дата звернення: 18.03.2019).
- 78.Гончарова Н.О. Ігрові технології в STEM-освіті. URL: http://man.gov.ua/upload/news/2017/12_11/Zbirnyk.pdf. (дата звернення: 20.03.2019).
- 79.Грицюк Т.В. STEM–освіта як засіб підвищення творчого потенціалу учнів в умовах профільного навчання (на прикладі Тернопільського навчально-виховного комплексу “Загальноосвітня школа I-III ступенів – медичний ліцей №15”). URL: http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4576/1/02_%20Gritsyuk.pdf (дата звернення: 18.03.2019).
- 80.Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь. *Куб – електрона бібліотека*. URL: www.koob.ru. (дата звернення: 16.03.2019).
- 81.Патрикеева О.О. Новітні підходи щодо впровадження STEM-освіти в навчальних закладах України. *Наукові записки Малої академії наук України: зб. наук. праць*. 2016. Вип. 8. С. 260-267.
- 82.Романуха О.М. Графічний інтерфейс як дидактичний компонент електронного підручника. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. №5 (67). URL:

- <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2221> (дата звернення: 18.03.2019).
- 83.«Словники України». URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (дата звернення: 18.03.2019).
- 84.Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 18.03.2019).
- 85.Смерека Г.І. Завдання і умови впровадження STEM-освіти. URL: http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4573/1/07_Smereka.pdf (дата звернення: 17.03.2019).
- 86.Ткаченко О. Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. №11 URL: <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/011-45.pdf> (дата звернення: 18.03.2019).
- 87.Хміль Н. А. та Морквян І. В. Віртуальні інтерактивні дошки та їх основні характеристики. URL: http://osnova.com.ua/items/item-october-2016/index_2.html (дата звернення: 19.03.2019).
- 88.Що таке GeoGebra? URL: <https://www.geogebra.org/about> (дата звернення: 18.03.2019).
- 89.3D демократії. URL: <https://citizen.in.ua> (дата звернення: 28.03.2019).
- 90.About Moodle. URL: https://docs.moodle.org/36/en/About_Moodle (дата звернення: 18.03.2019).
- 91.Educational Era – студія онлайн-освіти. URL: <https://www.ed-era.com/> (дата звернення: 18.03.2019).

Наукове видання

МОНОГРАФІЯ

Романуха Олександр Миколайович, канд. іст. наук

Зінченко Вікторія Миколаївна, канд. педагог. наук

Ревуцька Світлана Казимирівна, канд. філол. наук

Чевердак Поліна Олександрівна, асистент

Шапран Дарья Петрівна, канд. філол. наук

Інформаційні технології в сучасній системі освіти